ŒDIPUS

PSİKANALİZİN EN ÖNEMLİ KAVRAMI

J.-D. Nasio

Çeviren:

Uzm. Psk. Canan Coşkan

say

ŒDIPUS • J.-D. Nasio

say

OEDIPUS

J. -D. Nasio

1973-1979 yılları arasında Jacques Lacan'ın danışmanlığı altında çalışmış olan J.-D. Nasio, 47 yıldır mesleki yaşantısına devam eden dünya çapında tanınmış bir psikiyatr, çocuk, ergen ve yetişkin psikanalistidir. 12 farklı dilde çevrilmiş olan 20 eseri bilimsel topluluklar ve geniş kitleler tarafından kabul görmüştür. Paris VII Üniversitesi'nde otuz yıl boyunca okutmanlık görevini sürdürmüştür ve yirmi beş yıldır Paris, Psikanalitik Seminerler Birliği'ni yönetmektedir.

Payot/Rivages kısmında Desir/Payot serisini yönetmiştir.

Kültürlerarası bilimsel iletişim çerçevesinde birçok farklı ülkeyle işbirliği halinde birçok amaç doğrultusunda çalışmıştır.

Psikanalist, yazar ve birçok kuruluşun başkanı olarak yürüttüğü mesleğinden ötürü Lejyoner Onur Madalyası'na, Ulusal Onur Madalyası'na ve Arjantin'de Rosario Onur Vatandaşı ödülüne layık görülmüştür

Oedipus

Psikanalizin En Önemli Kavramı

J. -D. NASIO

Fransızcadan Çeviren:
Uzm. Psk. Canan Coşkan

say

Say Yayınları
Psikoloji Dizisi

Oedipus / J. -D. Nasio
Özgün Adı: *L'Œdipe*

Copyright © 2005, Editions Payot & Rivages

ISBN 978-975-0151-2
Sertifika No: 10962

Türkçe yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Fransızcadan Çeviren: Uzm. Psk. Canan Coşkan
Editör: Levent Çeviker
Sayfa Düzeni: Tülay Malkoç

Baskı: Engin Ofset
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 612 05 53
Matbaa sertifika no: 11254

1. Baskı: Say Yayınları, 2012

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com • online satış: www.saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Kitap hakkında 7
Giriş 13

Erkek çocuğunun Ödipus'u 23
Başlangıçta erojen hislerin vücudu vardı 27
Üç ensest arzu 30
Üç arzu fantasması 32
Üç iğdiş sıkıntısı fantasması 37
Erkek çocuğunun Ödipus'unun çözülmesi: Ebeveynlerin cinsellikten arındırılması 41
Bir kadına kıyasla bir erkek içgüdüsel olarak korkaktır 42
Ödipus meyveleri: Üstben ve cinsel kimlik 45
Erkek çocuğu Ödipus'unun mantıksal özeti 47

Kız çocuğunun Ödipus'u 49
Ödipus öncesi dönem: Kız çocuk erkek çocuk gibidir 53
Yalnızlık dönemi: Kız çocuk kendini yalnız ve aşağılanmış hisseder 56
Ödipus dönemi: Kız çocuk babasını arzular 60
Ödipus'un çözümlenmesi: Kadın bir erkek arzular 62
Kadınların en kadınsı olanı babasını her daim içinde taşır 65
Kız çocuğunun Ödipus'unun mantıksal özeti 68

Ödipus hakkında soru ve cevaplar 71

Kadın ve erkeğin sıradan ve marazi nevrozlarının sebebi olarak Ödipus 95

Ödipus üçlemesi 109
İğdiş edilme diye bir şey yok! 113
Erkek Ödipus'unda baba figürleri 114
Kadın Ödipus'unda anne figürleri 115
Kadın Ödipus'unda Fallus figürleri 115
Erkek Ödipus'unda üstben ve babanın üç farklı rolü 117
Bebek oyunu 117
Fallik öz-kudret fantasması 117
Fobi bir yansıtma, histeri bir başkaldırı, ve takıntı yerine koymadır 118
Nevrotik bir belirtinin biseksüel açılımı 120
Histeri nedir? 121
Bir yetişkinin histeri rahatsızlığı bir zamanlar olduğu çocuk ile ebeveynleri arasındaki fazla hassas (hissiyatlı) ilişki tarafından tetiklenmiştir 121
Histerik kadın ve onun sevgi korkusu 123
Ödipus'ta babaya atfedilen Lacan'cı üç figür: simgesel, gerçek ve hayali baba 125
Ödipus'taki üç çeşit eksiklik: iğdiş, mahrumiyet ve öfke – Lacan üçlemesine yönelik bir okuma – Eril ve dişil durumlara yönelik karşılaştırmalı tablo 126

Açıklamalarımız eşliğinde S. Freud ve J. Lacan'ın Ödipus üzerine eserlerinden kesitler 131

Ödipus ile ilgili seçkisel yazın 147

Kitap hakkında

J.- D. Nasio'nun Ödipus* adlı eseri daha ziyade psikanalitik yaklaşımı terapi ve tedavilerinde kullanan terapistlere hitap eden, psikanalitik kuramın temel taşlarından biri olarak kabul edilen Ödipus Kompleksi üzerine kaleme alınmış, psikanalitik yaklaşımlı klinik gözlemlerden ve psikanalist yazarın bireysel bilgi birikimlerinden tohumlanan bir eserdir. Eserin içerdiği ve zaman zaman psikanalitik kuramın bilimsel olarak test edilmesi imkânsız savları üzerine kurgulanan Ödipus Kompleksi betimlemeleri ve açıklamaları genel okuyucuyu Ödipus Kompleksi hakkında bilgilendirmekle birlikte bilimsel geçerliği kanıtlanmamış gözlem ve detaylardan oluşmaktadır.

Yazarın asıl amacının genel okuyucuyu bilgilendirmekten ziyade psikanalitik yaklaşımı terapi ve tedavilerinde kullanan terapistlere kendi tutum ve tecrübelerini aktarmak olduğuna inanmaktayım. Bu sebeple elinizdeki eserin bilimsel bir elkitabı olarak değil, çocukluk döneminde deneyimlendiği düşünülen Ödipus Kompleksi üzerine tecrübelere ve tutumlara dayalı kaleme alınmış bir deneyim paylaşımı olarak değerlendirilmesini dilerim.

---

* Kitabın da adı olan "Oedipus" kelimesi, Türkçe telaffuzu esas alınarak metnin tamamında "Ödipus" şeklinde yazılmıştır. (Çev. n.)

Ayrıca, bir terapistin seansları sırasında toplumsal normların eyerinden kurtularak bireyin işlev bozukluklarını düzenlenmesine yardımcı olma gayesiyle tabulardan uzak, rasyonel ve analitik bir düşünce yapısıyla bireyle belirli bir derecede empati kurmayı ilkeleştirmesi gerekir. Buna bağlı olarak eserin içerisinde yer alan, toplumsal normlarla ve bazı sosyal tabularla zıtlaşabilecek bilgi ve düşünce aktarımlarının da mümkün olduğunca simgesel olarak değerlendirilmesinin okuyucunun metne daha iyi odaklanmasına ve metnin ana fikrini kavramasına destek olacağı kanısındayım.

Uzm. Psk. Canan Coşkan

HİÇBİR ÇOCUK ÖDİPUS'TAN KAÇAMAZ!

Sizlere bahsedeceğim Ödipus, kadın ve erkek (cinsel) kimliklerimizin ve buna bağlı olarak da nevrotik sıkıntılarımızın temelini açıklayan bir efsanedir. Bu efsane, yaşadığı aile klasik, tek ebeveynli, yeniden oluşmuş ve hatta eşcinsel ebeveynli bir aile olabilir; terk edilmiş, yetim veya evlat edinilmiş bir çocuk olabilir, tüm çocukları kapsar. Hiçbir çocuk Ödipus'tan kaçamaz! Neden? Çünkü, erkek veya kız fark etmez, dört yaşındaki hiçbir çocuk kendi içinde yükselen erotik itkilerin fırtınasından kaçamaz ve yakın çevresindeki hiçbir yetişkin onun itkilerinin merkezinde olmaktan ve bunlara set çekmek durumunda kalmaktan kurtulamaz.

- *Giriş*
- *Erkek çocuğunun Ödipus'u*
- *Kız çocuğunun Ödipus'u*
- *Ödipus hakkında soru ve cevaplar*
- *Kadın ve erkeğin sıradan ve marazi nevrozlarının sebebi olarak Ödipus*
- *Ödipus üçlemesi*
- *Açıklamalarımız eşliğinde S. Freud ve J. Lacan'ın Ödipus üzerine eserlerinden kesitler*
- *Ödipus ile ilgili seçkisel yazın*

Giriş

"Çocuğun anneyle ilişkisi çocuk için devamlı bir heyecan ve cinsel tatmin kaynağıdır. Aynı durum anne için de geçerlidir; zira kendi cinsel yaşamından gelen duygularla çocuğa eşlik eder, onu öper, kucağında sallar, onu bir bütün cinsel nesne yerine koyar. Bir anneye, bunları yaparak, şefkatiyle evladının cinsel dürtüsünü uyandırdığı söylense muhtemelen fazlasıyla şaşkınlığa uğrayacaktır. O, vücut bakımının gerektirdikleri dışında çocuğun cinsel organlarını tahrik etmekten kaçınan bir anne olarak davranışlarının cinsellikle hiçbir ilgisi olmayan, aseksüel ve saf bir aşkın göstergesi olduğunu sanır. Fakat bildiğimiz üzere, cinsel dürtüler sadece genital bölgenin tahrikiyle ortaya çıkmaz. Şefkat de gayet tahrik edici olabilir."

S. Freud

"Erkek çocuğu annesine âşıktır ve babasını saf dışı bırakmak ister; kız çocuğu ise babasına âşıktır ve annesini saf dışı bırakmak ister." İşte birkaç kelimeyle psikanalizin en eski klişesi, en ünlü aşk dramının bir resmi: Ödipus Kompleksi. Her şeye rağmen başka hiçbir şey Freudyen kompleksinden fırlayan bu bakış açısı kadar yanıltıcı olamaz. Neden? Çünkü Ödipus Kompleksi ebeveynler ve çocuklar arasında geçen bir aşk ve nefret hikâyesi değil, bir cinsellik, yani okşanmaktan, öpülmekten ve ısırılmaktan, göstermekten ve bakmaktan, kısaca birbirlerine dokunmak kadar birbirlerine zarar vermek-

ten de hoşlanan bedenlerin hikâyesidir. Hayır, Ödipus duygu ve şefkatin değil, bedenlerin, arzunun, fantasmaların ve hazzın işidir. Şüphesiz ebeveynler ve evlatları birbirlerini şefkatle sevebilir ve birbirlerinden nefret edebilirler fakat ailevi sevgi ve nefretin kökeninde cinsel arzu vardır.

Ödipus engin bir ölçüsüzlük, taşkınlıktır: Dört yaşında bir çocuğun küçücük bedeninde ve kafasında yaşadığı, ebeveynlerinin nesnesini oluşturduğu, yetişkin bir bireye uygun bir cinsel arzudur. Ödipus dönemi çocuğu tüm masumiyetiyle ebeveynlerini cinselleştiren, kendi fantasmalarında onları arzu nesneleri haline getiren ve onların yetişkin cinsel hareketlerini hiçbir utanç ya da ahlak kısıtlaması olmadan taklit eden mutlu bir çocuktur. Hayatında ilk defa kendi bedeninden bir başkasının bedenine yönelen erotik bir hareketlenmeyle tanışıyordur. Artık memeye doğru yönelen bir dudak ile değil, annesinin tüm bedenini sarıp sarmalamak isteyen bütün bir varlıkla harekete geçiyordur. Ödipus dönemi çocuğunun arzulamaktan ve bundan haz duymaktan mutlu olduğu ne kadar doğruysa bunlardan bir tehlikeymiş gibi çekindiği de bir o kadar doğrudur. Ne tehlikesi? Bedeninin hareketlerinin ateşinde kaybolma tehlikesi, zihinsel olarak arzusunu bastıramayan kafasının infilak etme tehlikesi ve nihayetinde ebeveynlerini cinsel partnerler olarak düşlediği için ensest yasası tarafından cezalandırılma tehlikesi... Arzuyla heyecanlanan, fantasmalarıyla mutlu olduğu kadar boğulan çocuk kaybolmuş ve öylece kalakalmıştır. Ödipyen kriz, erotik haz ile korku, arzu etmenin tutkunluğu ile arzunun alevleri arasında kaybolma korkusu arasındaki dayanılmaz bir git geldir.

Böylece çocuk bir uzlaşmaya varamadan karşı harekete geçer. Mutluluk ve sıkıntı arasında kalmış haldeyken tek derdi her şeyi unutmak ve her şeyi silmektir. Evet, kız veya erkek

fark etmez, ödipyen dönem çocuğu fantasmalar ve sıkıntılar arasında gider gelir, ebeveynlerini cinsel partnerler olarak düşlemeyi bırakır ve bundan böyle yeni, uygun görülebilir arzu nesnelerini elde etmek için hazır hale gelir. Böylece aşama aşama utancı keşfeder, suçluluk duygusu ve ahlak anlayışı geliştirir ve bir erkek veya bir kadın olarak cinsel kimliğini oturtur. Dikkat edelim, görece –burada göreceliği vurgulamak isterim– bir itki dinginliği döneminin ardından ergenlik ikinci bir Ödipus fırtınası olarak ortaya çıkacaktır. Dört yaşında yaptığı gibi, genç ergen itkilerinin ateşini ergenlik değişimi içinde olan yeni bedenine ve yeni sosyal cazipliklere göre ayarlamak zorunda kalacaktır. Fakat böyle bir düzenleme bir genç için hiçbir zaman kolay değildir ve kriz halindeki bir ergen ile bu kadar zorluk yaşanmasının sebebi budur. Genç birey, artık Ödipus döneminin sonunda yaptığı gibi hareketlerini sakinleştiremez. Aksine başkaldırarak arzusunu kamçılar ya da bazen tam tersine arzusunu öyle bir hışımla bastırır ki en sonunda engellenir ve kırılgan hale gelir. Bu sırada Ödipus volkanı ergenlikte sönmez. Daha ileride, erişkin yaşta, duygusal bir çatışma sırasında, fobi, histeri ve takıntı gibi nevrotik sıkıntılar şeklinde yeni çatlaklar oluşabilir. Son olarak unutmayalım ki, bu krizin yeniden harekete geçmesi çocukluğun bilinçaltında yatar. Aslında ödipyen sarsıntının yaşanmış tecrübesi çocuğun bilinçaltında kaydedilir ve hayatının sonuna kadar öznenin cinsel kimliğini tanımlayan, kişiliğinin birçok özelliğini belirleyen ve duygusal çatışmaları yönetmekteki becerisini düzelten bir fantasma olarak varlığını sürdürür. Ödipus krizi sırasında çocuğun erken olgunlaşmış, yoğun ve beklenmedik bir haz deneyimlemesi durumunda, yani haz deneyiminin travmatik olması durumunda bu krizden ortaya çıkan fantasma kesinlikle ileriki bir nevrozun sebebi haline gelecektir.

Bunlara ek olarak Ödipus cinsel bir kriz ve bilinçaltında yatan bir fantasmadan çok daha fazlasıdır. Ödipus, analitik kavramların en mühimidir. Hatta diyebilirim ki psikanalizin kendisidir, zira Ödipus Kompleksi olarak adlandırdığımız bu cinsel deneyim sırasında çocuğun yaşadığı duyguların bütünü biz psikanalistler için şu anda olduğumuz erişkin birey üzerinde düşünmemize yardımcı olan modeldir. Tıpkı bir Ödipus dönemi çocuğu gibi bizler de bir başkasına karşı yükselen arzularımızı yaşıyor, fantasmalar oluşturuyor, kendi bedenimiz ve bir başkasının bedeniyle haz alıyor, dürtülerimiz tarafından ele geçirilmekten korkuyor ve en sonunda toplum halinde yaşayabilmek için arzumuzu ve hazzımızı engellemeyi öğreniyoruz. Günümüz bireyini, arzularını engellemeyi ve hazlarını yatıştırmayı öğrenmek zorunda oldukları sırada tüm çocukların yaşadığı ödipyen deneyimiyle birlikte kavramaya çalışan bir kuramın desteklediği bir pratik değilse psikanaliz başka ne olabilir ki?

Son olarak, dört yaşında bir çocuğun içinde yaşanan bu gerçek ve somut kriz, bireyin arzuları kaynaklı şiddetli güçlerin ve medeniyet güçlerinin karşı karşıya gelmesinden doğan savaşın meşhur benzeşimi olduğundan Ödipus aynı zamanda bir mittir. Bu savaşın en iyi yanı *utanç ve mahremiyet* adında bir uzlaşmadır.

Ödipus'un yeri nedir? Bir gerçek midir? Bir fantasma mıdır? Bir kavram mıdır? Yoksa bir mit midir?

Öyleyse Ödipus'un yeri nedir? Çocukların davranışlarında gözlemlenebilen gelişimsel cinsel bir kriz mi? Bilinçaltına yerleşmiş bir fantasma mı? Yoksa analitik yapının en mühim kavramsal öğesi, çatı temeli mi? Yoksa sadece evrensel bir

tabu olan ensestin insanoğlunun çılgın ensest arzusuna bir yanıt olduğunu gösteren çağdaş bir mit mi? Diğer bir şekilde, Ödipus bir gerçek midir, bir fantasma mıdır, bir kavram mıdır yoksa sadece bir mit midir? Aslına bakılırsa cevabım "Ödipus bunların hepsinden ibaret" şeklinde olacaktır: Gerçek, fantasma, kavram ve mit. Bununla beraber, psikanalist kimliğimizden ötürü Ödipus her şeyden evvel bir fantasma, hatta bir çifte fantasmadır. Danışanın bilinçaltında hareket eden, bu sefer terapist tarafından yeniden inşa edilen, çocukluk dönemindeki aynı fantasmanın ikiye katlanarak pekiştirilmiş halidir. Aynı şekilde, yetişkin danışanlarımın anlattıkları ıstırabı, ödipyen dönemde yaşamış olabilecekleri arzu, kurgu ve sıkıntıları göz önünde bulundurmadan anlamam mümkün olmaz. Kendime, çocukluk dönemindeki bu arzu, kurgu ve sıkıntıların, danışanın şikâyetçi olduğu nevrozun çoğul işkencelerinden geçerek bugün dahi varlıklarını sürdürdüğünü söylerim. Örneğin, 26 yaşında ağır bir anoreksik olan Sarah'yı dinlerken zihnimde küçük bir kız çocuğu canlanır ve onun, babanın göz bebeği olan abisininki gibi dümdüz bir bedene sahip olma arzusu ile babası tarafından sevilen bir kadın olma arzusu arasında nasıl sıkışıp kaldığını görürüm. Ya da, Sarah'nın içindeki o dört yaşındaki kız çocuğuna seslenerek onun anoreksiyasının gidişatına müdahale etme şansı bulabilirim. Seans sırasında işlemekte olduğum yorumlamayı duyan danışanım Sarah, fakat bunu algılayan küçük Sarah'dır. Küçük Sarah: Dinlerken fantasmalaştırdığım ve yetişkin Sarah'nın bilinçaltında hareket halinde olduğunu varsaydığım ödipyen dönemi kız çocuğu... Fakat dinleme esnasında klinik araçlar ve Ödipus kuramı yardımıyla şekillenen bu fantasmanın danışanım bilinçaltında hareket halinde olan fantasma olduğunu kim kanıtlayabilir? Küçük Sarah'nın

bir kadın olma arzusuyla bir erkek çocuğu olma arzusu arasında gidip geldiği bu fantasmanın çarpıtılmış bir inşadan ibaret olmadığını kim garanti edebilir? Başka terimlerle ifade etmek gerekirse, bu fantasmanın ve onu destekleyen Ödipus kavramının geçerliği nedir? Aslına bakılırsa, bu kavram ve bu fantasma temel olarak iki sebepten ötürü geçerlidir. Öncelikle, bir danışanı önsel Ödipus kuramı ve bundan ortaya çıkan fantasma ile her dinleyişimde müdahalelerim kendini doğrulamakta, yani eylem sonrasında danışanın kendisi tarafından geçerlik kazandırılmaktadır. Ardından, Ödipus kavramı ile zenginleştirilmiş bir dinleme sürecinin uç seviyede esnek, yumuşak, aynı anda danışanın güncel ıstırabını, zamanında olduğu çocuğun fantasmasını ve, işlemekten ve kendiminkini oluşturmaktan bıkmadığım analitik bir kuramı birbirleriyle uyumlu bir şekilde harmanlayabilen bir dinleme süreci olduğunu tecrübelerim teyit etmiştir.

Ödipyen krizi iki aşama ile şemalaştırmam gerekirse Ödipus'un ebeveynlerin cinselleştirilmeleriyle başlayıp onların cinselliklerinden arındırılmalarıyla tamamlandığını ve ebeveynlerin bu cinsellikten arındırılma süreçlerinin en sonunda yetişkin cinsel kimliğiyle sonuçlanacağını söylerdim.

Bu şekilde erkek çocuğunun ve kız çocuğunun yaşadığı ödipyen krizin mantığını, psikanalitik kuramın ve klinik deneyimlerimin ışığında işlediğim metapsikolojik ve romansı bir efsane gibi tüm detaylarıyla sizlere adım adım anlatacağım. Fakat ilk tahlilde sizlere bu krize eşlik eden temel öğeleri belirtmem gerek: *ensest arzular*, *fantasmalar* ve *özdeşleşme*. Ensest arzulardan hemen bahsedeceğiz, ardından Ödipus'un üç temel fantasmasını göreceğiz: *fallik* mutlak güç fantasma-

ları –çocuk kendini mutlak bir güç olarak görür –, ensest arzusunu hayali olarak tatmin eden *haz* fantasmaları –çocuk mutludur –, erkek çocuk için *sıkıntı* fantasmaları –çocuk korkmaktadır –, kız çocuk için *acı* fantasmaları –kız hırpalanmıştır– ve ödipyen mantığın son halkası olan şaşırtıcı özdeşleşme olayı. Arzular, fantasmalar ve *özdeşleşme* sırasıyla Ödipus Kompleksi'nin doğuşuna, doruğa erişmesine ve sönüşüne işaret eden üç işlemcidir (bkz. *Şekil 1*).

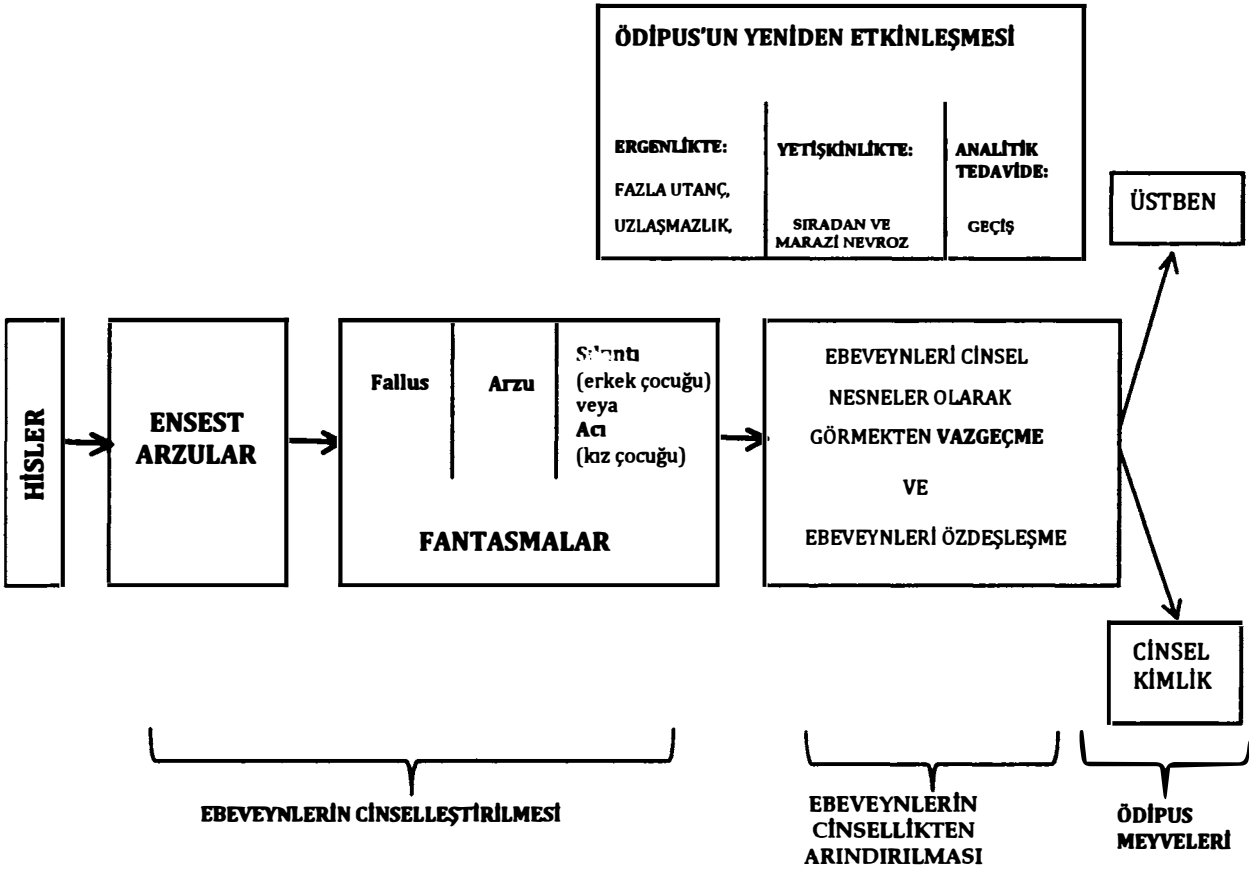

Şekil 1
Ödipus'a genel bir bakış

Erkek çocuğunun Ödipus'u

- *Başlangıçta erojen hislerin vücudu vardı*
- *Üç ensest arzu*
- *Üç arzu fantasması*
- *Üç iğdiş sıkıntısı fantasması*
- *Erkek çocuğunun Ödipus'unun çözülmesi: Ebeveynlerin cinsellikten arındırılması*
- *Bir kadına kıyasla bir erkek içgüdüsel olarak korkaktır*
- *Ödipus meyveleri: Üstben ve cinsel kimlik*
- *Erkek çocuğu Ödipus'unun mantıksal özeti*

Başlangıçta erojen hislerin vücudu vardı

48. sayfada bulunan Şekil 2
bu konuya eşlik etmektedir.

Üç-dört yaşlarına doğru tüm erkek çocukları hazlarını eş zamanlı olarak hem bir organ hem hayali bir nesne hem de imgesel bir amblem görevi gören penis üzerine yoğunlaştırırlar. Bu yaşta penis, bedenin hissel anlamda en zengin kısmı haline gelir ve çocuğa sağladığı haz diğer tüm bedensel hazların temel kaynağı olduğundan baskın erojen bölge olarak ortaya çıkar. Bu yaştan önce haz bölgeleri önce ağız ardından da anüs ve kassal hareketler –yürümenin, koşmanın ve hareket etmenin hazzı iki ila üç yaş arasındaki her çocukta ön planda olduğunu unutmamak gerekir– idi. Dört yaşındaysa, hangi bölgede uyarıldığı fark etmeksizin bedensel tüm hazlar bir haz ürpermesi halinde çocuğun küçük penisinde toplanır. Bir başka deyişle, dört yaşındaki bir erkek çocuğu annesinin dekoltesine bakmaktan, ulu orta çıplak dolaşmaktan, oyun heyecanıyla kız kardeşinin poposunu ısırmaktan haz alıyorsa, gözlerin, dişlerin veya tüm bedenin uyarılmasıyla kazanılan bütün bu hazlar onun küçük cinsiyetinin seviyesinde toplanan ve ona daha şimdiden genital bir hareketlenme yaşatan hazlardır.

Fakat dört yaşındayken penis sadece hissel anlamda en zengin olan organ değildir. Penis aynı zamanda en çok sevilen ve tüm ilgiyi üzerine toplayan nesnedir. Görülebilir, kolayca hareket ettirilebilir, erojen ve erekte olabilen bir uzuv olan penis tıpkı meme ucunun dudakları ve dili kendine çektiği gibi eli kendine çeker, erkek ve kız çocuklarının merakını uyandırır, hikâyeleri, kurguları ve çocuksu garip cinsellik kuramları için onlara ilham olur. Penisin öyle bir hayali gücü vardır ki erkek çocuğu bundan en çok tutunduğu ve sahip olmaktan gurur duyduğu en kıymetli narsistik nesnesini oluşturur. Bir anda penis kültü, küçücük organı mutlak kudret simgesi ve eril gücün amblemi seviyesine yükseltir. Fakat dikkatli olalım! Yine aynı sebeplerden dolayı hassas, tehlikelere fazlasıyla açık bir organdır ve sadece kudretin değil hassasiyetin ve zayıflığın da simgesidir. Aslına bakılırsa fazlasıyla harekete geçirilebilir, açıkça belirgin, uyarılabilir, oynanabilen ve çokça değer verilen böyle bir uzuv, herkesin –kızın ve erkeğin– gözünde *Fallus* adını verdiğimiz arzu temsilcisi haline gelir. Fallus fantasmalaştırılmış, mükemmelleştirilmiş, tam kudretin ve çevresinin simgesi ve zafiyeti olan penistir. Daha ileride dişil Ödipus'a yaklaştığımızda penisin hayali ve simgesel çıkışının bu yaşta böylesine güçlü oluşunun küçük kız çocuğunun da bir Fallus'u olduğunu zannetmesine yol açtığını göreceğiz. Ödipyen krizin ortaya çıktığı libidinal gelişimin bu aşamasına verilen isim tam da bu fantasmalaştırılmış Fallus'tan doğmaktadır. Aslında çocuksu cinselliğin Fallus üzerinde zıtlaştığı bu aşamaya Freud *fallik dönem* ismini vermiştir (bkz. s. 83-85).

Bu dönem boyunca kız veya erkek fark etmeksizin çocuklar, dünyadaki tüm varlıkların Fallus ile donatıldığını, yani tüm varlıkların kendileri kadar güçlü olduğunu sanırlar. Ör-

neğin bir erkek çocuğu herkesin bir Fallus'u olduğunu düşündüğünde aklından şunlar geçmektedir: "Herkesin benimki gibi bir penyen organı var. Herkeste bende olan hisler var ve hepsi benim kadar kendilerini güçlü hissediyor olmalılar." Bu çocuksu kurgunun, penisin evrensel bir özellik olduğuna dair bu yanılgının hem erkek hem de kız çocuk tarafından eşit derecede işlendiğinin altını çizmem gerek. Halbuki çocuğun Fallus'u idolleştirmesi erkek çocuğunda onu kaybetme sıkıntısına, kız çocuğunda ise onu kaybetmiş olma acısına eşlik edecektir. Aslında çocuk daha bu yaşında bazı hayati nesnelerini kaybetme tecrübesini yaşamıştır. Bebekken devamı olarak gördüğü anne göğsünü kaybetmiştir. Ardından emziğini bırakma ve ilk bağlanma nesnesi olan peluş hayvanından ayrılma deneyimini yaşamıştır. Biraz zaman sonra ise lazımlığa gidip kakasının kendinden ayrıldığını deneyimlemiştir. Bir kız veya erkek kardeşin doğumuyla aynı zamanda kral-çocuk statüsünü de yitirmiştir. Son olarak belki bir yakınının ortadan kaybolmasını da yaşamıştır. Kısaca, ödipyen yaşta çocuk onun için kıymetli olan bir nesnenin kaybını gözünde canlandırma ve o nesnenin yeniden ortaya çıkmayacağından endişe etme yetisine tamamen sahiptir. Bununla birlikte, daha kesin konuşmak gerekirse, bu küçük insanın dünyaya geldiği, hatta küçük embriyonik vücudunda ilk kalp atışları oluşmaya başladığı andan itibaren hayati bir nesnenin, çok kısa süreli olsa bile, eksikliğini tam anlamıyla hissetme yetisine sahip olduğunu söylemeliyim. Ne kadar küçük olursa olsun bir bebeğin önemli bir şeyinin eksikliğini hissettiğini, bildiğini ve onun için acı içinde ağladığını çok iyi biliriz. Bu sebeple diyebilirim ki ödipyen çocuğun bir kaybı veya eksikliği gözünde canlandırma becerisi temelde insanoğluna has süregelen bir özsezidir.

Konumuza geri dönelim... Şimdi sizden evrensel bir Fallus kurgusu ve küçük bir çocuğun bir eksikliği zihninde canlandırma yetisi ile ilgili olan vurguları unutmamanızı rica edeceğim. Çünkü bu iki önerme erkek çocuğunda sıkıntı fantasmasının ve kız çocuğunda yoksunluk acısı fantasmasının nasıl oluştuğunu, yani bir erkek çocuğunun Ödipus sürecinden nasıl çıktığını ve bir kız çocuğunun bu sürece nasıl girdiğini anlamak için zorunlu önkoşullardır. Bu konuya kısa sürede geri döneceğiz.

Üç ensest arzu

Şimdilik ensest arzuların dinamiğini bir kenara bırakalım. Cinsel olarak uyarılan ve kudretinden gurur duyan dört yaşındaki erkek çocuğu kendinde yeni bir güç, bilinmeyen bir ivme belirdiğini görür: Öteki'ne doğru gitme, ebeveynlerine doğru gitme, daha doğrusu hazzı ve bu yaştan evvel bildiği değişik erojen hazların birlikteliğini bulmak için ebeveynlerinin bedenine doğru gitme arzusu. İşte size Ödipus'un yeniliği! Çocuk, bu döneme kadar hislerin böylesine tomurcuklandığına şahit olmamış ve Öteki'nin bedeninin bütününü sarma ve bundan haz alma arzusunu yaşamamıştır. Arzu nedir? Arzu, bizi partnerimizi kucaklarken hissettiğimiz hazzı aramaya iten ivmedir. Her zaman kendi etinde, bedeninde bir kişi arzu edilir. Arzu etmek, bir başkasının etini, bedenini aramak için kendinden dışarı fırlamak, o bedene yaklaşırken, o bedende şehvetlerin doruğuna erişmektir. İşte arzu budur! İşte tam da bu sebeple her arzu cinsel bir arzudur. Cinsel, genitalin daha fazlasıdır. Cinsel, "Çıplak vücuduna bakmama, onu okşamama, hissetmeme, sarmalamama, ağzıma almama ve hatta tüketmeme izin ver!" demektir. Hangi beden? Beni cezp ettirmesinden hoşlandığım ve elime yakın olan beden-

ler. Peki bir çocuk için bu bedenler anne ve babasınınkinden başka kiminki olabilir ki? Ödipyen çocuk haylaz bir kedi yavrusu gibi arzu tırmıklarını ebeveynlerinin sırtına atar. Özetle, ödipyen çocuk, onu, sevdiği, bağımlı olduğu ve aynı zamanda arzulayan, arzusuna hitap eden ve arzusunu keyiflendiren varlıkların vücutlarıyla hissel bir değiş tokuşta haz aramaya iten ve sıkıştıran bir itkiye kapılır. Halbuki bu şaşaalı arzu, penisin uyarılmasında kaynak bulan, amacı haz ve nesnesi anne, baba veya benzer eğitici niteliklere sahip bir yetişkinin bedeni olan bu karşı konulması imkânsız ivme ensest arzunun mitsel bir ifadesidir. Evet, Ödipus, gerçekleştirilmesi imkânsız olan ensest bir arzuyu gerçekleştirmeye yönelik çocukça bir teşebbüstür. Fakat bu *ensest arzu* nedir? Bu, *asla doymak bilmeyen, nesnesi ebeveynlerden biri olan ve amacı fiziksel hazza değil şehvete ulaşmak olan sanal bir arzu*dur. Ne şehveti? Çocuk ve onu yaratan ebeveynden oluşan iki partnerin sermest ve bir bütün birleşme içerisinde kaybolacağı mükemmel bir cinsel ilişkiden edinilecek olan harikulade şehvet. Anlaşıldığı üzere bu arzu gerçekleşmesi imkânsız bir hayal, muhteşem bir çizgi film, Yunan miti veya fabların en unutulmaz ve çılgın olanıdır. Hemen belirtmeliyim ki baba-kız veya baba-oğlan, veya daha nadir olarak anne-oğlan ensest ilişkisine gerçek geçişler, görece olarak nadiren görülen ihlallerdir ve hiçbir türlü şehvete –ne muhteşemine ne de banal olanına– kaynak olmaz. Bunların yakınından bile geçmez! Aksine klinik ensest vakaları, sapkın ebeveynin elde ettiği tatminin aşırı yoksulluğuna ve çocuğun maruz kaldığı güçlü travmaya işaret eder. Hayır, benim size bahsettiğim ensest arzunun bir babanın evladına karşı işlediği böyle talihsiz bir cinsel istismarla hiçbir ilgisi yoktur. Tabii bunun karşısında bana şunu sorabilirsiniz: "Psikanaliz neden ensest arzuyu kutsallaştırmaya ve en küçüğü

bile olsa tüm arzuların böylesine sanal bir arzuya gönderme yaptığı savını öne sürmeye ihtiyaç duyuyor? Neden ensest arzu belirleyici arzudur?" Aslına bakılırsa babayı öldürüp anneyle yatma anlamını içinde barındıran bu arzunun tek değeri anne karnındaki o esas huzur haline geri dönme arzusunun yerini tutuyor olmasıdır. Psikanalitik açıdan, üstüne basarak söylüyorum ki kavramsal bir bakış açısından, bir tabloya bakmanın veya sevdiceğin bedenini okşamanın verdiği hissel haz gibi gündelik arzularımızdan her biri, tek olmuş iki varlığa şehvet verecek mükemmel mutluluğa yönelir. Yani ensest arzu mutlak olanın mitsel bir şeklinden, kökenini anne bedeninin uçsuz bucaksız toprağında bulmak için bir kahramanın annesinin içine girmek gibi çılgın arzusuna verilen isimden başka bir şey değildir. Bir tek imgeyle ifade etmek gerekirse, ensest arzu bizi besleyen toprakla birleşme arzusudur.

Ensest arzunun mitsel özelliğini kabul ettiğimize göre, konuya erkek çocuğunda bunun üç farklı çeşidinin olduğunu belirterek devam edebilirim. Ensest arzuların yalnızca erotik olmadığının, daha ziyade erotik ve agresif eğilimlerin birleşimi olduğunun altını çizelim. Böylelikle bir erkek çocuğunda ve hangi yaşta olursa olsun eril konumda olan her insanda üç temel arzu bulunmaktadır: cinsel anlamda Öteki'nin, özellikle annenin, bedenine *sahip olma arzusu*, Öteki'nin, özellikle babanın, bedeni tarafından *sahip olunma arzusu* ve Öteki'nin, özellikle babanın, bedenini *ortadan kaldırma arzusu*. *Sahip olma*, *sahip olunma* ve *ortadan kaldırma* arzuları eril arzunun üç temel hareketidir.

Üç zevk fantasması

Bu durumda, erkek çocuğu bu imkânsız ve ensest olan üç amaca –Öteki'nin bedenine sahip olmanın, Öteki tarafından

sahip olunma, yani onun şeyi olup onu zevklendirmenin ve son olarak Öteki'nin ortadan kaldırmanın verdiği mutlak şehveti elde etmek– erişemeyince aklında kendisine zevk veren veya kendisini sıkıntıya sürükleyen, fakat her koşulda hayali olarak çılgın arzularını tatmin eden fantasmalar üretir.

Peki fantasma nedir? Gerçekleştirilmesi imkânsız ensest arzuyu, aslında tüm arzular ensest arzunun birer ifadesi olduğuna göre her arzuyu hayali bir biçimde tatmin etmeye yönelik, çoğunlukla bilinçdışı olan bir sahnedir. Fantasma, çocuğa haz veya ileride göreceğimiz gibi sıkıntı, hangi şekli alırsa alsın bir tür rahatlama sağlayan hayali bir sahnedir. Fantasma aynı zamanda arzunun gerilimini azaltan ve zevki, sıkıntıyı veya zaman zaman acı veren başka duyguları da dindiren fantezileştirilmiş bir eylem dolayısıyla insan dışı bir şehvet elde edebilecek ülküleştirilmiş bir eylemin yerini tutacak bir işleve sahiptir. Aslında fantasma yolu ile psişik gerilimin azaltılması her zaman mükemmel bir hafifleme ile değil, daha ziyade ne denli acı verici olursa olsun, psişik yapının telafi edilemeyecek bir kırılma yaşamasını engelleyebilen sıkıntı ve eziyetlerle ifade edilir. Bu size şaşırtıcı gelebilir fakat psişik gerilimin azalması kendini bilinç dahilinde bir acıyla da belli edebilir. Örneğin, bir ağlama krizi kurtarıcı bir boşalma görevi görebilir veya içinde bir psikozunkinden daha ciddi zarar barındıran yersiz bir fobi belirtisi kendini ufak bir zarar gibi gösterebilir.

Fanteziye dönüştürülmüş sahnenin tamamen bilinç dahilinde olmadığını ve –birazdan göreceğimiz üzere– çocuğun gündelik yaşantısında kendini çoğunlukla bir tavır ya da sözel bir ifade ile belli edebileceğini belirtelim. Örneğin, ufak bir erkek annesiyle asla bir çift gibi görünmek istemez fakat bu imkânsızlığı annesini çırılçıplak hayal ettiği bir fantasmayla telafi edebilir. Bu fantasma kendini kötücül bir gözetleme

ve annesini mahrem durumlarda yakalama ihtiyacı olarak gösterecektir. Burada bahsettiğimiz birikimsel süreci görebilirsiniz: Anneye sahip olma (ensest) arzusu, anneyi çıplak görme (gizil) arzusu, bunu hayal etme fantasması ve sonunda fantasmayı eyleme dönüştüren kapı deliğinden anneyi gözetleme (kötücül) davranışı.

Bu arada "hisler, arzular, fantasmalar ve tavırlar" üzerine terimsel bir karışıklığı gidermek iyi olacaktır. Başlangıçtan başlayalım: Öncelikle hissedilenler yetişkin bedenine yönelme arzusunu uyandırır. Ardından, bu arzu, çocuğun zevk kaynağı olan fantasmalarla tatmin edilir. Tekrar ediyorum, bu zevk fantasmaları özne tarafından çok nadiren düşünsel olarak görselleştirilir. Çocuğun tavırlarını gözleyerek ve yetişkin analizcilerimizi dinleyerek bu çıkarımı, biz psikanalistler yaparız. Bir danışanı, çocuğu veya yetişkini dinler ve onların hayatlarına hükmeden fantezileştirilmiş sahneleri zihnimizde yapılandırırız. Soyutlamayı biraz daha arttırarak bu sahnelerin özne tarafından hayali olarak –bizim örneğimizde gözetleme– arzusunu ve devamında mitsel ensest arzusunu tatmin etmek için bilinçsizce işlendiğini söyleyebiliriz. Özetlemek gerekirse, küçük erkek çocuğunun annesini gözetlediğini öğrendiğimde çocuğun aslında annesini çıplak görmeyi hayal ettiği bir gözetleme sahnesini bilinçsizce canlandırdığı sonucuna varırım. Aynı zamanda bu sahnenin ensest, anneye sahip olma arzusunu ve daha somut olarak büyük bir arzuyla ona bakma arzusunu tatmin ettiğini söyleyebilirim. *Kısaca, hisler arzuyu uyandırır, arzu fantasmayı ortaya çıkarır ve fantasma bir duygu, davranış veya bir söz ile gerçeklik bulur.* Bir duyguyla karşı karşıya olduğunuzda bu duygunun bir fantasmayı ifade ettiğini ve bu fantasmanın hisler bütünüyle canlanan arzuyu tatmin ettiğini kendinize tekrarlayın.

Bu ayrıntıları belirlediğimize göre bu üç ensest arzunun her birinin kendine has birer zevk fantasmasıyla ne şekilde hayali olarak tatmin edildiğini inceleyebiliriz. Her bir ensest arzuya has bir zevk fantasması bulunur. *Öteki'ne sahip olma* ensest arzusuna has fantasma nedir? Aslında bu fantasma, çocuğun hep aktif bir rol oynadığı ve Öteki'ne karşı kendi varlığını dayatmaktan gurur duyduğu birçok farklı sahneye dönüşebilir. *Sahip olma fantasması* bu yaşa özgü davranışlarda kolaylıkla kendini belli eder. Arsız arsız etrafta çırılçıplak dolaşma (bedeni sergileme), anne-babacılık oynama, doktorculuk oynama, soytarılık yapma, anlamlarını bilmeden argo kelimeler kullanma, hatta cinsel duruşlar sergileme bu yaşa özgü davranışlara örnek olarak verilebilir. Bazen baskın davranış ebeveynlerden birinin, kız veya erkek kardeşlerin bedenine dokunma veya onları hararetle öpme, zaman zaman ısırma ve hatta canlarını yakma olabilir. Fakat tüm bu sahip olma senaryoları arasında Öteki'ne sahip olma ensest arzusunu en açıkça ifade edeni, çocuğun annesini kendi tekeline almaya ve onun bir parçasını bile kimselere bırakmamaya kendisini adamasıdır.

Sizlerle bir örnek paylaşmak isterim. Martin üç yaşında, uyanık, fesat bir erkek çocuğu. Bir gün analiz danışanlarımdan biri olan annesi onu benim ofisime getirmiş fakat bir türlü zapt edememişti. Çocuk çalışma odama bitişik olan bekleme salonunda oynarken annesi de bana, kendi kendine konuşur gibi, benim anneye sahip olma ödipyen arzusunun fantasmasının güzel bir örneği olarak gördüğüm oğluyla ilgili bir anekdotu anlatmıştı. Martin'in annesinin genç, boşanmış, çok güzel ve tatlı, oğluyla birlikte yalnız başına yaşayan bir anne olduğunu sizlere belirteyim. Bana, "Ah doktor bu Martin yaramazının neler yaptığını tahmin edemezsiniz! Ben

banyoda yarı çıplak makyajımı yaparken –kapıyı her zaman aralık bırakırım– bir anda bir çığlık atıverdim. Martin sessiz sedasız, parmak ucuyla banyoya dalmış ve yanımdan kaçmadan evvel kalçamı ısırmıştı! Yaptığından gurur duyuyordu ve gayet mutluydu!" Sizden bu küçük oğlanı gözünüzün önüne getirmenizi istiyorum: Yavaşça banyoya sızıyor ve tam da gözlerinin hizasında annesinin çekici kalçalarını keşfediyor. Gözü dönmüş halde annesine yaklaşıp onun bağırmasına fırsat bırakmadan var gücüyle ısırıyor. İşte bu Ödipus'tur! Ödipus annenin kalçalarını ısırmaktır! Ödipus anneyi şefkatle okşamak değil, onu arzulamak ve ısırmaktır. Bu şekilde anlatınca konu gün gibi açık görünebilir fakat Ödipus'un bu cinsel doğasını ortaya koymak, Ödipus'un aşkla değil seksle ilgili olduğu gerçeğini kabul etmek her zaman bu kadar kolay olmayabilir. Ödipus, küçük bir oğlanın cinsel arzusudur ki bu oğlanın ne kafası ne de bedeni bunu kavramaya yetmez.

Anneye sahip olma dediğimiz ilk ödipyen fantasmanın ardından ikinci zevk fantasmasına, *Öteki tarafından sahip olunma* fantasmasına gelelim. Sahip olunma arzusunun en tipik (bilindik) fantasması, küçük erkek çocuğunun, bir yetişkinin nesnesi haline gelebilmek için onu cezp etmekten zevk aldığı durumdur. Bu fantasma, cezp etmeye meyilli erkek çocuğunun annesi, küçük kardeşi veya, sizi şaşırtacak olsa bile kendi öz babası tarafından cezp edildiğini hayal ettiği bir cinsel baştan çıkarma fantasmasıdır. Aslında bir erkek çocuğu pasif, fazlasıyla feminen bir role, babasının *şeyi* olup onu zevklendirme rolüne bürünebilir. Fakat şunu iyi anlamalıyız ki çocuk cezp edilmeyi hayal ediyorsa, sadece sapkın, kötü niyetli veya istismarcı bir babanın pasif kurbanı değil, aynı zamanda cezp edilmeyi bekleyen aktif bir cezp edicidir. Çocuk, cezp edilmek için cezp eder. Şunu belirtmeliyiz ki

baba tarafından cezp olan erkek çocuğunu merkez alan bu ödipyen fantasma donup katılaşır ve daha ileride, çocuğun yetişkin hayatını işgal ederse iyileştirilmesi çok güç bir eril histerinin sık rastlanan bir sebebi haline gelir ve bir mikrop gibi zarar verir. Bu histerinin tedavisi çoğunlukla başarısızlığa uğrar ve "iğdiş kayası" olarak anılan veya Adler'in "eril gösteri" diye adlandırdığı krizde tıkanır kalır. Klinik pratiğe gönderme yaptığımıza göre Ödipus üzerine yazmayı seçmemin öncelikli nedeninin de sizlerin yetişkin danışanlarınızla yaşadığınız deneyimlerinize ışık tutmak olduğunu belirtmeliyim. Zira, anlamış olduğunuz üzere Ödipus ile olan ilgimiz sadece kuramsal değildir; Ödipus her şeyden evvel klinik bir durumdur ve bu durum içinde cezp edilme fantasması birçok kez kanıtlanmış bir örnektir. Benden kendilerine analiz yapmamı isteyen nevrozlu adamları her kabul edişimde onların bilinçaltında, babalarının şeyi olma ve babalarını zevklendirme fantasmalarını düşünüyorum.

Son zevk fantasması Öteki'ni, özel olarak da babayı ortadan kaldırma arzusuna görece olarak, özneyi aktif cinsel bir tutumun ortasına yerleştirir. "Cinsel" dememin sebebi Öteki'ni yıkmanın herhangi bir diğer ödipyen fantasma kadar cinsel zevk veriyor olmasıdır. Rakip olarak görülen babanın ortadan kaldırılma fantasmasını en iyi örneklendiren çocukluk dönemi davranışlarından biri, sıklıkla görülen ve erkek çocuğunun, seyahate gitmiş olan babasının yokluğunu fırsat bilip karı-kocaya ait büyük yatağı anneyle paylaşmak istemesidir.

Üç iğdiş sıkıntısı fantasması

Erkek çocuğunun, anneyi ısıracak derecede *aktif* cinsel, cezp edilme amacıyla cezp edecek derecede pasif cinsel ve nihaye-

tinde babayı reddetme derecesinde yine *aktif* cinsel bir tutum benimsemesi olsun, bütün bu ***zevk*** fantasmaları çocuğa mutluluk veren fakat aynı zamanda da onda derin bir ***sıkıntıya*** yol açan fantasmalardır. Fesat erkek çocuğu, neresiyle günah işlediyse orasıyla, gücünün, gururunun ve zevkinin sembolü olan eril organının ortadan kaldırılmasıyla cezalandırılacağından endişe duyar. Fallus'unun ortadan kaldırılmasını içeren bu fantasmaya "iğdiş sıkıntısı" fantasması adı verilir. Şimdiden yanlış anlaşılmalara engel olalım. İğdiş edilme ile cezalandırılma tehdidi ve bunun yarattığı sıkıntı ***fantasmalaştırılmış*** bir tehdit ve sıkıntıdır. Şüphesiz bir erkek çocuğu hata yapabilir ve bunun cezalandırılmasından korkabilir fakat iğdiş edilme ile cezalandırılma fantasması ve bundan doğan sıkıntı tamamen bilinçdışıdır. Daha açıkça belirtmek gerekirse iğdiş edilme sıkıntısı erkek çocuğu tarafından hissedilmez, tamamen bilinçdışında gerçekleşir. Bu önemli bir noktadır; zira aranızdan birçoğunuz dört yaşındaki bir erkek çocuğunun penisinin ortadan kaldırılacağından gerçekten de korkmasının mümkün olup olmadığını doğrulamak isteyecektir. O zaman size hemen şunu belirteyim ki istisnalar dışında böyle bir endişeyi teyit edemeyeceksinizdir. Oğlunun cinsel organını ellediğini gören bir annenin oğluna sıklıkla "Kendini kurcalamayı bırak! Küçük kuşun hiçbir yere kaçmayacak ve kimse onu yemeyecek!" diye bağırması olası bir durumdur. Fakat bu, erkek çocuğunda hiçbir şekilde iğdiş edilme sıkıntısı yaratmayan küçük bir nükteli uyarıdan ibarettir. Hayır, iğdiş edilme sıkıntısı hiçbir zaman bilinç dahilinde gerçekleşmez. Peki o zaman çocuklarda sıklıkla korku ve kâbus şeklinde gözlemlediğimiz sıkıntıları ne şekilde ele almalıyız? Bu çocuksu sıkıntıların, bilinçsiz iğdiş olma sıkıntısının klinik şekilleri olduğunu belirtmeliyim. Kısaca erkek çocuğunun gerçek bir tehdit algılayıp sıkıntıya kapılmasından

bağımsız olarak bilinmesi gereken şudur ki çocuk bilinçdışında iğdiş edilme sıkıntısına ev sahipliği yapar; ne kadar zevk duyarsa –bu ne kadar az olursa olsun– o kadar sıkıntı yaşar. Sıkıntı zevkin zıddıdır. Sıkıntı ve zevk öylesine birbirlerinden ayrılmaz bir haldedir ki ben onları arzuyla çocuksulaşmış ikizler olarak görürüm. Bu noktada yeterince açık olmak isterim: Psikanaliz ensest arzusunu bir öncül olarak koyduğu gibi tüm erkeklerin temel olarak erkeksi arzularına içsel olarak gelişmiş bir iğdiş edilme sıkıntısına ev sahipliği yaptıklarını da belirtir. Erkek nevrozundan bahsederken bu konuya geri döneceğiz fakat şimdiden iğdiş edilme sıkıntısının erkek psişesinin omuriliği olduğunu belirtmeliyim. Kadın psişesinin ise ne çeşit duygusal bir materyalden yapıldığını daha ileride göreceğiz.

Erkek sıkıntısının fantasmalaştırma zevkinin diğer ucu olduğundan bahsediyorduk. Aslında bu diğer uç, arzulama ve bundan ötürü cezalandırılma sıkıntısı olmasa buna ödipyen zevk denilemezdi. Bu zıt duygu çifti, zevk ve cezalandırılma korkusu tüm nevrozların temelindedir. Şimdiden şunu söylemeliyiz ki Ödipus'un kendisi bir çocukluk nevrozu ve hatta insanoğlunun ilk erişkinlik nevrozudur. Bunun sebebi nevrozun her şeyden önce zıt duyguların eş zamanlı hareketi olması ve ödipyen çocuğun, nevrozlu bir danışan gibi fantasmalaştırma zevkini sömürmek ile buna devam ettiği takdirde cezalandırılmaktan korkmak arasında acı içinde sürünmesidir. Daha ileride ve sık sık, Ödipus'un kendi içinde bir nevroz olduğu temel fikrine geri döneceğim.

İğdiş edilme sıkıntısının bilinçdışı konumundan somut örneklerle doğrulamaya gitmeden bahsetmiş olsak da, çocuğun hayatındaki bazı durumlar bu sıkıntının varlığını doğrular niteliktedir. Tüm Ödipus kuramcılarının örnek olarak kullandığı önüne geçilmesi imkânsız bir olay örneğini sizlerle

paylaşayım. Elbet bir gün erkek çocuğu, küçük bir kızın ya da kendi annesinin çıplak bedenini görür ve şaşkınlık içinde onların Fallus-penislerinin olmadığını fark eder. Şayet herkesin Fallus sahibi olduğu düşüncesini barındıran çocukluk yanılgısını hatırlarsak, erkek çocuğunun bilinçdışında, "Bu dünyada Fallus'unu kaybetmiş bir varlık varsa ben de benimkini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olabilirim," diye düşüneceğini tahmin edebiliriz. İşte tam da bunun keşfiyle iğdiş edilme sıkıntısı kendini kesin olarak doğrulamış olur.

Bu anlattıklarımıza göre, sıkıntı fantasmasının, üç zevk fantasmasının karşıt uçları olarak canlandırılabilecek üç çeşidi bulunmaktadır:

> Zevk fantasması, anneyi ısırmayı ya da ondan çocuk sahibi olmayı, yani *Öteki'ne sahip olma*yı içeriyorsa, iğdiş edilme tehdidi en değerli nesne *Fallus-penis*, yani bedenin en çok yatırım yapılan kısmı üzerinde kendini belli eder. Burada tehdit *aracı*, Yasak Ensest Yasası'nı, çocuğa "Annene sahip de olamazsın ondan çocuk sahibi de olamazsın!" diye, anneye de "Çocuğunu yeniden karnına sokamazsın!" diye hatırlatan *yasakçı baba*dır.
> Zevk fantasması, cezp edilme fantasmasıysa, yani *Öteki tarafından sahip olunma*, daha açık bir ifadeyle kendini babaya sunma ise iğdiş edilme tehdidi tam olarak Fallus üzerinde kendini belli eder fakat Fallus bu sefer erilliğin sembolü olarak değil ayrılmaz bir uzuv olarak algılanmaktadır. Burada *tehdit aracı* yasakçı değil *cezp edici babadır*: Baba burada erkek çocuğunun arzuladığı fakat fazla ileri gidip istismar edeceğinden endişe ettiği bir âşıktır. Bu durumda sıkıntı kaynağı Fallus-penisi kaybetmek değil, babanın kadın-nesnesi haline gelerek *erilliği* kaybet-

mektir. Erkek çocuğunun bilinçdışı düşüncesi, "Babam tarafından cinsel istismara uğramaktan ve erilliğimi kaybetmekten korkuyorum"dur. Üzerine basarak söylüyorum ki baba tarafından cezp edilme fantasması ve istismar görme sıkıntısı nevrozlu erkeklerin analitik tedavisinde ele alınması gereken tehlikeli bir fantasmadır.

Son olarak, zevk fantasması, rakip görülen babayı saf dışı bırakma fantasmasıysa iğdiş edilme tehdidi yeniden, bedenin açık edilen kısmı olarak algılanan *Fallus-penis*'in üzerinde kendini belli eder. Burada *tehdit aracı*, düşmancıl ataklarını engellemek için çocuğu rahatsız eden, *nefret edilen baba*dır.

İğdiş edilme sıkıntısının üç farklı çeşidi bu şekilde özetlenebilir. Baba, ilkinde çekinilen bir *yasakçı*, ikincisinde çekinilen bir *istismarcı* ve üçüncüsünde de çekinilen bir *rakip*tir. Her halükârda tehdit aracısı baba ve tehdit nesnesi Fallus-penis ya da ondan türeyen erilliktir.

Erkek çocuğunun Ödipus'unun çözülmesi: Ebeveynlerin cinsellikten arındırılması

Erkek çocuğu kendi bedeninde cezalandırılmaktan korktuğundan annesinden vazgeçer, kız çocuğu ise –göreceğimiz üzere– kendisinde hayal kırıklığına sebep olan annesini terk eder ve babasına doğru yönelir.

İğdiş edilme sıkıntısı nereye varır? Ödipyen krizin sonunu getiren tam da bu sıkıntıdır. Aslında zevk fantasmaları ile sıkıntı fantasmaları arasında gidip gelen, coşku ile korku arasında bö-

lünen erkek çocuğu en sonunda korkuyla dolup taşar. Zevkten daha ağır basan sıkıntı çocuğu ensest arayışını sürdürmekten caydırır ve onu arzularının nesnesinden *vazgeçme*ye yöneltir. Sıkıntı içindeki çocuk, değerli Fallus-penisini kurtarmak, yani bedenini korumak için cinsel nesneler olarak gördüğü ebeveynlerinden uzaklaşır. Ebeveynlerden vazgeçme ve Yasak Ensest Yasası'na boyun eğmeyle beraber, bir dönüm noktasına gelir ve eril Ödipus Kompleksi'nin doruğuna erişir. Son olarak, çocuk cinselleştirilmiş ebeveynlerini terk etme pahasına Fallus'unu korumayı başarır. Bir başka deyişle, sıkıntı içindeki erkek çocuğu tehdit altında annesiyle penisi arasında bir seçim yapmak zorundadır. Haliyle anneyi terk eder ve penisini korur. Annesinden vazgeçerek genel anlamda her iki ebeveynini de cinsellikten uzaklaştırır ve arzuları, fantasmaları ve sıkıntıları geri püskürtür. Rahatlayan çocuk artık yasalara uygun olan, arzulanabilir yeni nesnelere kendini açabilir. Cinsel olarak ebeveynlerinden kopan çocuk ailesi dışında seçtiği partnerleri ancak bundan sonra arzulayabilecektir.

Bir kadına kıyasla bir erkek içgüdüsel olarak korkaktır

Bir erkek çocuğu annesi tarafından daha çok sevildikçe daha eril bir erkek haline dönüşecektir. Ve gücünden daha çok gurur duydukça onu korurken daha şüpheci, erilliğini korurken daha savunmasız hale gelecektir. Kadına kıyasla, erkek içgüdüsel olarak çok daha korkaktır.

Burada, erkek çocuğunun ödipyen krizinin süreçlerini şematik olarak sunmakta fayda var. Bu süreçleri üç noktada özet-

leyebiliriz: *Penis aşkı → Penisi kaybetme sıkıntısı → Anneden vazgeçme.* Başka türlü ifade etmek gerekirse, sıkıntıdan dolayı erkek çocuğunun narsisizmi, yani Fallus-penis'ine olan aşkı ebeveynlerine karşı duyduğu arzudan daha ağır basar. Tehdit altındayken narsisizm arzudan daha kuvvetlidir; başka bir şekilde dillendirmek gerekirse öz-saklama itkileri cinsel itkilere galip gelmiştir. Arzuya karşı narsisizmin bu galibiyetinin sıkıntı tarafından tetiklendiğini tekrar vurgulamak isterim. Unutmayın ki erkek çocuğunun anneye sırtını dönmesinin sebebi zarar görmekten korkmasıdır. Bu esnada sıkıntı, çoğunlukla kötü bir şekilde, bastırılmış olacaktır. Aslında göreceğimiz üzere yetişkinlikteki nevroz, çocuk yaşta kötü bir şekilde bastırılmış olan iğdiş edilme sıkıntısından ibarettir. Fakat bu nevrotik geri dönüşün dışında da iğdiş edilme sıkıntısının bir erkeğin genital organlarıyla ve daha genel anlamda erilliği ile olan ilişkisinde kendini hissettirmeye devam edeceği yadsınamaz bir gerçektir. Ödipyen çocuk tarafından ne kadar derine itilmiş olursa olsun, erkek çocuğunun Ödipus'unun doruk noktası olan sıkıntı erkeklik sıfatına damgasını bir kez vurmuştur. Bundan sıkıntının bir erkeğin hayatının odak noktasını oluşturduğunu çıkarabiliriz. Bu sıkıntı, erkeklik karakterini öylesine belirgin bir şekilde işaretler ki, klinik tecrübelerin de gösterdiği gibi erkeğin istisnai olacak derecede fiziksel acı karşısında korkak, erilliğinin ve gücünün kalıcılığını kendine kanıtlama konusunda takıntılı olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Erkek özü gereği, sahip olduğunu sandığı kudreti kaybetme konusunda endişelidir. Karikatürize bir imge ile ifade edersek: Erkek korkağın tekidir. Evet, ben bunu kabul ediyorum, biz erkekler içgüdüsel olarak korkağızdır ve bu korkaklık korkudan ileri gelmektedir. Korku ise bedenin aşırı narsisizminden ve bedenimize taşıdığımız endişe dolu

aşırı dikkatten ileri gelmektedir. Şunu açıkça belirtmeliyim ki bahsettiğimiz aşırı dikkat bedenin görünüşü ya da güzelliği ile ilgili değil, hassasiyet ve özellikle de bütünlüğü ile ilgilidir. Tam da bu noktada gözümün önüne futbol maçlarından fırlamış komik bir görüntü geliyor: Karşı takım oyuncusunun şut atacağı sırada oyuncuların topu kaçırmamak için bir duvar gibi kale önünde dizildikler o an... İşte tam o esnada korunmak için bir refleks olarak ellerini çapraz bir biçimde cinsel organlarının üzerinde birleştirirler. Bu görüntü tuhaf görünümlü bedenleri hakkında bin bir türlü endişeye kapılan küçük erkek çocuklarını akla getiren bir görüntü ve aynı zamanda erkeğin cinsel organını tam da Aşil'in bileği (kendisinin en zayıf noktası) olarak gördüğünün bariz bir kanıtıdır. Fakat futbolda oluşan bu durumun en komik anı, karşı takım oyuncusunun şut çektiği andır. O anda barajdakiler cinsel organlarını korumaya devam ederek, adeta topun çarpmasından korkar gibi ani bir hareketle dört bir yana savrulurlar. Bazen de tüm dikkatlerine rağmen topun bacaklarının arasından kaçıp gitmesine izin verecek şekilde havaya zıplarlar ve bir anda topu filede görürler! Kendilerini koruma kaygısıyla, esas amaçları olan topu engelleme görevini böylece yerine getiremezler. Aynı şekilde bir erkeğin erilliği tehlikede olduğunda erkek de bir futbolcu kadar kendi cinsel organını koruyamama endişesine düşer. Her şeyi, hayatını bile tehlikeye atabilir fakat eril olmaktan duyduğu gururu asla! Halbuki bir erkeğin hayatında, hayran olduğu ve korktuğu babası ve en az onun kadar kendisine rakip olan kadından başka kendisine zarar verebilecek, kudretini elinden alacak, erilliğini tehdit edecek ya da bunu aşağılayacak kim olabilir? Bu kimse hiçbir koşulda anne değildir! Aksine, anne onun gücünü besler ve kendisini bekleyen kadere karşı onu hazırlar... İşte bu sebeple

bir anneye, oğluna duyduğu güveni ona sıkça ifade etmesini ve onu planlarında cesaretlendirmesini her zaman tavsiye ederim. Bir anne, oğlunu yapabilme ve yaratabilme konularında cesaretlendirmeli fakat onu asla güzelliği ve görünüşü konusunda pohpohlamamalıdır. Aslında güzel ve yakışıklı olduğunu ona tekrarlamak onun "kötü" narsisizmini ve görüntüsünü sivrileştirecek ve benliğini zayıflatacaktır. Hayır, erkeği tehdit eden kesinlikle anne değil, zihinde mükemmelleştirilmiş baba ve galip kadındır. Kısaca cinsel organı, erilliği ve gücü erkek için canı pahasına koruyacağı kutsal şeylerdir.

Ödipus meyveleri: Üstben ve cinsel kimlik

Çözümlendiğinde, aslında ebeveynlerin cinsellikten uzaklaştırılması asla tamamlanmadığından ve sıkıntı asla kesin olarak bastırılamadığındandır ki yetersiz bir şekilde çözümlendiğinde demeliyim, erkeğin Ödipus Kompleksi erkek çocuğunun gelecek kişiliğinde iki sonuca yol açacaktır. Bunlar, bir yandan yeni psişik bir oluşum olan üstben, diğer yandan da çoktan ikinci yaşa doğru ortaya çıkmış ve ergenlikten sonra daha somut bir şekilde kendini belli edecek olan cinsel kimliğin tasdikidir. Üstben, şaşırtıcı bir psişik tavrın sayesinde yerleşir: Erkek çocuğu ebeveynlerini cinsel nesneler olarak görmeye bir son verir ve onları özdeşleşme nesneleri olarak kendi içinde korur. Bundan böyle onlara arzusunun nesneleri olarak sahip olamayacağından benliğinin nesneleri olarak onları sahiplenir. Onlara cinsel eşler olarak *sahip olamama* imkânsızlığı yerini bilinçaltında onların şevklerinde, zayıflıklarında ve ideallerinde onlar gibi olma isteğine bırakır. Onlara cinsel olarak sahip olamamasını takiben onların ahlak yapıla-

rını benimser. Bu benimseme sayesinde çocuk ebeveynlerinin yasaklarını içselleştirir ve kendine empoze eder. Cinsellikten ahlaka geçişin sonucu ortaya üstben ve onu ifade eden saflık, mahremiyet, utanç ve ahlaki hassasiyet duyguları çıkar.

Ödipus'un ikinci meyvesi cinsel kimliğin aşamalı olarak belirmesidir. Ödipus'tan evvel çocuğun cinsiyetler arası farklılığa dair sıradan ve içsel bir aşinalığı vardır fakat ne kız-erkek ayrımını ne de babasının bir erkek ve annesinin bir kadın olduğunu dillendirebilir. Ödipus başlangıcında hâlâ babasının, annesinin, kız ve erkek kardeşlerinin cinsiyetini anlayamamaktadır. Unutmayalım ki üç yaşında cinsiyet ayrımı kadınla erkek, eril ile dişil arasında değil, Fallus'u olanlar ile olmayanlar, güçlüler ve zayıflar arasındadır. Buna karşın ailevi, sosyal ve dilsel bağlamın yanı sıra genital bölgede artan erojen hisler ve karşı cins ebeveyne karşı hissedilen çekim, ancak ergenlikte tam anlamıyla yerleşecek olan cinsel kimliğin temellerini aşamalı olarak inşa edecek olacak faktörlerdir. Ancak o zaman genç ergen penisin erkeğe özgü bir özellik ve şayet çoktan keşfettiyse, vajinanın kadına özgü bir özellik olduğu fikrini içselleştirecektir. Yavaş yavaş, erilliğin ve dişilliğin her şeyden evvel bir kadın ve erkeğin fizyolojik ve anatomik gerçekliğine karşılık gelmeyebilen tavırlar olduğunu keşfederek kendini erkek cinsel kimliğine doğru iter. Böylece tüm insanların, biseksüel oluşumları gereği hem eril hem de dişil özelliklere sahip olduklarını öğrenecektir. Belki de bundan cinsiyet ayrımının üzerinde kendimizi sorgulamaya devam ettiğimiz bir sır olduğu sonucuna varacaktır. Sizleri şu noktadan itibaren eril ve dişil tip arasındaki farkları bulabileceğiniz Şekil 8'e (sayfa 130) yönlendirebilirim. Hemen belirtmeliyim ki bu tablo Ödipus bakış açısından erkek ve kadının tavırlarını belirleyen, normatif değil, baskın özelliklerin bir bütünü olarak anlaşılmalıdır.

Erkek çocuğu Ödipus'unun mantıksal özeti

Kız çocuğunun Ödipus'una geçmeden evvel ödipyen dönem erkek çocuğunun ağzından geçirdiği farklı süreçleri dinleyelim:

"Dört yaşındayım. Penisimde uyarılmalar hissediyorum. → Fallus'um var ve öz kudretim olduğunu sanıyorum. →Aynı anda hem cinsel olarak ebeveynlerime sahip olmayı hem onlar tarafından sahip olunmayı hem de babamı ortadan kaldırmayı arzuluyorum. → Ensest arzularımı fantasmalaştırmaktan zevk alıyorum. → Babam beni penisimi keserek cezalandırmakla tehdit ediyor. → Küçük bir kızın ya da annemin çıplak vücudunu görüp onlarda penis olmadığını fark ediyorum. → Cezalandırılmaktan daha da korkuyorum. → Sıkıntıya kapılarak ebeveynlerimden vazgeçip penisimi kurtarmayı yeğliyorum. → Arzuları, fantasmaları ve sıkıntıyı, her şeyi unutuyorum. → Cinsel olarak ebeveynlerimden kopuyorum ve onların ahlakını benimsiyorum. → Babamın bir erkek, annemin bir kadın olduğunu anlamaya başlıyorum ve yavaş yavaş kendimin erkek kısmına ait olduğumu biliyorum. → Daha ileride, ergenlik dönemimde ödipyen fantasmalarım yeniden canlanacak fakat o yaşta çok katı olan üstbenliğim sert bir şekilde bunlara karşı gelecek. → Fantasmalar ve üstben arasındaki bu çatışma, abartılı utanma, bastırmalar, kadına karşı bir şüphe ve küçümseme, yerleşmiş değerlerin reddi gibi ergenliğe özgü taşkın ve çelişkili tutumlarla kendini belli edecek."

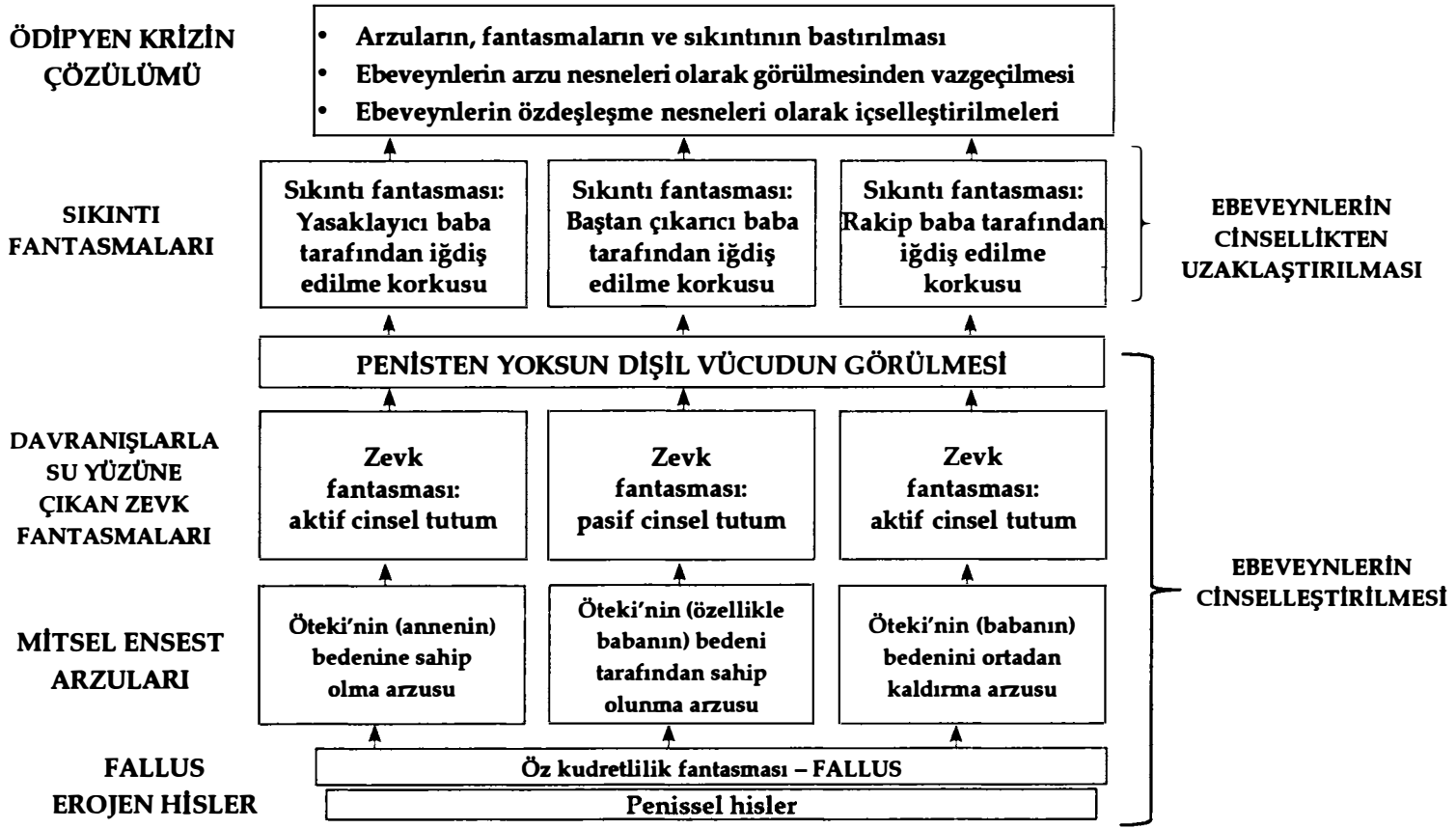

Şekil 2
Erkek çocuğu Ödipus'unun mantıksal şeması

Kız çocuğunun Ödipus'u

- *Ödipus öncesi dönem: Kız çocuk erkek çocuk gibidir*
- *Yalnızlık dönemi: Kız çocuk kendini yalnız ve aşağılanmış hisseder*
- *Ödipus dönemi: Kız çocuk babasını arzular*
- *Ödipus'un çözümlenmesi: Kadın bir erkek arzular*
- *Kadınların en kadınsı olanı babasını her daim içinde taşır*
- *Kız çocuğunun Ödipus'unun mantıksal özeti*

Ödipus öncesi dönem: Kız çocuk erkek çocuk gibidir

70. sayfadaki Şekil 3 bu kısma eşlik etmektedir.

Sizlere şimdi dişil Ödipus'un dört evresini açıklayarak metapsikolojik destanımızın devamını anlatacağım. Eril Ödipus'takinden çok daha farklı bir dünyaya adım attığımızı fark etmekte hiç de gecikmeyeceksinizdir. Dört yaşındaki bir erkek çocuğunda rastlanan üç ensest arzuya (sahip olma, sahip olunma ve Öteki'ni ortadan kaldırma) karşın aynı yaştaki bir kız çocuğunda en başta sadece tek bir ensest arzu bulunur: *anneye sahip olma.* Bu arzuyu takiben *baba tarafından sahip olunma* arzusu oluşur. Bir kız çocuğunu düşündüğünüzde bu ilki size garip gelebilir fakat "anneye sahip olma" dediğimden emin olabilirsiniz. Bununla ilgili bir açıklama yapmam gerekir. "Ödipus" kelimesinin sıklıkla "çocuğun karşı cins ebeveyne duyduğu erotik çekim" anlamındaki kabulüne saygı duyarsak anneye sahip olmayı arzulayan küçük kızın Ödipus döneminde olduğunu söyleyemeyiz. Daha ziyade, babaya erişmek ve Ödipus dönemine etkin bir biçimde girmek için gerekli görülen bir Ödipus öncesi dönemdedir. Yani küçük kız ancak annesini cinselleştirdikten sonra babasını cinselleştirebilecektir. Bu sebeple Freud babanın cinselleştirilmesinden önceki hazırlık evresine "Ödipus öncesi dönem"

adını vermiştir. Erkek çocuğu ise bu hazırlık evresine ihtiyaç duymaz; zira halihazırda karşı cins ebeveynini, yani annesini arzulamaktadır ve bu sebeple onun tek ödipyen arzu nesnesi annesi olacaktır. Erkek çocuğunun baştan çıkarma fantasmasıyla ilgili olarak babanın da çocuğun arzu nesnesi olabileceğini sizler göstermiş olsam bile çocuğun daimi nesnesinin anne olduğunu belirttim. Klasik anlamda konuşursak erkek çocuğunun sadece tek bir nesneyi, anneyi arzuladığını, buna karşın kız çocuğunun her ikisini, önce anneyi sonrasında da babayı arzuladığını vurgulamamız gerekir.

21. yüzyılın ufuğundayken sizlere 1930'lu yıllarda psikanalistlerin arasında Ödipus öncesi dönemin bir kadının hayatındaki önemi hakkındaki şiddetli ve sayısız tartışmaları hatırlatmam gerekir. Aslında bu dönem, her gün kabul ettiğimiz nevrozlu danışanların çıkmazını anlamamız açısından çok önemlidir. Bir kadını dinlediğimde her zaman analiz gören bu kişinin annesiyle ilişkisini ve buna paralel olarak bir erkeği dinlediğimde çoğunlukla babasıyla olan ilişkisini düşünürüm. Şüphesiz sizlere Ödipus kuramını sunuyorum fakat sizlere klinikteki Ödipus halini hissettirmek ve özellikle de nevroz sorunlarının kökeninin erişkin bir yaşta acılı bir biçimde geri dönen bir *ters Ödipus*'a, yani çocuklukta *hemcins* ebeveyne karşı duyulan cinsel çekime dayandığını anlatabilmek isterim. Kısaca, kız çocuğu anne üzerinden, erkek çocuğu ise baba üzerinden çok daha kolay nevrotikleşir. Buna ek olarak eril nevrozun erkek çocuğunun babaya olan saplanmasından, dişil nevrozun da anneye olan saplanmasından kaynaklandığını söylemeliyiz. Uygulamacı olarak bir erkeği dinlerseniz özellikle o kişinin babasını, nevrozlu bir kadını dinlerseniz de daha ziyade o kişinin annesini düşününüz.

Şimdi klinikten uzaklaşalım ve kısa bir süreliğine kutsal "Ödipus'a girme" deyişini ele alalım. Küçük bir kızın ne zaman Ödipus'a girdiğini söyleyebiliriz? Bu, Erkek çocuğu ile kıyaslandığında cevabımız farklı olacaktır. Erkek çocuğu doğrudan Ödipus'a *girer* çünkü sadece annesini arzulamaktadır ve annesi dışında başka bir kadını arzuladığı anda da Ödipus'tan *çıkar*. Kız çocuğu ise, annesini önce cinselleştirdiği sonra reddettiği Ödipus öncesi dönemini tamamladıktan sonra Ödipus'a *girer* –yani babasını cinselleştirir– ve babası dışında başka bir erkeği arzuladığında Ödipus'tan *çıkar*. Erkek ve kız çocuğu arasındaki simetriyi bozan bir öğe de bu ikisinin Ödipus'tan çıkış hızlarıdır. Daha önce gördüğümüz üzere erkek çocuğu hızlı ve haşin bir şekilde her iki ebeveynini de cinsellikten uzaklaştırır. Buna karşın kız çocuğu önce anneden, ardından daha ileride de çok yavaş bir biçimde babadan cinsel olarak uzaklaşır. ***Erkek çocuğu bir günde, kız çocuğu ise yıllar içinde Ödipus'tan çıkar***. Erkek çocuğunun bir seferde erkeğe, kız çocuğununsa adım adım kadına dönüştüğünü de söyleyebiliriz.

Şimdi, küçük kızın cinsel nesne olarak annesini arzuladığı ödipyen öncesi döneme geri dönelim. Annesinden, erkek çocuğunun edindiği tutumun aynısını edinir. Onun gibi Fallus'a sahip olduğunu sanmaktadır ve davranışlarından, annesine yönelik aktif bir cinsel rol oynadığı fallik bir öz kudret ve zevk fantasmaları tarafından yönetildiğini belli eder. Tıpkı erkek çocuğu gibi kendini mutlu, güçlü ve gururlu hisseder; meraklı, zaman zaman dikizci, teşhirci ve agresiftir. Kısaca, bu dönem boyunca kız çocuğu annesine sahip olmanın ensest arzusuyla uyarılır, onu sadece kendisine saklamaktan büyük haz duyar ve erkek çocuğununkisine benzer gayet eril bir tavır benimser.

Yalnızlık dönemi: Kız çocuk kendini yalnız ve aşağılanmış hisseder

Halbuki, kendini özünde kuvvetli sanmaktan mutlu olan küçük kızın saf ve küstah gururunun üzerine çöreklenen çok mühim bir olay gerçekleşecektir. Erkek çocuğunun dişi bedende penisin olmadığını kendi gözleriyle ve sıkıntıyla fark ettiği gibi kız da kendi cinsiyeti ile erkek çocuğunun cinsiyeti arasındaki farklılığı görür. Küçük kız çocuğunun buna tepkisi gecikmez; erkek çocuğunda olan uzva kendisinin sahip olamaması onu hayal kırıklığına uğratır. "Onda, bende olmayan bir şey var!" diye düşünür. O zamana kadar, onu öz kudretli olduğuna inandırarak rahatlatan vajinal ve klitoral zevklerinin hissettirdikleriyle gurur duymaktaydı. Şimdiyse, penisi görmüştür. Hissettiklerinden şüphe duyar ve gücün kaynağının kendinde değil ötekinin bedeninde, erkek çocuğunun cinsiyetinde olduğunu anlar. Penisi görmüş olması erojen hislerinden çok daha etkilidir. Penisin şaşkınlık uyandıran görüntüsü mahrem hislerine baskın gelmiştir; gördükleri hissettiklerini yıkıma uğratmıştır. Böylece kız çocuğu kendini acı içinde eksik hisseder zira gücün temsili artık erojen hislerden değil, erkek çocuğunun görünür organından beslenmektedir. Artık fallus ötekindedir ve böylelikle bir penis şekline bürünür. Bununla birlikte derin bir yanılgı aniden çöker ve içeride acı veren bir yaraya yol açar. Küçük kız çocuğunun değerli Fallus'tan yoksun bırakılmaktan acı çektiği bu fantasmaya ben "Yoksunluk Fantasması" ya da daha kesin olarak "Yoksunluktan duyulan *Acı* Fantasması" adını veriyorum. Erkek çocuğu penisi kaybetmekten ***sıkıntı*** duyarken kız çocuğu onu kaybetmiş olmaktan ***acı*** duyar; erkek çocuğu ***iğdiş*** edilmekten endişe ederken kız çocuğu ***yoksunluğuna*** üzülür.

Erkek çocuğunda Ödipus'un çözümlenmesine yol açan fantasmanın sıkıntı fantasması olduğunu hatırlayalım. Sahip olduğunu sandığı ve taptığı Fallus'u kaybetmekten endişe eden erkek çocuğu penisini annesine tercih etmek zorunda hisseder. Kız çocuğu içinse bu tamamen farklıdır: Onu kaybetmekten korkmaz zira yakın zamanda penisinin olmadığını ve hiçbir zaman olamayacağını fark etmiştir. Erkek çocuğunun tersine onun kaybedecek hiçbir şeyi yoktur. Hayır, onu kaybetmekten korkmaz, sıkıntıdan mustarip değildir; acıdan, penisten yoksun olma acısından mustariptir. Gördüğünüz gibi, erkek çocuğu sıkıntının, kız çocuğuysa acının kontrolündedir. Peki bu neyin acısıdır? Şüphesiz, sahip olduğunu sandığı göz ardı edilemeyecek bir nesneden mahrum bırakılmanın acısıdır bu. Fakat bunun da ötesinde yanılmış olmanın acısıdır. Evet, küçük kız çocuğu kendini aldatılmış hisseder. Bütün güçlülüğüyle birisi onu Fallus'u olduğuna ve buna sonsuza kadar sahip olacağını söyleyerek onu kandırmıştır. Fakat bu kişi öz annesi değilse kimdir? Daha bir süre önce öz kudretiyle karşısında duran ve bugün kendisinin bile sahip olamadığı Fallus'u ona vermekten aciz olacak kadar güçsüz annesi... Evet, artık annesi de değerini kaybetmiştir ve bu yüzden küçümseme ve kızgınlıktan başka bir şey hak etmemektedir.

Tam da bu anda, kırgın kız çocuğu mahrum bırakılmaktan ve aldatılmaktan deliye dönmüş bir şekilde annesine sırtını döner ve yalnızlığa gömülür. Mahrum bırakılmanın ve aldatılmış olmanın verdiği acı aslında tek bir acıdır. Ben bu acıya "küçük düşürülme acısı", yani bir adaletsizliğin mağduru ve kendiliğinin yaralanmış görüntüsüne şahit olma acısı adını veriyorum. Bu noktada yoksunluk ve öze duyulan aşkın aldığı yara tek bir duyguda, aşağılanma duygusunda birleşir. Yoksun kalma deneyimi, Fallus'a sahip olmanın verdiği "meşru" gururda tamir

edilmesi imkânsız bir zarar, küçük kızın narsisizmine aşağılayıcı bir darbe gibi gelir. Erkek çocuğu için en üstün narsisizm nesnesinin onun kıymetli organı Fallus-penis'i olduğunu ve onu kurtarmayı seçmesinin kendisini ebeveynlerinden vazgeçmeye ittiğini daha evvel belirtmiştik. Kız çocuğundaysa bunun tam tersi söz konusudur. Onun için en üstün narsisizm nesnesi bedeninin bir parçası değil, kendisinin kıymetli imgesidir. Kız çocuğu için Fallus, penis değil, ***benlik imgesidir***. Halbuki kendine duyduğu aşkın yara alması karşısında vereceği ani tepki annesinin kendisine olan borcunu ortaya dökmek ve onun yol açtığı hasardan şikayet etmektir. Bu ancak daha ileride, kız çocuğu babasını arzulamaya başladığında tamir edilebilecek ve ancak o zaman bir dinginlik ve anneyle uzlaşma söz konusu olabilecektir. Şu an için küçük kız çocuğu bir başınadır çünkü ilgisini yöneltebileceği bir ebeveyn yoktur. Annesini geri çevirmiş ve henüz babasına sığınmamıştır. Bu, kız çocuğunun katledilmiş narsisizminin ardından yas tuttuğu kapkara bir yalnızlık sürecidir.

Kısaca şöyle de ifade edilebilir: Erkek çocuğu narsisizmini korumak için Ödipus'tan çıkıyorsa, kız çocuğu babasından yaralı narsisizmini iyileştirmesini istemek için Ödipus'a girip babasına yöneliyordur. Başka bir şekilde ifade edersek, erkek çocuğu için söz konusu olan Fallus-penis'inin koruma kalkanının anneye karşı hissedilen ensest çekimi durdurmasıdır. Halbuki kız çocuğunda beliren teselli ihtiyacı yeni bir arzuyu, babası tarafından sahip olunma arzusunu uyandırır. Annesini terk eder ve teselli bulmak için babası tarafından sahip olunma şevkiyle babasını aramaya koyulur. *Erkek çocuğunun durumunda vücudun narsisizmi Ödipus'u durdurur; kız çocuğunun durumundaysa benlik imgesinin narsisizmi Ödipus'a doğru açılır.*

Fallus'u elinde tutmak kıskanç bir istektir.

Biraz geriye, küçük kız çocuğunun, kendisinin sahip olmadığı Fallus-penis'i erkek çocuğunda keşfettiği ana dönelim. Kız çocuğu acı çeker, kendine olan aşkının içinde kendini incinmiş hisseder ve kendisine geri dönen üzerinde hak iddia eder; hatta onu talep eder. "Benden alınan bu Fallus'u istiyorum ve erkek çocuğundan koparmam gerekse bile ona sahip olacağım!" diye veryansın eder. Bu hak talebinden açıkça anlaşılabileceği gibi aşağılanmış olmanın verdiği acı Fallus'a sahip olmaya yönelik kıskanç bir öfkeye dönüşmüştür. Bundan böyle kız çocuğu, psikanalizin "penis ihtiyacı" olarak adlandırdığı ve kız çocuğunun, erkek çocuğunun organı olan penisi değil, çocukların gözündeki güç sembolünü kıskandığının altını çizmek amacıyla benim "Fallus ihtiyacı" olarak adlandırmayı yeğlediğim bir duygu tarafından ele geçirilir. ***Penis onu ilgilendirmez, hatta ondan iğrenir. Onu ilgilendiren ve şevklendiren, ona atfettiği ve kendisini arzulara sürükleyen güçtür.*** Fakat dikkat edelim! İhtiyaç, arzu ile eş anlamlı değildir. İhtiyaç arzu değildir. Fallus'u istemek, ona ihtiyaç duymak bir şey, bir erkeğin penisini arzulamak başka bir şeydir. Anladığınız üzere küçük kız Fallus'u ister, kadınsa penisi arzular. İstek çocuksu bir duygudur; buna karşın penis arzusu erişkinliğe has bir dürtüdür. Bunun yanı sıra küçük bir kızın bir adamın penisini arzulayabilmesi için, önce olgunlaşması, Ödipus'u olgunlaştırması, yani önce babasını cinselleştirmesi, ondan uzaklaşması ve daha ileride de sevdiği adamın vücudundan ve cinsel organından zevk alan partner haline gelmesi gerekmektedir. Hayır, Fallus ihtiyacı yaralı, kinci, geçmişe takılıp kalmış, kendisinden koparıldığına inandığı güç simgesini geri almak isteyen bir çocuğun kıskanç ve çocuksu isteği-

dir. Bu hayali oyunda kız çocuğu erkek çocuğuyla eşit sıklette savaşır ve eril bir galibiyet benimser.

Ödipus dönemi: Kız çocuk babasını arzular

Bu noktada sahneye yeni bir karakter girer. Bu, Fallus'a sahip olan yüce kişi, muhteşem babadır. Böylece yaralı ve uzun zamandır kıskanç olan kız çocuğu sığınıp teselli bulmak ve dahası gücünü ve kudretini ondan talep etmek için babasına yönelir. Babası kadar güçlü olmak ve Fallus'unu havaya kaldırarak yeniden varlıkların ve nesnelerin efendisi haline gelmek ister. Bu hak iddiası karşısında fantasmasındaki özünden güçlü babası bu bariz inkârı kabul etmez:

> *"Hayır, gücümün bayrağını sana asla vermeyeceğim çünkü bunun döneceği yer annendir!"* Anlaşıldığı üzere bu şekilde konuşan baba, kaprisli ve inatçı bir çocuğun karikatürize edip fantasmalaştırdığı bir baba figürüdür. Hayır, yetişkin bir baba asla bu şekilde konuşmayacaktır. Böylesine çocuksu bir talebe karşılık vermek zorunda olsa bile muhtemelen şöyle derdi: *"Hayır kızım, bana atfettiğin o mutlak gücü sana vermem mümkün değil çünkü böyle bir güç aslında yok. Benden talep ettiğin Fallus çocuksu bir rüyadan başka bir şey değil. Bu hayal aslında uzun bir geçmişi olan, erkekleri kesinlikle kendilerini sevmeye itmiş fakat bununla beraber onları yıkıma da sürüklemiş olan çok eski bir rüyadan ibaret. Hayır, kimsenin Fallus'u yok ve olmayacak. Benim yegâne ve en kıymetli gücüm yaşamayı şiddetle arzulama, yapacağımı yapmak için her an didinme, yapmak zorunda olduğumu sevme ve sana bu arzuyu aşılama gücüdür. Ardından sevme, çocuk doğurma ve yaratma dişil arzularını oluşturmak sana düşecektir."*

Babanın bu kati reddi kız çocuğunun mitsel Fallus'a bir gün sahip olma şevkini acıtan bir tokatla yerle bir eder. Hiçbir zaman ona sahip olamayacağını anlamış olmasına karşın geri adım atmaz. Aksine, gençlik arzusunun ateşiyle kendini babasının kollarına atar. Artık amacı onun elinden gücünü almak değil, bizzat bu gücün kaynağı haline gelmektir. Evet, Fallus'a *sahip olmak* istiyordu fakat bu aşamadan sonra daha da ileriye gidip Falus'un kendisi haline gelmek, babasının nesnesi olmak ister. Peki bu ne anlama gelmektedir? Bunun anlamı, küçük kızın bizzat kendisinin, bir bütün olarak değerli Fallus olmak istemesidir. Başka bir deyişle babanın gözdesi haline gelmek istiyordur. Babadan duyulan ilk "Hayır!" ile kıskançlık dolu bir *istek* olan babanın Fallus'una sahip olma isteği yerini ensest *arzu*ya, yani baba tarafından sahip olunmaya, babanın Fallus'u olmaya bırakır. Küçük kız istek doluyken eril bir duruş sergiliyordu, şimdi ise arzuyla dolup taştığından dişil bir duruşu benimsemeye başlayacaktır. Yani isteğe eşlik eden eril duygunun hemen ardından baba tarafından sahip olunma dişil arzusu gelir.

Bu şekilde kız çocuğu babasını, fantasmalarının başrol oyuncusunu kendi gözünde cinselleştirerek tam anlamıyla Ödipus dönemine girer. Baba tarafından sahip olunma ödipyen arzusunu en iyi temsil eden arzu onun karısı olma arzusudur ve kız çocuk tarafından çoğunlukla "Büyüyünce babamla evleneceğim!" gibi cümlelerle ifadeye dökülür. Bu Ödipus dönemine geçiş ile beraber bir süre önce kenara atılmış olan anne yeniden sahneye döner ve zarafeti ve kadınlığıyla kızını etkiler. Aslına bakılırsa bir süre öncesine kadar her şeyden sorumlu tutulan anne, sevilen kadın ve dişiliğin simgesi olduğundan bundan böyle kız çocuğunun gözbebeğidir. Doğal olarak küçük kız annesine yanaşır ve onunla,

hatta tam olarak onun eşinin hoşuna gitme ve eşi tarafından sevilme arzusuyla özdeşleşmeye başlar. Küçük kızın ödipyen tutumu tam anlamıyla annesinin ortaya çıkardığı ideal kadından esinlenmektedir. Küçük kız gözünü, kulağını dört açarak annesini gözlemler ve erkeği baştan çıkarma sanatını öğrenmeye çalışır. İşte tam da bu yaşlarda küçük kızlar annelerini ayna karşısında makyaj yaparken ya da kendilerini güzelleştirirken izlemekten keyif alırlar. Halbuki anneye olan bu hayranlığın temelinde kızgın bir rekabet vardır; bu sebeple her anne kızının gözünde bir ideal olduğu kadar bir rakiptir de... Böylelikle kız çocuğunun annesinin arzusuyla, yani sevilen adamın kadını olma ve ona bir çocuk verme arzusuyla özdeşleşime geçmesinin ilk adımı tamamlanmış olur.

Ödipus'un çözümlenmesi: Kadın bir erkek arzular

Baba, kızının Fallus isteğini nasıl reddettiyse şimdi de aynı katılıkla onu cinsel bir nesne olarak görmeyi, onu Fallus'u yerine koyma yani ona ensest anlamda sahip olmayı da reddeder. Babasından gördüğü ilk ret, yani "Gücümü sana vermeyeceğim!" karşılığı kız çocuğunun nasıl annesine yaklaşıp onunla özdeşleşmesine olanak verdiyse ikinci ret, yani "Kadının olarak seni istemiyorum!" karşılığı da babasının karakteriyle özdeşleşmesine olanak tanır. Aslında dişil Ödipus sürecinde ilginç, fakat tamamen masum bir olay gerçekleşir. Küçük kız çocuğu babasının cinsel nesnesi olamadığına göre onun gibi olmak ister. "Beni kadının olarak istemiyorsan ben de senin gibi olurum!"; bu ne demektir? Küçük kız çocuğu babasının karakterinden uzaklaşmadan babası tarafından sahip olma arzusunu bastırmayı kabul eder. Ödipyen erkek çocuğu annesini

kaybetme karşısında korkaklığa yönelirken küçük kız çocuğunun kaybedeceği bir şey olmadığından tüm gücüyle babasını kendine mal etmek için kendini paralar. Fallus'a sahip olmak istiyordu, reddedildi. Nesnesi olmak istedi, engel olundu. Bu kadarı yeter, şimdi artık her şeyi istiyor: Babasını bir bütün olarak istiyor ve bunu elde edecek! Peki bu nasıl olacak? Onu öğüterek, yani onu içselleştirip kendi içinde yaşatarak... Bu sebeple babanın cinsellikten uzaklaştırılması bir matemin temelini oluşturur. Küçük kız cinsel bir gözle gördüğü babasından üzüntü duyar ve onu kendi içinde cinsellikten uzak bir şekilde yaşatır. Mateminin sonuna geldiğinde bir ölüyle özdeşleşmiş olan kız çocuğu fantasmalaştırdığı babasını inkâr ettiğinden en sonunda babasının gerçek kişiliğiyle özdeşleşir. Fantasmalaştırdığı babasını öldürmüştü fakat onu bir özdeşleştirme modeli olarak içinde tutmaya devam eder. Başka bir şekilde ifade edersek küçük kız ödipyen fantasmalarında babasını arzulamaktan vazgeçer ve onun kişiliğini benliğine yedirir. Böylelikle babasını tüm gerçekliğiyle, tutumları, davranışları ve hatta arzu ve ahlaki değerleriyle model olarak alır. Böylece "babasının parçalanmış bir portresi" haline gelir. Annesinin kadınsı özellikleriyle özdeşleştikten hemen sonra babasının erkeksi özellikleriyle özdeşleşen küçük kız en sonunda ödipyen sahneyi terk eder ve böylelikle kadın hayatındaki gelecek partnerlere kapısını açar. Kadının, birbirini izleyen iki özdeşleşiminin de –annesinin kadınlığıyla ve babasının erkekliğiyle özdeşleşimi– babanın reddedişleriyle –kızına Fallus'unu vermeyi reddetmesi ve onu Fallus'u olarak görmeyi reddetmesi– ortaya çıkmış olduğuna dikkatinizi çekerim.

Konuyu biraz da farklı bir şekilde ele alalım. Seyirci olduğumuz ve ödipyen kız çocuğunu babasıyla karşı karşıya bırakan bu yüzleşme bana bu iki efsanevi kahramanımız arasında

kısa fakat hararetli bir diyalog ilhamı verdi. Bu diyalogdan evvel söz konusu babanın kadınına sadık ve âşık bir erkek olduğunu vurgulamak isterim!

Küçük kız: "Baba, bana gücünü ver!"
Baba: "Hayır! Sana gücüme vermeyeceğim. Gücümü annene vereceğim!"
Küçük kız: "O zaman, bırak da senin gücün ben olayım! Lütfen, senin ilham kaynağın olayım, gücünün ateşli kaynağı olayım. Baba, yalvarırım! Bana bak! Ben senin en kıymetli nesnenim. Bana sahip ol!"
Baba: "Hayır! Bu söz konusu bile olamaz! Sen benim kadınım değilsin. Gücüme sahip olamayacağını zaten söylemiştim. Bunun kaynağı da olman en az onun kadar imkânsız."
Küçük kız: "Madem öyle, madem sen beni gücünden ve senin ilham kaynağın olmamdan beni mahrum ediyorsun, ben de senden kopacağım ve sana dönüşeceğim! Ne diyorum ben? Senden daha iyisi olacağım! Evet, seni tamamen içimde öğüteceğim ve senin gibi yürüyene, senin burnunun şeklini alana, bakışının derinliğini, zekânın kıvraklığını, şevkinin hararetini alana kadar sana benzeyeceğim. İşte o zaman senin kadar güçlü olacağım. Ve göreceksin, senden daha güçlü olacağım!"

İşte bu, sevilme ve zamanı geldiğinde bir çocuk taşıma arzusundan hiçbir zaman vazgeçmeyecek olan küçük bir kızın çocuksu açgözlülüğü, savaşçı iradesidir. Hiç şüphesiz, sevmek ve yaşam aktarmak doğanın kadına verdiği en kutsal görevdir. Adeta doğa –tabii doğa olarak adlandırabileceğimiz bir bütün gerçekten varsa– "Arzuyu dişinle tırnağınla koru, aşkı koru ve yaşamın devamlılığını sağla!" diyerek kadını cesaretlendirir.

Devam etmeden önce kadının Ödipus'u hakkındaki analitik yazının ne denli geniş, zengin ve bir o kadar da sorularla dolu

olduğunu belirtmek isterim. Bununla beraber bütün yazarların kadınlığın çözümlenmesi imkânsız bir muamma olduğunu savunarak aynı görüş altında birleştiklerini de söylemekte fayda var. Fakat cehaletin farkında olmak ilerlemeyi mümkün kılmıyor. Ben kendi açımdan ödipyen kız çocuğunun destanını derinleştirmeye, hikâyesini yoğurmaya ve hakkında psikanalitik kuramdan ve danışanlarının ifadelerinden esinlenen açık ve detaylı bir senaryo önermeye çalıştım. Erkek çocuğundan farklı olarak, kız çocuğunun bitmek tükenmek bilmeyen bir aşk susuzluğuyla harekete geçtiğine ve "Bana ver! Beni al! Ve seni içimde öğüteceğim!" şeklinde gelişen Ödipus kreşendosunun kadınsılığının her bir hücresiyle sarıldığı arzunun karşı konulmaz yükselişinden başka bir şey olmadığına dair olan önsezimi bir drama ile somutlaştırmak istedim.

Kadınların en kadınsı olanı babasını her daim içinde taşır

"Babam üzerimde izini bıraktı: Arzumu sindirdi, burnumu şekillendirdi, adımlarımın ritmini belirledi ve yine de kendimi tüm kadınlardan daha kadınsı hissediyorum."

Bir danışanımın cümlesi

Kız çocuğunun babasıyla özdeşleşimi üzerinde bir parça daha durmak isterim. Klinik açıdan fantasmalaştırılmış bir babanın kadının hayatındaki önemini tahmin edemezsiniz. Acı çeken bir kadını dinlediğinizde kendinize iki şey sorun. Birincisi, bunu daha çok vurguluyorum, kadının aynı cinsiyetten ebeveyniyle, yani annesiyle oluşturduğu ve çoğunlukla çatışma içeren bağı kendi kendinize sorgulayın. İkinci olarak, kendinde yaşattığı

babanın hangi baba olduğunu kendinize sorun. Evet, bir kadın babasını daima içinde yaşatır. Bir danışanı dinlediğimde daima kadının babasına ev sahipliği ettiği fikri aklıma gelir. Tabii ki bu özdeşleşme tüm kadınlar için geçerli olmayabilir fakat kadın kendi kendini doğruladığında, siz de iyi bir gözlemciyseniz, danışanınızın yüzündeki dalgın ifadelerde, alnındaki kırışıklıklarda, ellerinin gerginliğinde, burnunun şeklinde ve anlık duruş ve yürüyüş şeklinde o babayı rahatlıkla görebilirsiniz. Aslında çoğunlukla bir kadın bilinçsizce babasıyla aynı duruş ve alımı edinir. Fantasmalaştırılmış baba bir kadının hayatının odak noktasında yer teşkil eder.

Bununla ilgili olarak en olası ailevi durumlardan birini gözümde canlandırıyorum. Bir defa babasıyla özdeşleştiğinde kız çocuğu artık gerçek babasını, etten ve kemikten olan babasını desteklemeyebilir. Çoğunlukla ona kızgınlık duyar ve onun hatalarını ve zayıflıklarını, ya da basitçe ifade etmek gerekirse olduğu halini yüzüne vurur. Aynı zamanda baba, yani gerçek, bizim olduğumuz baba, karşısında, kızının kişiliğinde kendi üstbenliğinin ortaya çıkışını görür. Kızı, farkına bile varmaksızın, en ezeli rakibine ve kendisi de aynadaki katlanılması en güç suretine dönüşmüştür.

Kız çocuğunun babayla özdeşleşiminin patolojisine dair vurgulamak istediğim bir şey daha var. Bu içe yansıtma anneyle özdeşleşim ile dengelenmezse benim *aşk histerisi* olarak adlandırdığım, aşk ilişkisinin reddinden ibaret olan, kadınsı nevrozlardan en inatçısı bünyeye yerleşir. Tamamen babasının fantasmalaştırılmış benliğine bürünen kadın uzun süreli bir aşk ilişkisine giremez. Tüm aşk alıcıları babanın gizil varlığıyla doludur. Aşığı yoktur fakat sevgili babasının şiddetli etkisindedir. Yalnız ve doyumsuzdur fakat gizli tutkusuyla çevrelenmiştir. Erkeğe karşı ne hesapçı ne de kindardır, sadece cinsel yaşantısından ve aşk hayatından uzakta inzivaya çekilmiştir. Kısaca, kırılgan bir halde, terk edilme tehlikesine

açık olma endişesi yaşayacağı duygusal bir bağa kapılarını açmak yerine babasını içinde tutmayı yeğler.

Ne var ki bu, babayla aşırı özdeşleşimden kaynaklı, gerçekleşmesi muhtemel nevrotik sonucun dışında küçük kız, anne ve babasından gördüğü çeşitli kadınsı ve erkeksi özellikleri kendi üzerinde deneyimleyecektir. Kadın Ödipus'unun en sık rastlanan hali de budur. Ödipus'un bitişi aslına bakılırsa bir kadına dönüşmekte olan küçük kızın kadınsı ve erkeksi özellikleri edineceği ve yavaş yavaş baba tarafından sahip olunma arzusunu sevilen adam tarafından sahip olunma arzusuna dönüştüreceği uzun bir yoldur. Babayla olan ödipyen ilişkinin cinsellikten uzaklaştırılması ve buna bağlı olarak kız çocuğunun kadınsı kimliğini edinmesi işte bu şekilde gerçekleşir.

O zaman kız çocuğunun Ödipus'u nasıl çözümlenmektedir? Ben size en ideal çözümlenmeyi sunacağım. Öz kudreti olan bir Fallus'tan yoksun bırakılmanın acılı fantasması kesin olarak biter. Artık bir kadına dönüşmekte olan genç kız Fallus'a sahip olma ya da olmamayla ilgili tüm olasılıkları unutmuştur. Artık ne varlığını ne de cinsiyetini varsayımsal bir eril Fallus üzerinden ölçmez. Göz yanılgısından ibaret olan Fallus'un yasını tutmuş ve kendi cinsiyetinin yok olmuş bir Fallus'un eksikliğinden başka bir şey olduğunu fark etmiştir. Böylece kadını lanetlenmiş ve aşağılık bir varlık olarak gören çocuksu düşünceleri aşar ve annesini suçlayıp erkekleri rakip olarak görmeye bir son verir. Genç kız vajinayı, içine girilme ve cinsel birliktelik esnasında penisten zevk alma arzusunu keşfeder. Aynı şekilde uterusu ve sevdiği adamdan olan bir evladı taşıma arzusunu da keşfeder.

Bu kısmı sonlandırmadan önce sıkça karşılaşılan bir yanlış bilgiyi de düzeltmek isterim. Bazıları, Fallus kavramının temelini oluşturan psikanalizin kadını iğdiş edilmiş ve aşağılık bir varlık olarak ele aldığını sanabilir. Bu tamamen saçmadır! Psikanalizin tek yaptığı –ve bu gerçek anlamda bir devrimdir– in-

sanların virüsler kadar zararlı olabilecek fantasmaları olduğunu ve bu fantasmaların en virüslü olanının kadını iğdiş edilmiş ve aşağılık bir varlık olarak temsil etme olduğunu bulmaktır. Bu fantasmanın her şeyden evvel çocuksu bir hülya olduğunu belirtmek gerekir. Bu çocuksu temsilin birçok nevroz sahibi yetişkinin kafasında da yerleşmiş olduğunu biliyorum. İşte tam olarak da bu nevrozlu kişiler kadının iğdiş edilmiş bir varlık olduğunu sanır. Bunun aksine, gün gibi açıktır ki bu tamamen yanlıştır. Bir kadının cinsiyeti kesinlikle şunun veya bunun eksikliği değildir! Kadının kendi cinsiyeti vardır ve bundan gurur duyar. Bu cinsiyet vajinasından, göğüslerinden, teninden ya da vücudunun tüm erojen bölgelerinden oluşabilir ve kadın olduğu halinden mutludur. Peki o zaman neden, erkek veya kadın, bir nevrozlu, kadını aşağılık bir varlık olarak görür? Çünkü söz konusu olan kendisidir; o zayıf kadın kendisinden başkası değildir! Çocuksu fantasmasına saplanmış olan nevrozlu kişi iğdiş edilme tehdidiyle yaşamaktadır. Aynı zamanda tüm duygusal ilişkilerini savunmacı bir tutum içinde yaşamıştır. Her türlü istismardan ve kendisini çevreleyenlerden ve bağımlı olduğu ve hiçbir koşulda bağımlı olmalarını istemediği kişilerden gelebilecek herhangi bir aşağılanmaya karşı sürekli tetik halindedir. Adeta fantasmalarında şöyle diyordur: "Bana sahip olamazlar! Ben bir kadınımsı değilim!" veya "Ben onların evcil hayvanı değilim!" Tabii ki psikanaliz Fallus'un var olduğunu ve kadının iğdiş edildiğini öne sürer fakat anladığınız üzere Fallus bir yanılgıdır ve kadın sadece çocukların ve nevrozluların bilinçdışı hayallerinde iğdiş edilmiştir.

Kız çocuğunun Ödipus'unun mantıksal özeti

Erkek çocuğunda olduğu gibi şimdi de kız çocuğunun ödipyen yolculuğunu dinleyelim:

Ödipyen öncesi evre	"Dört yaşındayım. Klitorisimde hareketlenmeler yaşıyorum → Fallus'um var; bundan gurur duyuyorum ve kendimi öz kudretli sanıyorum. → Tıpkı bir erkek çocuğu gibi **anneme sahip olmayı arzuluyorum.**	*Kız bir erkektir*
Yalnızlık evresi	→ Çırılçıplak bir erkeğin karşısında **Fallus'um olmadığını keşfediyorum** → Annemde de olmadığını fark ediyorum → İkimizde de olduğuna inanmama yol açtığı için onu suçluyorum → Demek ki beni kandırmış → Hayal kırıklığı içinde annemi terk ediyorum → Şu anda kendimi yalnız ve aşağılanmış hissediyorum. Kendi aşkımın içinde yaralandım. → Erkek çocuğunu kıskanıyorum →	*Kız kendini yalnız ve aşağılanmış hisseder*
Ödipus evresi	→Artık babama yöneliyorum, o yüce bir Fallus sahibi → Hâlâ kıskancım o yüzden babamdan onu bana vermesini istiyorum → **Babam beni reddediyor** → Artık hiçbir zaman ona sahip olamayacağımı anlıyorum → Babamdan beni avutmasını istiyorum → Kıskançlığım arzuya dönüşüyor. Artık babamın Fallus'unu almak istemiyorum, onun Fallus'u **olmak** istiyorum; babamın gözdesi olmak istiyorum → Arzulanan ve kadın modeli olan annemle özdeşleşiyorum → **Babam tarafından sahip olunmayı arzuluyorum** →	*Kız babasını arzular*
Ödipus'un çözülümü	→**Babam beni reddediyor** → Babamı cinsellikten uzaklaştırıyorum ama **kişiliğini içselleştiriyorum**→ Yavaş yavaş kadına dönüşüyorum ve sevdiğim adama kendimi açıyorum → Cinsiyetimi mitsel bir Fallus'la kıyaslamayı bırakıyorum ve vajinamı, uterüsümü ve yoldaşımın çocuğunu taşıma arzusunu keşfediyorum."	*Kadın bir erkek arzular*

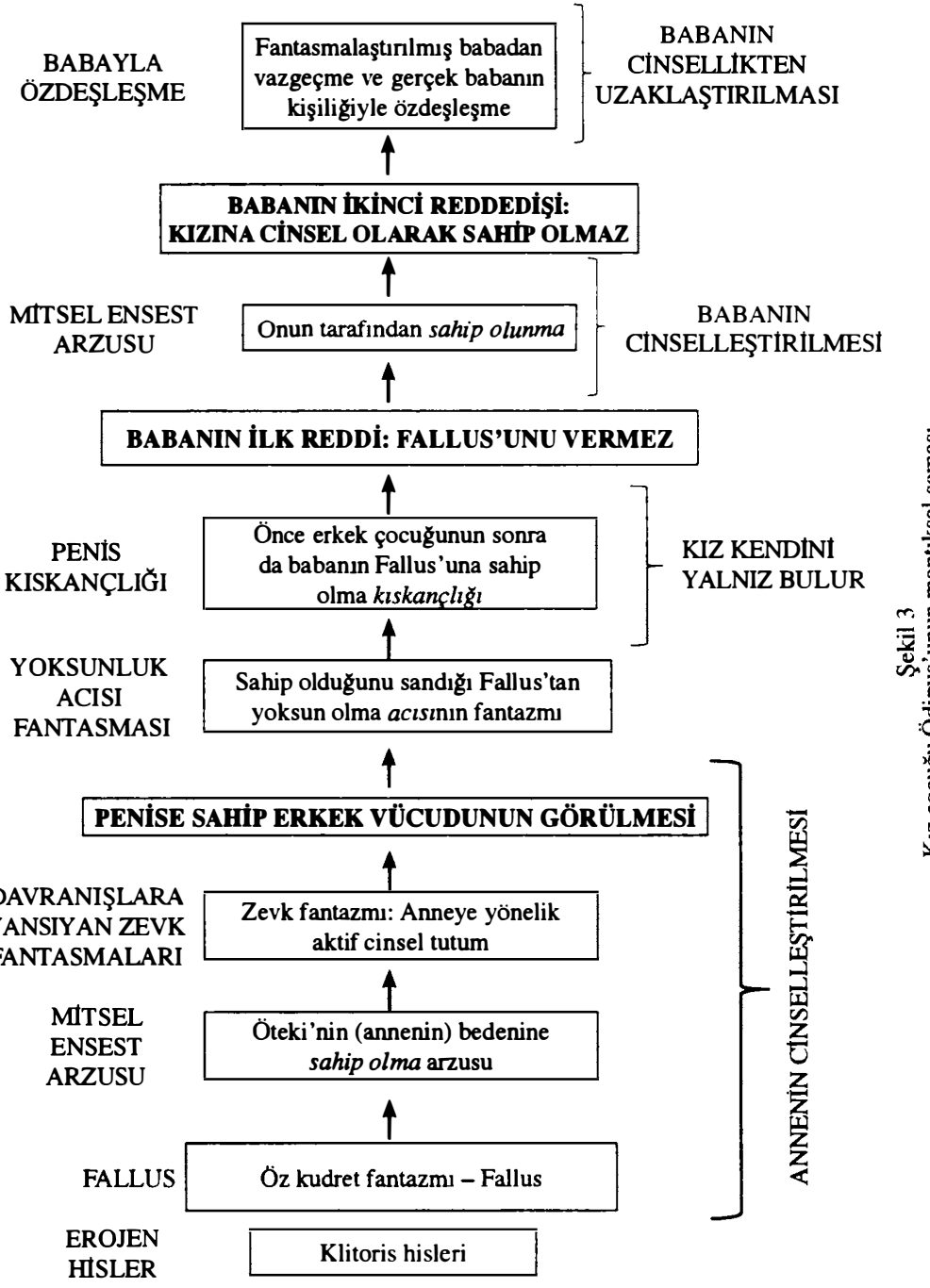

Şekil 3
Kız çocuğu Ödipus'unun mantıksal şeması

Ödipus hakkında soru ve cevaplar

Ödipus hangi sorunun çözümüdür?

❒ *Sıklıkla psikanalitik bir kavramın bir sorunun cevabı olduğunu vurgularsınız. Bizi Ödipus'a götüren soru nedir?**

Bu doğru! Psikanalitik bir kavram ancak kuramın bütünlüğü ve uygulamalarımızın etkinliği için vazgeçilemez ise bir değer teşkil eder. Size az evvel sunduğum kavram da bir o kadar önemlidir ve bu prensibe dahildir. Peki o zaman Ödipus neyin cevabıdır? Benim için Ödipus iki soruya cevap vermektedir: "Bir erkeğin ve bir kadının cinsel kimlikleri nasıl oluşur?" ve "Bir kişi nasıl nevroza kapılır?" Yani Ödipus'un bize cevabını sunduğu sorun bizim yetişkin cinselliğimizin ve buradan hareketle de çeşitli nevrotik sıkıntılarımızın temelindeki sorundur. Bu iki soru, cinsellik ve nevroz, zarar görmüş, olgunlaşamadan, aşırı şımartılmış ya da çok bastırılmışken durmuş bir çocukluk dönemi cinselliğinden kaynaklanır. Temelinde, Ödipus, dört yaşındaki bir çocukta ortaya çıkan erotik zevkin kırk yaşına gelindiğinde, bir erkek veya bir kadını rahatsız eden nevrotik bir acıya nasıl dönüştüğünü anlamamıza yarar.

---

* Yazar notu: Buradaki cevapladığım sorular, Ödipus teması üzerine gerçekleştirdiğim farklı sözel sunumlara katılan dinleyiciler tarafından bana yönlendirilmiştir.

Şimdi, Freud'un Ödipus Kompleksi'ni bulmasına yol açan şeyi size hatırlatarak aynı mantığı yeniden şekillendirmek isterim. Freud Ödipus fikrini nereden almıştır? Çocukları gözlemleyerek mi? Kesinlikle hayır. Şüphesiz ki çocukların tavır ve davranışları konusunda dikkatliydi fakat Ödipus kavramına vakıf olduğunda, geçmişin ya da günümüzün ailevi gerçekliği gündelik hayatta bu freudyen buluşu doğruluyor olsa da, o ebeveyn-çocuk ilişkilerini incelemiyordu. Hayır, Ödipus'un ortaya çıkmasına yol açan çocuklar değildi. O zaman, bu freudyen buluşun Freud'un öz analizinde saklı olduğunu varsaymamız gerekiyor. Gerçekten de, Ödipus'a dair ilk fikirleri 1897'de babası Jacob Freud ortadan kaybolduğunda oluşmaya başladıysa da, rüya görerek, rüyalarını analiz ederek, çocukluğuna geri dönerek ve arkadaşı ve muhatabı olan Wilhelm Fliess'e düşüncelerini yazarak Ödipus'u işledi. Bu temel olarak, katil ruhlu bir arzu ve bundan kaynaklanan bir suçluluk duygusu tarafından yönlendirilen bir Ödipus'tu. Yine de Freud psikanalizin düğüm noktası olan bu temel kavramını içebakış yöntemiyle sezinlememiştir. Benim varsayımım tamamen farklı. Size şöyle ifade edeyim: Ödipus, Freud'un yetişkin danışanlarını dinlediği sırada kurguladığı bir buluştur. Şöyle bir kurguyu gözünüzde canlandırın: 1986'da Viyana'da, Bergasse 19 numaralı istişare odasındayız. Freud, çocukluğundan bahseden histerik bir kadını görmekte. Onu dikkatlice dinlerken kısa süre önce histerinin kökenine dair tasarladığı tezi doğrulamaya çalışıyor. Aslına bakılırsa o sırada histerinin, danışanın hayatının ilk yıllarında başına gelmiş bir cinsel travmayı hatırlama eksikliğinden kaynaklandığını düşünüyor. Danışanın çocukken bir yetişkin tarafından cinsel açıdan istismar edildiğine inanıyor. Ve bu baştan çıkarılma sahnesinin ani bir şekilde unutulmuş olma-

sının kadını nevroza sürüklediği kanaatinde. Baştan çıkarılma sahnesi bilinçaltında bastırılmış bir şekilde kaldıkça danışanda semptomlar ortaya çıkıyor. Fakat bu virüsün etkisini geçirmek için bu sahneyi danışanın bilincine taşımak yetiyor. Freud gerçekten de histeriyi yenebilmek için bilinçaltında bastırılmış cinsel içerikli sahnelerin bilinç düzeyine çıkarılmasının bunların zayıflayıp patojen bir bünye oluşturmalarına engel olabilecek tek çözüm olduğuna inanıyor. Böylece Freud genç kadını dinlerken, çocukluğunda bir yetişkin tarafından baştan çıkarılıp çıkarılmadığını öğrenmeye ve şayet öyleyse bu olayın detaylarını anlattırmaya ve özellikle de travmatik geçmişini yeniden yaşamasını sağlamaya çalışıyor. Aranızdan birçoğunuz ilerleyen yıllarda Freud'un kuramında köklü bir değişikliğe gitmiş olduğunu biliyordur. O meşhur baştan çıkarma sahnelerinin illâ ki gerçekleşmiş olmak zorunda olmadıklarını, danışanları tarafında fantasmalaştırılmış da olabileceklerini kabul etmek durumunda kalıyor. Aynı zamanda, nevrotik semptomların sadece gerçekleşmiş bir cinsel istismar sonucu değil fantasmalaştırılmış ve unutulmuş bir cinsel istismar sonucu da ortaya çıkabileceğini kabul ediyor. Temele inildiğinde, söz konusu olanın fantasmalaştırılmış ya da gerçekten yaşanmış bir olay olmasından bağımsız olarak, çocukluk döneminde sapkın bir yetişkin tarafından bir cinsel baştan çıkarma sahnesinin, her şeye karşın bilinçaltına itilmiş olması koşuluyla histerinin esas sebebi olduğuna kanaat getiriyor. Histerinin her şeyden evvel bir unutma hastalığı olduğunu ve bir histeriğin ona acı veren şeyden ötürü histerik olduğunu da lütfen unutmayın.

Bunun Ödipus'la ne ilgisi olduğunu bana sorabilirsiniz. Sanıyorum ki Freud, bu baştan çıkarma sahnesi esnasında devreye giren kişileri ve sahneyi düşünürken Ödipus'u buldu.

Nevroz durumunda küçük kız sapkın bir adam tarafından baştan çıkarılırken Ödipus sırasında küçük kız kendi öz babası tarafından baştan çıkarılıyor. Histerinin temelindeki fantasmalaştırılmış baştan çıkarma sahnesi, Freud'un düşüncelerinde çocuğun, herhangi bir cinsel istismar mağduru olmaksızın ve zararlı etkileri olabilecek bir arzuya yenik düşmeksizin babası tarafından baştan çıkarılmasına dönüşmüştü. Freud'a göre, bir ebeveynin her zamankinden biraz daha fazla olan şefkatini çocuğun erojen bir iğne ve yoğun bir cinsel zevk olarak algılaması yeterliydi. Fakat baba hakkında düşünmek Ödipus'un kuramlaştırılması için henüz yeterli değildi. Temel öğe henüz yoktu. Bu noktada açık olmak isterim. Danışanının çocukluktaki cinsel olayını dinlerken Freud sahneyi gözünde canlandırmakta, baştan çıkan çocuğun benliğiyle özdeşleşmekte ve böylelikle bu çocuğun basitçe pasif bir halde olmadığını, aksine baba tarafından cezp edilme arzusunu aktif bir şekilde barındırdığını fark ediyordu. Evet, Ödipus'un anahtarı *çocuğun* babası tarafından cezp edilme –ensest– *arzu*sunda yatıyordu. Freud Ödipus'u, korkmuş küçük bir kızın yetişkin birinin agresifliğinin pasif kurbanı olduğu bir cezp etme sahnesinden, masum ve hassas küçük bir kızın babasını ya da küçük erkek kardeşini kendisini cinsel olarak arzulamaları için bilinçsizce ayartmaya çalıştığı ödipyen bir sahneye geçerek bulmuştu. Cezp etme sahnesindeki çocuk bir kurbandır. Halbuki ödipyen sahnedeki çocuk, baştan çıkarılma arzusuyla baştan çıkarılma korkusu arasında, zevke olan açlığı ile bunu karıtlama korkusunda sıkışıp kalan bir çocuktur.

Ödipus'un ortaya atılmasının geçmişini artık bildiğimize göre baştaki sorumuza geri dönebiliriz: Ödipus hangi sorunun çözümüdür? Ödipus, kadın ve erkeğin cinsel kimliğinin temelindeki ***baştan çıkarma fantasması***dır; *zevk*in ve *sıkıntı-*

nın fantasmasıdır. Normalde bu fantasma çocuk tarafından canlandırılır fakat zevk, sıkıntı veya acının travmatik ve zorlu bir şekilde bastırılabilir olduğu durumlar da söz konusudur. Yani baştan çıkarılma sahnesi sırasında ödipyen çocuğun yaşadığı duygular öylesine şiddetlidir ki bilinçaltında aktif kalmaya devam ederler ve yetişkin hayatında bir nevroz haline gelebilirler. Akışkan hale dönüşmemiş ödipyen bir fantasma virütik halde kalır, bilinci etkiler ve süregelerek takıntılı bir şekilde nevrozlu kişinin hayatında kendini açığa vurur.

❒ *Çocuk ilk defa ne zaman cinsel zevk hisseder?*

Öncelikle bir durumu paylaşayım: Çocuğun yaşadığı cinsel zevk biz yetişkinlerin yaşadığı cinsel zevkten farklı bir doğadadır. Anne karnındaki hayatında bir fetüsün, bizim cinsel uyarılma olmasa da genital hareketlenme olarak adlandırabileceğimiz ereksiyonlar yaşayabileceğini biliyoruz. Bununla demek istediğim, kendisi halihazırda uyarılmış, arzulayan ve onunla mümkün olduğunca nazikçe ve şefkatle ilgilenmekten zevk alan bir yetişkin ile çocuğun bedeninin temas halinde olması koşuluyla cinsel zevk yaşamanın bir yaşı yoktur. Bunun hakkında Freud'un bazı şaşırtıcı satırlarını sizinle paylaşmak isterim. Freud "şefkat içeren hisleri cinsel aşk ile özdeşleştirmek"ten çekinmez. Buna bağlı olarak da "Çocuğun annesiyle olan ilişkisi onun için devamlı bir cinsel uyarılma ve tatmin kaynağıdır ve bu, *kendi cinsel yaşamı*ndan gelen hisleri çocuğuna aşılayan, onu sarmalayan, sallayan, bir bütün cinsel nesne gibi gören anne için de geçerli," der ve şöyle devam eder: "Bir anneye, şefkatiyle çocuğundaki cinsel itkileri uyandırdığını söylediğinizde muhtemelen ciddi bir şaşkınlık yaşayacaktır. O, bedensel gereklilikler dışında çocuğunun cinsel organlarını tahrik etmekten itinayla kaçındığın-

dan dolayı hal ve tavırlarının saf ve cinsellikten uzak bir aşkın göstergesi olduğunu sanmaktadır. Fakat bildiğimiz üzere cinsel itki sadece genital bölgelerin uyarılmasıyla ortaya çıkmaz; şefkat de gayet uyaran görevi görebilir."

Ödipus'u size sunarken cinselliğin aşkın ve ailevi kıskançlığın temelinde olduğunu belirtmiştim fakat bu sözleriyle Freud daha ileriye gidiyor; zira cinsel olanın şefkatten doğduğunu değil şefkatin kendi başına bir cinsel uyaran olduğunu belirtiyor.

❒ *Bir bebeğin annesinin kollarında cinsel zevk yaşayabileceği doğruysa Ödipus'un 3-4 yaşlarından evvel ortaya çıktığını söyleyebilir miyiz?*

Bu tam da Ödipus'un bir yeni doğanda sessiz sedasız beklediğini savunan Melanie Klein'ın ve çocuktaki arzunun annenin arzusunun bir uzantısı olduğundan dolayı Ödipus'un belirli bir yaşı olmadığını belirten Lacan'ın yaklaşımlarıyla örtüşmektedir. Bu yaklaşım aynı zamanda Freud'un size aktarmış olduğum sözlerinde de bulunmaktadır. Buna rağmen Klein'cı Ödipus ile Freud'çu Ödipus arasında büyük bir farklılık vardır. Melanie Klein'a göre bir bebeğin erotik itkileri annenin bir bütün olarak benliğiyle değil, onun kısmi bir nesnesiyle yansıtılır; anne memeden ibarettir. Klein'cı Ödipus, anal, oral vb. olabilir. Freud'un yorumu daha farklıdır. Ödipus ancak çocuğun erotik itkilerinin anne veya babanın et ve kemikle kaplanmış, arzulara ev sahipliği eden ve zevk yaşamaya açık olan bizzat genel benliklerine yansıtıldığı durumlarda söz konusu olabilir. Melanie Klein için Ödipus anal veya oral ise Freud için Ödipus genital öncesinden gelmektedir ve genital üzerindeyken de her şeyden evvel *fallik*tir.

❒ *Anne evladıyla tek başına yaşadığı durumlarda Ödipus nasıl gerçekleşiyor?*

Anne arzu dolu olduğu sürece tam anlamıyla aynı şekilde gerçekleşiyor. Bu konuda annenin yalnız yaşayıp yaşamadığı değil, birine bağlı birini arzuluyor olması önemlidir. Bir aşk partnerinin olmadığı durumlarda ise çocuğu dışında herhangi başka bir şeye ilgi duyuyor olması, çocuğuna duyduğu aşkın hayatındaki tek aşk olmaması yeterlidir. Kısaca, annenin çocuğuyla arasında üçüncü bir kişiyi arzuladığı anda Ödipus ortaya çıkar. İşte size baba! Baba, annenin arzuladığı üçüncüdür.

* * *

Freud antik bir mitin açıklamasını sunmamıştır. Yeni bir mit önermiştir. İşte yaptığı budur."
Wittgenstein

Şüphesiz, Freud yeni bir mit önermiştir, fakat o ne mittir öyle! Ne bereketlidir! Bu mükemmel kuramsal araç sayesinde psikanalistler bugün danışanlarını dinleyip onları rahatlatabiliyorlardır.

❒ *Sonuç olarak Ödipus gözlemlenebilir bir gerçek midir, yoksa psikanalistler tarafından çıkarsanan bir fantasma mıdır?*

Size Ödipus'un hem bir gerçeklik hem de bir fantasma olduğunu gösterdim fakat konuyu farklı bir şekilde ele alabilmek için sizin sorunuzdan faydalanacağım. Ödipus Kompleksi'nin, çocuğun ebeveynleriyle üçlü ilişkisinde yaşadığı bilinç dahilindeki hisleri yansıtan birbiriyle çelişkili ve doğası gereği bilinçaltında olan hisler bütünü olarak tasvir

edelim. Temelde Ödipus *öznelerarası bir gerçeklik tarafından şekillendirilmiş özne içi bir komplekstir*. Ödipus'u, –Freud'da okuduğumuz üzere– söz konusu fantasmanın oluşması için arzulayan ikinci bir birey olması gerekse bile, tek bir bireyin bilinçaltındaki bir fantasma olarak ele almak çok önemlidir. Bununla beraber ödipyen fantasmanın bir varsayım, çocuğun ebeveynlerine olan tavırlarından ve daha da önemlisi analiz sırasında danışanlarımız tarafından bize anlatılan çocukluk anılarından şekil bulan düşüncenin inşası olduğunu bilmeliyiz. Aslına bakılırsa Ödipus her zaman için gözlemlenebilir bir olay veya doğrulanabilir bir varsayım değildir. Psikanaliz bir davranış bilimi değildir. Hayır, Ödipus'u, bireyin duygusal yaşantısında ve kültürümüzde inkâr edilemeyecek bir etkiye sahip oldukça yetkin kuramsal bir şema olarak ele almak gerekir. Bu sebeple net bir şekilde ifade etmek gerekirse, Ödipus bir *fantasma* ve bir *mit*tir. Daha açık belirtelim: Klinik bir bakış açısından Ödipus, bireyin varoluş noktasından beri hareket halinde olan ve bireyi tamamıyla etkisi altına alan bir fantasmadır. Aynı zamanda, kültürel bakış açısından Ödipus gayet bize ait bir mittir; zira insani arzuların güçlerini ve bunlara tezat olan yasakları barındıran ailevi karakterleri sahneye koyan simgesel, basit fakat bir o kadar da çarpıcı bir fabldır. Fantasma veya mit olmasından bağımsız bir şekilde, Ödipus Kompleksi aynı zamanda psikanalitik kuramın tutarlığı ve klinik uygulamanın etkinliği için elzem bir *temel kavram*dır. Şunu da belirtmeden geçemeyeceğim ki Ödipus kavramı olmasaydı analitik olguların büyük çoğunluğu çıkarımsal olurdu ve Ödipus fantasması olmasaydı psişik sıkıntıların sınırsız karmaşasını aydınlatamazdık. Şüphe yok ki bu mükemmel kavramsal araç sayesinde psikanalistler bugün danışanlarını dinleyip onları rahatlatabiliyorlar. Bu noktada aklıma

Lacan'ın Ödipus'un doldurulamaz kuramsal değeriyle ilgili olarak yazdıkları aklıma geliyor. *Ecole psikanalisti hakkındaki 9 Ekim 1967 tarihli önerme* metninde şöyle yazmıştır: "Basitçe kendi tarafımı belirtirim ki Ödipus'u çıkardığınızda psikanaliz tamamıyla bir kaosa dönüşecektir." Şüphesiz, Ödipus analitik öğretinin dönüm noktasıdır; çocukluk dönemi cinselliğinin gözlemlenebilir *krizi*, bilinçdışı bir *fantasma*, sosyal bir *mit* ve psikanalizin en temel *kavramı*dır.

❒ *Sofokles'in tragedyasında ana karakter üzerinde kahramanların hiçbir etkilerinin olamadığı kaderdi. Ödipus Kompleksi'nde kaderin yeri nedir?*

Freud'un, bize hayatı saklayan ve bizim görmezden geldiğimiz kader konusunda daima takıntılı olduğunu unutmayalım. Ödipus'un sonu babasını öldürmek olmuştu. Halbuki, buna tezat bir şekilde, Layos oğlunun bu aile katledici hareketini öngören kehanetten kaçmak için elinden geleni yapmıştı. Hiçbir şey kaderi bilemez ve ondan kaçamaz! Aynı şekilde Ödipus Kompleksi de hiçbir çocuğun kaçamayacağı ve her çocuğu sonsuza dek damgalayacak kanıttır. Fakat bu neyin başlangıcının kanıtıdır? Ödipus ismini verdiğimiz bu tersine çevrilemez ritüel nedir? Bu, bir kaybın ve bir yasın deneyimidir. Çocuk cinsel partnerler olarak fantasmalaştırdığı ebeveynlerini kaybetmiştir. Evet, Ödipus bir çocuğun hayatında ebeveynlerinden ilk defa içten ve derinden kopuşundan ibarettir. Genç yetişkinin ileriki adımlarını şekillendirecek zorunlu bir ayrılıktır. Söz konusu olan ister kadının ister erkeğin Ödipus'u olsun, her iki koşulda da kaçınılmaz bir şekilde kaybedilen şey ebeveynlerdir. Çocuk şüphesiz doğduğu esnada, yürümeye başladığında annesinden çoktan ayrılmış, kreşe giderek çoktan aile kozasından çıkmıştır fakat ancak ve

sadece Ödipus'un sonunda küçük erkek çocuğu ve küçük kız çocuğu ebeveynlerine farklı bir gözle bakıp onları farklı bir şekilde sevebileceklerdir. Onları şefkatle sevmeyi veya onlardan nefret etmeyi öğrenmek için onları arzulamaktan vazgeçeceklerdir. Tabii ki size sözünü ettiğim düşünsel bir kopuştur; zira gündelik hayatımızda, sıklıkla şefkatle ve bazen de ne yazık ki hep virütik kalan bir arzunun direncinden ötürü dayanılması güç bir ikilem halinde, ebeveynlerimizi daima cinsel olarak arzulamaya devam ediyoruz.

❒ *Erkek çocuğu için sözü geçen "ters Ödipus" kavramını yeniden açıklar mısınız?*

Ters Ödipus, çocuğun kendi cinsinden olan ebeveyne cinsel ilgi duymasıdır. Söz konusu erkek Ödipusu ise normalde erkek çocuğunun annesine olan erotik bağı ve babasına olan nefret dolu rekabeti ön plana çıkar. Halbuki sık sık karşılaşılan bir başka durum ise erkek Ödipus'unun erkek çocuğunun annesiyle olan arzu dolu ilişkisi etrafında değil, *cinsel bir partner olarak gördüğü babasıyla* olan arzu dolu ilişkisi etrafında örüntülenmesidir. Evet, erkek çocuğunun kafasında baba cinsel bir partner olabilir! Ve buna "ters Ödipus" adı verilir. Nedir bu? Buna cevap verebilmek için erkek çocuğunun Ödipus'unu size üç parça halinde vereceğim. Aslında Yunan tragedyasından esinlenerek Ödipus Kompleksi'ni bu şekilde yaşatmaya çalışmamız çok hoş. Bu bana sadece ödipyen dinamiğinin özünü size başka bir yoldan hatırlatmama değil aynı zamanda erkek Ödipus'unun ana karakterinin anneden ziyade çoğunlukla baba olduğuna dair inanışımı da temellendirmeme olanak sağlıyor.

Dramın üç sahnesine geri dönelim. Fark gözetmeksizin hem kız hem de erkek çocuğunu barındıran ***ilk sahne***den başlayalım. Perde açılır ve tüm karakterler sahne üzerinde görünür: Bir er-

kek çocuğu, bir kız çocuğu, bir anne, bir baba ve hatta gezegenimizde yaşayan tüm insanlar. Kalabalıkla dolup taşmış bir sahne canlandırın gözünüzde; öyle bir kalabalık ki, o iki çocuğun gözünde herkesin vücudun görsel bir öğesinin –penisin– temsil ettiği bir nevi kudreti var. Çocuğun zihninde herkesin bir penisi var; hatta daha ötesinde, herkese penisin temsil ettiği bir kudret verilmiş. Freud, Ödipus'un bu açılış sahnesine evrensel Fallus sahibiyeti yargısı adını veriyor. İşte bu an, çocuğun, dünya üzerindeki herkesin muhteşem bir penise sahip olduğuna büyülü bir şekilde inandığı an. Hemen bir düzeltme yapayım ve "muhteşem penis" yerine "Fallus" diyeyim.

❒ *Üzgünüm fakat hâlâ penisten nasıl Fallus'a geçtiğimizi anlamadım. Fallus ile neyi ifade ediyorsunuz?*

Fallus, penis fantazmına, penisin öznel yorumlanışına, yani her kadın ve erkeğin penisimsi bir uzvu olduğuna dair yoruma verdiğimiz isimdir. Daha genel anlamda Fallus'u, yetişkin olsak bile çocuksu bir gözle duygusal değeri en yüksek olan her türlü nesnenin fantasmalaştırılmasına işaret etmek için kullanıyoruz. "Çocuksu gözümüzle" diyorum çünkü bir varlığa veya bir nesneye yönelik içimizde barındırdığımız tutkulu aşk daima bir çocuğun aşkıdır; çünkü sevmek çocuksu saflığın damıtılmış halinden başka bir şey değildir. Bütün saflığımızla –ki bu saflık bizim kıymetlimizdir– Öteki'nin, sevdiğimizin bizim içimizi doldurabileceğine inanmaktır sevmek. Haliyle aşka dair bu ümit beni mutlu kılar, rahatlatır ve bana güç verir. Benzer şekilde, sevdiğim, çok hoşlandığım ve sahip olduğum her nesne kendim gibi olmam konusunda beni rahatlatır. Halbuki bu kadar yatırım yapılan, duygularımla bu denli yüklü ve benim için kaçınılmaz olan bu nesne Fallus'tur. Bu sebeple de Fallus sadece fantasmalaştırılmış haliyle penisi,

yani gücün simgesi olarak yaşanılan halini değil aynı zamanda bilinçdışımda bağlı olduğum, bağımlı olduğum ve kudretimin kaynağı gibi gördüğüm her türlü kişi, nesne veya ideali de ifade eder. Yani Fallus, aşırı yatırım yapıp sevdiğimiz, öylesine sevdiğimiz ki fantasmalaştırılmak için bile çok soyut hale gelen her şeye verdiğimiz isimdir. Bir anne, bir baba, eşimiz, penis, klitoris ve hatta bir ev, bir kariyer, bir derece... Bunların her biri Fallus'umuza dönüşebilecek şeylerdir. Halbuki ödipyen dönemdeki bir çocuğa en somut şekilde Fallus'u olduğu hissini ne verebilir? Cevap vereyim: Kendi bedeni, hislerle dolu bedeni. Aslında erkek çocuğu için Fallus'un gerçek temsili erojen uzvu olarak pipisidir ve dahası yumurtalarından ve alt karnından hissettiği uyarılmalardır. Kız çocuk için ise Fallus'unun gerçek temsili genital organlarından ve özellikle de klitorisinden kaynaklanan erojen hislerdir.

❒ *Sizi iyi anladıysam, örneğin bir anne oğlunun gözlerinde hem bir Fallus sahibi hem de bizzat Fallus olabilir, öyle mi?*

Kesinlikle. Anne otoritesini uyguladığında *Fallus*'u vardır fakat çocuk onu tamamen kendininmiş gibi hisseder ve haliyle anne onun *Fallus*'u olur. Annem bana kızarsa falliktir ve kendinden kudretlidir. Buna karşın arkadaşımla annelerimizin güzelliğini yarıştırırsak o zaman da annem benim en kıymetli *Fallus*'um olur. Gördüğünüz üzere bir anne hem *Fallus* sahibi hem de *Fallus*'un ta kendisi olarak fantasmalaştırılabilir.

❒ *O zaman bir erkek çocuğunun iki Fallus'u olabilir: Penisi ve annesi, öyle mi?*

Tabii ki! Ve bu tam olarak da ödipyen erkek çocuğunun çözmesi gereken sorundur. İki Fallus'a birden sahip olama-

yacağından ya penisini ya da annesini seçmesi gerekecektir. Fakat acele etmeyelim, çünkü bu mühim karar ancak ödipyen dramımızın ikinci sahnesinde ortaya atılacaktır. Şimdilik ilk sahneye bağlı kalalım. Çocuğun ölesiye değer verdiği bu şeyle dünyadaki tüm insanların donandığını sandığını sizlere söylüyordum. Erkek olsun kız olsun, çocuk erojen uyarılmalar hissetmektedir, cinsel organını gözlemlemektedir, kendine dokunmaktadır, kendini öz-kudretli sanmaktadır ve etrafını saranlara sanki onların da öyle bir öz-kudreti varmışçasına bakmaktadır. Bu büyülü evrensel Fallus inancı çocuğun kendini ve başkalarını algılamasından doğar. Görmek, hissetmek ve inanmak ödipyen çocuğun sessiz ilk üç hareketidir. Özetle, erkek ve kız çocukları Ödipus'a Fallus'u ortaya çıkaran yanılsama veya onun, evrensel düzeyde bir özellik olan bedensel temsili, yani penis ile girerler. İşte oyunumuzun ilk sahnesi! Herkes bu sahnede güçlüdür. Analitik yazında temel olan fakat sıklıkla unutulan, halbuki iğdiş edilme sıkıntısı kavramına erişebilmemiz için zorunlu bir basamak olan bu sahnedir. Neden? Çünkü her şeyden evvel mahrum kalmanın korkusunu hissedebilmek için insanın öncelikle güçlü ve zengin olduğunu sanması gerekir.

Şimdi erkek Ödipus'unun ***ikinci sahne***sine gelelim çünkü kız çocuğunun Ödipus'u tamamen başka bir senaryoyla gider. Bu noktada *erkek çocuğunun Ödipus'undaki ana karakterin anne değil de baba* olduğu yönündeki önermemizi doğrulayacağız. Savımız şu şekildedir: Erkek çocuğu hâlâ evrensel bir Fallus'a inanadursun, iki temel duygusal ilişkiye kilitlenmektedir: cinsel bir nesne olarak gördüğü annesiyle bir *arzu* ilişkisi ve daha da önemlisi taklit edilebilecek bir model gibi gördüğü babasıyla bir *aşk* ilişkisi. Bu ikisiyle birlikte erkek çocuğu babasını, kendisini benzeteceği bir ideal haline getirir. Tek kelimeyle,

anneyle –cinsel nesneyle– olan bağ erkek çocuğu için arzuya olan iştahtan başka bir şey değildir; halbuki babasıyla –ideal nesneyle– olan bağı bir aşk hissiyatına dayanır. Bu iki eğilim, yani anneye karşı arzu ve babaya yönelik aşk, Freud'un belirttiği gibi "birbirlerine yaklaşır ve en sonunda kesişirler; normal Ödipus bu iki hissin karşılaşmasıyla ortaya çıkar". Kısaca şöyle ifade edeyim, bir erkek çocuğu için normal Ödipus anneyi arzulamak ve babaya benzemektir.

Şimdi de ***üçüncü sahne***ye geçelim. Bir anda küçük erkek çocuğu annesine giden tüm yolları engelleyen bir rakibin otoriter varlığından rahatsız olur. O zaman çocuk kendinden daha güçlü bir rakip tarafından kendini tehdit edilmiş hisseder. Kötü davranılma sıkıntısının, yani iğdiş edilme sıkıntısının etkisi altında küçük erkek çocuğu, en sonunda anneye sahip olma ve babayı ortadan kaldırma arzusundan vazgeçer. Ve işte sahne burada değişir. Tam da bu noktada beklenmedik bir şekilde durum tam tersine döner. İğdiş edilme tehdidiyle yüz yüze olan ve üzerinde hak iddia edecek bir nesne bulamayan erkek çocuğu babaya yönelir ve "O zaman ben de partner değiştiririm. O olmaz mı? Bir kadına sahip olma arzumu beslemek yerine güçlü ve eril bir erkek tarafından sahiplenilerek aynı zevkle bu arzumu besleyebilirim," diye düşünür. Ne olmuştur da dengeler değişmiştir? Arzuyu besleyen bir ideal ve korkuya ilham veren bir rakip olan baba artık arzu uyandıran bir varlıktır. Baba, *olunmak* istenen ideal figürken artık çocuğun ona kendini sunarak *sahip olmak* istediği kişiye dönüşmüştür. Aslına bakılırsa küçük bir erkek çocuğunun, çok sert bir babası olduğu durumlarda iğdiş edilme tehdidine dişil bir role bürünerek ezik bir kadın halinde, ataerkil arzunun nesnesiymiş gibi karşılık vermesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. İşte sıklıkla kullanılan fakat na-

diren tam anlamıyla anlaşılabilen ters Ödipus olgusunu ben bu şekilde anlamlandırıyorum. Eril nevrozun anlaşılmasında hayati bir önem taşıyan *ters Ödipus* olgusu erkek çocuğunun babasıyla ilgili olarak yaşadığı duygu hareketlenmelerinden oluşmaktadır. Özenilen, nefret edilen ve korkulan bir nesne olan baba çocuğun gözüne artık kendini tamamen teslim etmek isteyeceği cinsel bir partner gibi gözükmektedir. Anneye sahip olma arzusu, baba tarafından sahip olunma arzusuna ve babayı saf dışı bırakma arzusu da onu kendine çekme arzusuna dönüşmüştür. İşte eril Ödipus'un klasik oluşumunun çifte döndürülmüş hali budur. Aynı zamanda baba erkek çocuğunun gözüne birbirinden farklı dört figür halinde görünmektedir: bir ideal olarak *sevilen*, bir rakip gibi *nefret edilen* ve *korkulan*, ve erkek çocuğunun kendisini sunmaya hazır olduğu *arzu edilen* bir cinsel partner. Bu dört histen, yani babaya duyulan aşk, nefret, korku ve arzudan, ileride genç adamın kimliğinin oluşmasında en büyük rol oynayacak olanı arzudur. Fakat dikkat edelim, illa babasını arzulaması çocuğun eşcinsel veya nevrotik olacağı anlamına gelmez! Şüphesiz, yetişkinliğinde garip bir nezaketin ve narin bir hassasiyetin izlerini taşıyacaktır fakat nevrotik sıkıntılar yaşaması gerekmez. Kısaca önerim şu şekildedir: Eril nevroz çoğunlukla sarıp sarmalayan bir fantasmaya dönüşmüş ters Ödipus tarafından tetiklenir ve nevrotik kişinin yaşadığı sorun daima hemcins ebeveynle ilgili karmaşık bir ilişkinin sonucudur.

Erkek çocuğunun Ödipus'uyla ilgili sonuca göre babanın bahsettiğimiz belirgin özellikleri –yani bir ideal figür olarak sevilmesi, bir rakip gibi kendisinden nefret edilip korkulması ve cinsel bir nesne olarak arzulanması– küçük erkek çocuğunun normal *üstbenliğini* tanımlayacaktır. Aslında *üstbenlik* babanın sahip olduğu bu dört imgenin benliğe yedirilmesinden

doğar. Bu içselleştirme sayesinde çocuk gerçek babasından ayrılmaya başlar çünkü artık onun hakkındaki hisleri farklıdır; babasıyla ilgili olarak içinde taşıdığı yatkınlıkta bir değişiklik olmuştur. Çocuk gerçek babadan ayrılır fakat benliğinde onu bir üstben halinde tutar. Bu üstbenlik çocuğu sıklıkla bir ideale ulaşması için kamçılayan, zaman zaman kötü alışkanlıklarını zalimce cezalandıran, ara sıra bir arzuya erişmesi için heyecanlandıran fakat daima toplum hayatında gereken ahlakı destekleyen bir oluşumdur.

❒ *Fakat gözümüzde canlandırdığınız bu dramada iğdiş kompleksinin yeri nedir?*

İğdiş edilme kompleksi tam olarak üçüncü sahne esnasında gerçekleşir. İğdiş edilmenin anlamı daima sıkıntıdır; çünkü iğdiş edilme kişinin üzerine çöken sıkıntılı bir tehditten başka bir şey değildir. Ters Ödipus durumunu bir yana bırakıp erkek çocuğunun ensest bir şekilde annesini arzuladığı klasik Ödipus oluşumuna bağlı kalırsak iğdiş edilme sıkıntısını tetikleyen üç sebebi ortaya çıkarabiliriz. Öncelikle, en basit haliyle baba karakterinin gerçek hayattaki varlığı gördüğümüz üzere sıkıntı yaratan bir durumdur. Ardından babanın buyurgan sesi erkek çocuğunu tedirgin eder: "Bunu yapmamalısın... Arzuna yenilme hakkına sahip değilsin! Yoksa karşında beni bulursun!" Dikkatinizi çekerim, bu tehdit anne veya teyze tarafından dile getirilebilir fakat bunu kimin söylediği değil, içeriğinde değişmez bir biçimde ataerkil otoritenin koşulsuz sosyal kuralını bulundurması önemlidir. Yasağı hatırlatanın kim olduğu mühim değildir; yasağın özü karşı konulmaz bir yasanın ataerkil mayasındadır. Beni iyi anlamanızı isterim: Yasa karşı konulmaz olduğundan ataerkildir. Aslında ensest ya-

sağının kuralı ve genel olarak diğer tüm yasalar ataerkil otoritenin izlerini taşır; zira tartışılabilir değillerdir. Bu sebeple bu yasağı hatırlatan sesin dişi ya da eril olması pek bir şey değiştirmez; mühim olan bu yasağın gayet kesin bir şekilde ifade edilmesidir. Tehdidin, yargılamayı, mahkûm etmeyi ve cezalandırmayı bilen, sınırları belirgin ve otoraklı bir otorite tarafından ortaya konulması önemlidir ve bu otorite şöyle der: "Anneni cinsel bir nesne olarak görüp onunla beraber olmamalısın yoksa cezalandırılırsın!" Nasıl cezalandırılır? "Penisinin iğdiş edilmesiyle hatta daha da kötüsü küstah öz kudretine hayat veren şeyin kesilmesiyle cezalandırılırsın!" Sıkıntının üçüncü sebebiyse, bir sansürcünün sesiyle dillendirilmiş bir tehditten değil görsel bir deneyim sırasında çıkarsanan bir tehditten oluşur. Erkek çocuğu –zira hâlâ eril Ödipus kompleksindeyiz– günün birinde annesinin veya küçük bir kızın çıplak bedenini, bir yokluğun karaltısını keşfeder. Genital bölgede penisin yokluğunu gördüğünde korkar ve darlanır. "Penisi olmadığına göre gücü de yok ya da şayet penissiz bir varlık mümkünse o zaman ben de penisimi kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyayım!" diye düşünür.

Kısaca baba karakterinin buyrukçu varlığı altında ezilen, cezalandırıcı yasa tarafından tehdit edilen ve iğdiş edilmiş varlıkların bulunduğunu görsel olarak deneyimleyen küçük çocuk sıkıntıya kapılır, ensest fantasma ve arzularını geriye iter ve zevkini dengelemeye çalışır. Sıkıntıdaki erkek çocuğu babasının karşısında –ters Ödipus tezine göre– korkakça dişil bir eziklik haline bürünür. Bu esnada *erkekliğini* kaybetme korkusuyla yeni bir iğdiş edilme sıkıntısına kapılacaktır. Annenin ensest nesneyi oluşturduğu eril Ödipus'ta iğdiş edilme tehdidi Fallus-penis üzerinde hissedilirken, babanın en-

sest nesneyi oluşturduğu ters Ödipus'ta iğdiş edilme tehdidi Fallus-erkeklik üzerinde hissedilir.

❒ *O zaman çocuğun geri çekilmesine ve ebeveynlerinden uzaklaşmasına sebep olan sıkıntıdır diyebilir miyiz?*

Evet, kesinlikle böyle diyebiliriz. Annenin olduğu durumu ele alalım; erkek çocuğu korkar ve anneden kopar. İşte bu sebeple sıkıntısının sağlıklı bir sıkıntı olduğunu söyleyebilirim zira bu sıkıntı dolayısıyla o ana kadar kendisine en yakın olan –insani ilişkiler düzenine göre zaten ayrılmak zorunda olduğu– varlıktan uzaklaşmak zorunda kalır. Libidosunun evrim süreci boyunca çocuk ilk defa seçim yapmak zorunda olduğu bir ikilemde kalmıştır: "Ya anneni arzulamayı bırakırsın ya da gücünü kaybedersin!" Bu mühim bir karardır: "Ya ensest nesnemi tercih edeceğim ya da narsistçe kendimi koruyacağım. Ya annemi ya penisimi kendime saklayacağım. Tabii ki penisimi koruyacağım!" der çocuk. Dikkatinizi çekerim, bu çeşit ikilemli alternatifler erişkin yaşantımızda sıklıkla karşılaştığımız bariz seçimleri ortaya çıkarır. Arzumuzu gerçekleştirmek istediğimiz anda sıkıntının da baş gösterdiğine şahit oluruz: "Bunun üstesinden gelebilir miyim? Ya her şeyi kaybedersem?" gibi endişeler sıklıkla aklımızdadır. Karar verip de harekete geçtiğimiz anda sıkıntı da beliriverir. Halbuki benim yorumladığım şekliyle Ödipus deneyiminden yola çıkarsak daima narsist nesneyi, yani kendimizi ve bedenimizi seçtiğimiz açıkça ortadadır. Gayet net bir şekilde insanın korkak ve sıkıntılı bir varlık olduğunu söyleyebiliriz. İnsan tehlike karşısında kendi postunu kurtarmak için çoğunlukla arzu nesnesini bırakır gider. Bunun altında, arzusunu ortaya koymasıyla belirme ihtimali olan risklerin karşısındaki korkudan titreyen insanı yatıştıran varsayımsal analitik bir üstben yatar. Bu üstben insana, "Korkma, bırak arzun seni yönlendirsin! Yolundan sapma ve kaderinin seni beklediği yere git!" der.

Fakat göze çarpan başka bir olgu da gerçekleşmek üzeredir. Çocuğu başka, annenin kaybından daha mühim bir kayıp beklemektedir. Erkek çocuğu şüphesiz annesini kaybetmeyi göze alarak penisini korur fakat buna paralel olarak arzu nesnesi, yani annesi olmaksızın penisinin Fallus değerini de tamamen kaybettiğini fark eder ve "Şayet beni arzulayan bir öteki yoksa benim kendimi güçlü hissetmem neye yarar?" diye düşünür. Tabii ki penis işlevselidir fakat bu işlev arzu eden ve edilen bir ötekinin varlığıyla mümkündür. Yani erkek çocuğu eş zamanlı olarak hem annesini hem de penisinin fallik değerini kaybeder. Derine inildiğinde bu kayıp, halihazırda köklü bir deneyim olan anne kaybından bin kat daha önemlidir. Dahası, Ödipus draması, çetin savaşlar sonunda kazandıklarımızın aslında ne kadar göreli bir değere sahip olduklarını bize öğreten en iyi derstir. Ödipus miti olağanüstü etik bir değere sahiptir. "Fakat Ödipus, iğdiş kompleksi... Yüz yıldır birçok şey evrim geçirmedi mi? Kültür, cinsellik, bunlar artık aynı değil ki... Ödipus'un üstesinden artık gelebiliriz..." gibi söylemlerle bana karşı çıkabilirsiniz. Ben de Ödipus'u geçelim artık diyebilmek isterim fakat bunun için öncelikle biz yetişkinlerin başından geçen hayati sınamaların derin anlamını o kadar iyi anlamamızı sağlayacak başka bir mit icat etmemiz gerekir. İlk sınama zorlu bir seçim karşısında asla her şeyi kaybetmeyeceğimi ve şayet kazanacaksam asla kaybetmeden kazanmayacağımı kabul etmektir.

❒ *Erkek çocuğu için Ödipus senaryosunun nasıl gerçekleştiğini az önce bize anlattınız. Peki bu senaryo kız çocuğu için nasıl gelişmektedir?*

Dişil Ödipus senaryosu çok daha farklıdır. Ödipus dramasının ilk sahnesinde, erkek çocuğunda olduğu gibi, kız

çocuğu da evrensel olarak herkesin Fallus sahibi olduğu varsayımına tutunur: Herkesin Fallus'u vardır ve sonuç olarak herkes güçlüdür! Fakat erkekten faklı olarak kız çocuğunda tarihsel olarak Ödipus öncesi ve "sonrası" süreçler mevcuttur. Kız çocuğunun Ödipus öncesi süreci anneyle olan direkt ilişkisinde düğümlenir. Fallik dönemin bile evvelinde, anne memesinden beslenme sırasında, anne kızına kendisini bir arzu nesnesi olarak sunar; bu arzu nesnesi kız çocuğunun hem narsisizmini hem de kudretini besler. Kısaca ifade etmek gerekirse, kız çocuğu için Fallus annedir. Dişil Ödipus'un başlangıcında, erkek çocuğu için olduğu gibi kız çocuğu için de arzu nesnesi her şeyden önce anne memesi ve sütten kesilmeyle beraber anne karakteridir. Temel erojen bölge ağız ve çevresidir. Oral dönem boyunca, anne göğsü en hassas Fallus'u temsil eder. Dişil Ödipus'un bir temel özelliğini daha belirtelim. Memeden kesilmeyle beraber kız çocuğu anneye karşı çoktan acı bir burukluk hissetmeye başlamıştır zira emme zevkinden alıkonulmuştur. Anne memesinin kaybı henüz memeden kesilen kız çocuğunda daha sonraları, fallik dönem sırasında harekete geçecek olan bir düşmanlık uyandırır. Freud'a göre memeden kesilmenin yarattığı bu kederin erkek çocuğunda daha keskin olduğunu da hatırlatmakta fayda var. Daha ileride kız çocuğunun Fallus'u ensest nesnesi olarak anne tarafından değil, babaya atfedilen güç tarafından temsil edilecektir. Dişil Ödipus, bir kez anneden ayrılma deneyimini yaşamış olan kız çocuğunun babasını arzulamaya, ondan vazgeçmeye, onun karakterini ve değerlerini içselleştirmeye ve sonunda bir genç kıza dönüştüğünde de onun yerini bir erkek partnerle doldurmaya hazırlandığı dönemde doruğa ulaşır.

❒ *Neden kız çocuğunun memeden kesilme sırasında anneden nefret ettiğini söylüyoruz? Kadındaki iğdiş kompleksi hakkında ne söyleyebilirsiniz?*

Kadında iğdiş kompleksiyle ilgili olarak ortada birçok yanlış anlaşılma var. Kadının penisi veya kısırlaştırılabilecek bir başka organı olmadığından iğdiş kompleksi yaşayamayacağına yönelik asılsız sanılar var. Halbuki bu söz konusu değildir. Freud'a göre kadında da iğdiş kompleksi gayet bulunmaktadır. Fakat ben dişil Ödipus mantığını oturttuktan sonra buna ***yoksunluk kompleksi*** demeyi yeğliyorum. Bu kompleksin başlangıç noktası görsel bir izlenimdir: Küçük kız çocuğu erkek çocuğunun çıplak bedenini görür ve kendisiyle kıyasladığında sadece penis yoksunu olduğunu değil aynı zamanda penisin temsil ettiği kudretten yani Fallus'tan da yoksun olduğunu fark eder. Penis yoksunluğu dolayısıyla evrensel olarak herkesin bir Fallus'u olduğuna dair yanılgısını kaybeder ve ona sahip olma ihtiyacı hisseder. Sahip olmak istediği şey nedir? Penisin kendisini o kadar da fazla istemez fakat o organın ortaya çıkardığı kudret yanılgısını ister. Güce olan bu açlığa ben penis ihtiyacı değil de *Fallus ihtiyacı* adını veriyorum. Bu şekilde klinik olarak kadınsı Fallus ihtiyacı kavramının ele alınabileceğine derinden inanıyorum çünkü histerik kadınların bulunduğu klinikte sorun her zaman ortadaki güçten ve nevrotik bir yönetilme endişesinden kaynaklanır. Eksik olma farkındalığıyla beraber küçük kız birtakım hisler yaşar. Öncelikle yanılgısı yıkılır, ardından bu yanılgısal güce bir nostalji besler ve daha sonra –burada alışılagelmiş olarak kendisine penis vermeyen anneye kin besler diyebilirim fakat bunun yerine şöyle demeyi tercih ediyorum– kendisini bu farkındalığa hazırlamayı bilememiş olan annesine karşı kin besler. Adeta annesine, "Anne, hayal kırıklığı yaşayacağımı

zaten biliyordun! Neden beni uyarmadın?" diye sitem etmektedir. Yani bu, Ödipus dönemi öncesinde, memeden kesilme sırasında doğmuş olan eski nefreti canlandıran, anneye karşı duyulan bir kindir.

❒ *O zaman kız çocuğunda ön plana çıkan bir sıkıntı değildir, öyle mi?*

Hayır, bahsi geçen bu dönemlerde herhangi bir sıkıntı belirtisi yoktur. Eril Ödipus'un temel duyguları arzu ve sıkıntı ise dişil Ödipus'un temel duyguları özellikle arzu, acı ve ihtiyaçtır. Yine de yetişkin bir kadında tipik bir sıkıntı tanılayabiliriz. Bu sıkıntı Freud'un ancak eserinin sonunda ortaya koyduğu çok özel bir sıkıntıdır. Analitik çalışmalar esnasında dişil sıkıntılar sıklıkla göz ardı edilir zira sıkıntının erkek çocuğu Ödipus'unun belirleyici bir özelliği olduğuna ve kız çocuğunun kıskançlık veya nefret tarafından etkileneceğine odaklanılmıştır. Klinik gözlemlerde, sıklıkla kadına özgü bir sıkıntı tespit ederiz; bu, sevgilinin kendisine sunduğu aşkı kaybetme sıkıntısıdır. Bir kadının endişesi aşkı asla bulamamaktan ziyade elde edilen aşkı kaybetmektir. Kadın için Fallus o aşkın kendisidir ve o asla kaybedilmemelidir!

Kadın ve erkeğin sıradan ve marazi nevrozlarının ´sebebi olarak Ödipus

Sıradan nevroz yanlış bastırılmış, marazi nevroz ise travmatik bir Ödipus sürecinin ürünüdür

Her yeni doğan, Ödipus Kompleksi'ni
başarıyla atlatmakla yükümlüdür;
bunu başaramayanın mahkûmiyeti nevrozdur.

Her türlü belirtinin kökeninde
çocukluk dönemi cinselliğinin
travmatik izleri vardır.
S. Freud

Her şeyden önce nevrozun ne olduğunu tartışmak gerekir. Nevroz, sevilen ve bağlı olunan insanlara karşı duyulan aşk, nefret, korku ve ensest arzular gibi çelişkili hislerin birlikte yaşanmasıyla tetiklenen psişik bir rahatsızlıktır. Bu tanıma bağlı kalarak Ödipus'un, göreceğimiz üzere, sadece yetişkin nevrozlarının temelinde olmayıp kendisinin bir nevroz olduğunu söyleyebiliriz. Yani Ödipus, bir insanın hayatında yaşadığı ilk sağlıklı nevrozdur; ikincisi de ergenlik krizidir. Peki Ödipus'un kendisi neden bir nevrozdur? Bu sorunun cevabı temel olarak, gelişmekte olan çocuksu bir benlik ile yükselen itkisel bir yüklenme arasındaki gel-gitte saklıdır. Çocuğun benliği henüz arzularını yönetebilecek araçlara sahip değildir. Arzu çıkışlarının benlik tarafından kontrol edilip

baskılanma çabası çocuğun ebeveynlerine karşı çelişkili hisler, sözler ve tavırlar olarak yansır. Çocuğun bu belirsiz hatta tutarsız tutumu yetişkin hayatında, ötekine sahip olma, öteki tarafından sahip olunma veya ötekini yıkma arzularını uyandıran kişilerle ilişkilerindeki tutumları açısından kişiliğinde bazı kemikleşmiş özellikler olarak bir model oluşturacaktır. Bu sebeple çevremizle ilişkimizde, en sıradan, gündelik ve çoğunlukla kaçınılması mümkün olmayan çatışmalarımızın Ödipus Kompleksi denilen çocukluk nevrozumuzun doğal uzantı ve yarı yansımaları olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, günlük çatışmalarımızın kaynağı, sevdiklerimize karşı duyduğumuz en asil ve en masum hislerimizin temelinde cinsel ve ensest arzularımız yatmaktadır. Bugün yaşadığımız nevrozun izleri, ensest dürtülerimizin asla tamamen farkında olamayacak veya bunlardan kurtulamayacak oluşumuzda gizlidir. Yaşamımızın ilk sağlıklı nevrozu olan Ödipus, yetişkin hayatımızda karşılaştığımız ıstıraplı, fakat dayanılabilir ve hatta her birimizi tehdit eden itkisel delilik patlamalarına karşı koruyucu olan sıradan nevrozun temelidir diyebiliriz.

Bununla beraber, ödipyen dönemin dışında, çocuğun aşırı yoğun zevk veya acı hisleriyle kendinden geçip tamir edilmesi güç travmaların izlerini taşıması da oldukça sık görülen bir durumdur. Haliyle bu çocukluk travmaları sıradan değil marazi bir nevrozun ergenlik dönemi boyunca bünyeye yerleşmesi ve yetişkinlikte kemikleşmesi için yeterli birer sebeptir. Kısaca, yetişkin yaşta Ödipus'un nevroz olarak geri dönüşünü sıradan ve marazi nevroz olarak ikiye ayırıyorum. *Sıradan nevroz*, derinden sevdiğimiz varlıkları arzulamaya devam ettiğimiz için onlarla yaşadığımız çatışmalardan ibarettir. Bu her gün yaşayabileceğimiz tipteki nevroz, açık ve yaratıcı bir sosyal hayatla gayet uyumludur ve ödipyen ebeveynle-

rin yeteri kadar cinsellikten uzaklaştırılamamalarının bir sonucudur. Çocukluğa dair zevk ve sıkıntı fantasmaları yanlış bastırılmış, canlılıklarını korumuş ve bu gündelik nevrozları harekete geçirmiştir.

Nevrotik sıkıntının diğer tipi, bu bahsettiklerimizin tam tersine, özneyi hastalıklı ve narsist bir yalnızlığa hapseden sürekli belirtiler tarafından ortaya çıkan *marazi ve patolojik* bir nevrozdur. Bu rahatsızlık fobi, takıntı veya histeri olabilir ve ödipyen fantasmaların yetersiz bastırılmasından daha ciddi bir sebep tarafından tetiklenir. Söz konusu sebepler, Ödipus süreci sırasında yaşanan bireysel travmalardır. Ne travmalarıdır bunlar? Öncelikle, çocuğu derin bir kedere boğan gerçek ya da hayali bir *terk edilişin* travmasıdır. Bu çocukluk fantasması ileride bir yetişkinin *fobi*sine dönüşecektir. İhtimaller dahilinde olan bir başka travma da çocuğu acılı bir aşağılanmaya sürükleyen gerçek veya hayali bir kötü davranıştır. Bu *kötü davranış* ve aşağılanma fantasması ileride takıntıya yol açacaktır. Ve son olarak üçüncü travma en şaşırtıcı olanıdır; bu travma sırasında çocuk bağlı olduğu bir yetişkinle çok fazla dokunsal bir temas ve dolayısıyla yoğun ve boğucu bir zevk yaşar. Bu *baştan çıkma* fantezisi ileride *histeri*ye yol açacaktır. Söz konusu terk edilişin kederi, kötü davranışın aşağılanma hissi veya baştan çıkarılmaya bağlı bir boğulma olabilir. Fakat bunların hepsi iğdiş korkusuna yol açacak olan iğdiş sıkıntısının en marazi halinin *iğdiş korkusuna* dönüşmesiyle ilgilidir. Bu noktadan itibaren fobiyi, takıntıyı ve histeriyi travmatik Ödipus sürecinin yetişkin yaşta yeniden yaşanması olarak görebiliriz. Bu üç nevroz kategorisinin asla saf ve tek halde görülmediğini, genelde fobinin, histerinin ya da takıntının baskın olduğu karma bir nevroz olarak izlendiğini eklemeliyim. Bu ödipyen travmaların zaman zaman da çocuk tarafından

değil, ona travmatik bir şokun sıkıntısını farkında olmadan geçiren bir büyük tarafından yaşanmış olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin kronik agorafobisi* olan bir kadın çocukken hiç terk edilmediğini beyan edebilir fakat analiz sırasında biraz daha derine inildiğinde annesinin küçük bir kız çocuğuyken savaş sırasında ani bir terk edilişin kurbanı olduğunu keşfeder. İşte bu, bir fobiyi tetikleyen bir terk edilme fantasmasının nesiller arası aktarımının iyi bir örneğidir.

Böylelikle patolojik nevrozun kadında olduğu kadar erkekte de çocukken yaşanılan travmatik iğdiş sıkıntısının yetişkin yaşta geri dönüşü olduğunu söyleyebiliriz. Bu sıkıntının geri dönüşünü takiben belirli bir nevrotik rahatsızlık baş gösterecektir (Şekil 4, sayfa 106). Klinik olarak, *fobik* bir danışan ile karşı karşıyaysak, gerçek ya da hayali bir terk edilişin tetiklemesiyle sıkıntıya kapıldığı bir olaya erişmek için çocukluğunu sorgulamamız gerekecektir. Şayet danışanımız *histerik* ise başka türlü bir travma anısı aramamız gerekecektir. O zaman analiz edilen kişi bir terk ediliş tarafından değil, daha örtük ve sinsi bir başka şiddet olayı tarafından korkmuş olduğunu hatırlayacaktır. Yetişkin bir baştan çıkarıcı –baba, anne, ağabey veya bir aile dostu– tarafından sıkıştırılıp tahrik edildiğini hatırlayacaktır. Histerinin kökeninde yatan bu travmayla ilgili olarak okur 121-123 numaralı sayfalardan ve özellikle de Şekil 6'dan faydalanabilir. Son olarak *takıntılı* bir danışanı dinlersek, erişmek zorunda olduğumuz anı, içinde daima güçsüz ve öfkeli, göz ardı ettiği bir hatadan dolayı babası tarafından misillemeye uğramaktan endişe eden bir çocuğun olduğu herhangi bir sahneyi barındıracaktır. Kısa-

* Açık alan ve / veya kalabalık korkusu. Panik rahatsızlıklarla (örn. panik atak) komorbid olarak görülmektedir. (Çev. n.)

ca söz konusu olan fobi, histeri ya da takıntı olabilir; temel olarak nevrozlu bir kişinin rahatsızlığı, travmatik sıkıntıya maruz kaldığı durumun aynısını zorlanımlı olarak yeniden yaşama ihtiyacıyla kendini belli eder. Başka bir deyişle, nevroz çocukluk dönemi iğdiş sıkıntısına ait bir fantasmanın zorlanımlı geri dönüşüdür.

Bununla beraber, eril nevrozda (erkek nevrozunda) *fobinin, yasakçı baba* tarafından *terk edilme* sıkıntısına dair, *histerinin baştan çıkarıcı baba* tarafından *istismar* edilmenin sıkıntısına dair ve takıntının rakip baba tarafından *kötü davranılma ve aşağılanmanın* sıkıntısına dair fantasmaların yetişkinlik çağında yeniden yaşanması olduğunu söyleyebiliriz (bkz. Şekil 4). Bu eril nevrozun üç çeşidinin kökeninde de travmatik fantasmaların ana karakterinin daima baba olduğunu böylece görebiliriz. Aslında erkeğin ve kadının nevrozu, ana karakterin hemcins ebeveynden oluştuğu bir sahneye takılmadan (fiksasyon) kaynaklanır. Ödipus iyi çözümlenmemiş veya travmatik olabilir, fakat nevrozun sebebi olan çocukluk dönemi çatışması çoğunlukla erkek çocuğu ve babası veya kız çocuğu ve annesi etrafında oluşur. Özetle, bireyi rahatsız eden, farklı olan öteki ile yoğun bir deneyim yaşamaktan ziyade benzer olan, "kendi gibi" olan öteki ile yoğun bir deneyim yaşamaktır. Yetişkin nevrozu bir patoloji, bir narsisizm rahatsızlığıdır. Örneğin genç bir danışanım bana şunları söylemiştir: "Babama beslediğim aşk, ona benzeme kıskançlığı, ona kendimi beğendirme arzusu, sefil hale düşme korkusu, ona beslediğim nefret ve onun otoritesine karşı olan isyanım arasında parçalanmaktan şikâyetçiyim." İşte bu sözler kendisine çok yakın olan babasının imgesiyle büyülenen ve korkuya kapılan nevrozlu bir çocuğun acısını ortaya koymaya yetiyor.

Travmatik Ödipus'un dişil nevroz olarak harekete geçmesi: Cinsel isteksizlik, erkeklik kompleksi ve terk edilme sıkıntısı

Şimdi de kadının nevrozunu ele alalım. Ödipyen kriz bir kez atlatıldığında küçük kızın, herhangi bir nevrozun pençesinde olmadan, geçmiş acılardan ve kıskançlığından kurtulmuş, sulh içinde bir varlığa dönüştüğüne mi kanaat getirmeliyiz? Kesinlikle hayır! Bir kadının hayatı genellikle geçmişte yaşadığı ödipyen ikilemlerin direnci tarafından rahatsız edilir. Şimdiden bir kadının hayatında boy gösteren tüm çocukluk dönemi tutkularının arasından en yıkıcı olanının Fallus kıskançlığı olduğunu söyleyelim. Bu çocukluk dönemi kıskançlığının çocukken fazla tutkulu yaşanması sonucunda yetişkinlik çağında hortlayabilir ve histerik bir cinsel isteksizlik veya "erkeklik kompleksi" denilen bir tutumla kendini belli edebilir. *Histeri* durumunda kadın, küçük bir kız gibi, ne ilgiyi ne de aşkı hak ettiğine inanıp kaderine acı ve hüzün içinde boyun eğer. Böylece bu küskün kadının ruhuna büyük bir yalnızlıkla kavrulmuş yoğun bir cinsel isteksizlik yerleşir. Bunun tam tersine *erkeklik kompleksi* durumunda kadın hadım edilmiş ve aşağılık olma inancını tam zıddıyla, yani Fallus ile donanmış olma inancıyla değiştirir. Hadım edildiğine inanacağına kendinden kudretli olduğuna inanır; Fallus'unu meydan okuyan bir tavırla meydana çıkarır ve bir erkekten daha eril görünme noktasına kadar erkeksi özelliklerini kabartır. Bu erkeklik kompleksinin çeşitlerinden biri bariz eşcinsellik halini alır. Kadının erkeksi özellikleri abartarak ön plana çıkarması terapötik sürecin en zorlu direnç noktası haline gelebilir ve analitik tedavinin düğümlenmesine yol açabilir. Erkeğe karşı bu nefret dolu rekabet analiz gören kişide psikanaliste atfedilen soyut erkek otoritesine karşı bir başkaldırı halini alabilir.

Kadın nevrozunun bir başka ödipyen çeşidini, normale daha yakın olan bir çeşidini daha açıklamak isterim. Burada söz konusu olan sıkıntıdır ve bu sıkıntı gayet kadınsı özellikler taşır; yani kadına özgü bir *sıkıntı*dır. Bu noktaya kadar sıkıntının eril konumda baskın olduğunu ve yoksunluk acısının dişil karakteri temsil ettiğini söylemiştim. Yine de iğdiş sıkıntısı, yani sevdiği adam tarafından *terk edilme* korkusu için gözümüzde canlanan şekil tipik olarak kadınsı bir sıkıntıdır. Sevilme ve korunma arzusu kadının bilinçaltında o kadar güçlüdür ki, gayet de bir çift hayatı süren genç kadın hâlâ yol arkadaşının aşkını kaybetmekten korkar. En küçük bir çatışmada partnerinin kendisini yüzüstü bırakacağından şüphelenir. Küçük bir kızken zaten annesi tarafından aldatılmıştır, şimdi yetişkin bir kadın olarak erkeklerden endişe eder. Her şeyin üstünde tuttuğu şeyi, aşkı, âşık olmanın ve olunmanın coşkusunu, güvende olma hissini kaybetmekten endişe eder. Güç, erkek için Fallus ise kadın için âşık olma ve sevilen kişi tarafından âşık olunmadır. ***Erkek için güç, kadın için aşk Fallus'u simgeler***. Erkeğin erilliğini koruma kaygısıyla dolu bir varlık olduğunu daha evvel söylemiştik; aynı şekilde kadın da terk edilme saplantısıyla yaşar. Böylelikle sıkıntıdaki kadın için aşk, devamlı kazanılması ve sürekli teyit edilmesi gereken kırılgan bir aidiyetten ibaret olur.

Şimdi, erkeğin onu terk etmesinden endişe eden (*terk edilme sıkıntısı*) dişil bir pozisyondaki nevrozlu kadın ile kadının onun cinsel organını çalmasından endişe eden (*iğdiş sıkıntısı*) eril bir pozisyondaki nevrozlu erkeğin beraberliğini gözümde canlandırmaya çalışıyorum. Ödipyen sıkıntıları tetiklenmiş olan kadın-erkek çiftinin özeti bu mu olacaktır? Erkekliğini kaybetmekten endişe eden bir erkek ve aşkını kaybetmekten kaygılanan bir kadın mı? Kesinlikle hayır, zira her biri diğerine varlığıyla sıkıntısının doğrulanmadığını gösterecektir. İçtenlikle ilişkisine

odaklanan erkek söz ve davranışlarının özgünlüğüyle yoldaşının içini rahatlatacaktır; yine o denli ilişkisine odaklanan bir kadın da en çetin sınavların ardından bile yoldaşına erkekliğini onun kollarında bulacağını garanti etmeyi bilecektir. Böylece bir kadın ile bir erkek arasındaki ilişki kuvvetlenebilir. Yine de deneyimlerimiz bize göstermiştir ki bu ideal birleşim ile üzücü bir başarısızlık arasında tüm ihtimaller mevcuttur.

Şimdi sizlere anoreksiden şikâyetçi olan ve bilinçaltındaki Fallus kıskançlığının bedenini tükettiği anlaşılan histerik bir danışan için bir klinik formül önereceğim.

Ödipus kuramı bağlamında anoreksik bir danışan nasıl dinlenmelidir? İşte benim varsayımım: Anoreksi, genç bir kadının kendisini, babanın favori çocuğu olan idealleştirilmiş erkek kardeşiyle özdeşleştirmesinden kaynaklanır.

Bir süre önce sizlere bahsettiğim anoreksik Sarah'yı düşünüyorum. Mantığa ters düşerek, kendisini ölüm eşiğine götürecek bir kilo sınırına, 41 kiloya düşmeye çalışıyordu. "Göreceksiniz, hastaneye dönmeden yaşamaya devam edebilirim! Bunun üzerine bahse giriyorum! Uçurumun kenarında bir ip üzerinde durabileceğimi kendime kanıtlamaya ihtiyacım var," diye kendini paralıyordu Sarah. İşte onun çılgınlığı! Yaşamın sınırlarına sağduyusuzca bir meydan okuma ve bedeni yönetip şekillendirmeye odaklanmış gözü kör bir istek! Peki, Ödipus'un yeri nedir bu durumda? Benim kavradığım şekliyle Ödipus kuramı bu genç kadının rahatsızlığını anlamlandırmamızda nasıl yardımcı olabilir? Bu danışanı dinlemeye başladığımda vücudunun kadınsı bütün

çıkıntı ve kavislerini yok edecek şekilde sonsuzluğa kadar saf ve hafif olmak istediğini düşünmeye başladım. Ne göğsü ne kalçası ne de karnı olsun istiyordu. Kadınlığını belli edecek hiçbir fazlalık istemiyordu. Hayali tüysüz, penissiz, hiçbir erkeksi özelliği olamayan bir erkek çocuğuna dönüşmekti. Dönüşmek istediği, narin, kırılgan ve cinsiyet yoksunu bu adam, fantasmasında babasının cinsel olarak baştan çıkarıp sahip olmayı hayal ettiği mükemmel erkek çocuğundan başka bir şey değildi. Evet, babanın genç sevgilisi olmak, yani erkek kardeşinin, babanın en sevdiği oğlunun yerini almak istiyordu. Böylece Sarah erkek kardeşinin erkekliğiyle özdeşleşmiş ve dört yaşındaki bir kız çocuğunun inanacağı üzere bir kadın olmanın zayıf, gözü oğlundan başkasını görmeyen baba tarafından aşağılanan, hadım biri olmaktan başka bir şey ifade etmeyeceğini düşündüğünden kadın olmayı reddetmişti. Sarah hatalı bir ilkeden hareket ederek kadının hadım edilmiş olduğundan dolayı hayatını riske atarcasına kendine ve dünyaya güçlü olduğunu ve cinsel organları olmayan güzel bir erkeğe dönüşene kadar kendini şekillendirebileceğini kanıtlamak zorunda olduğunu düşünmüştü. Danışanımız, bu noktada gözü kara bir kıskançlık ve hem sahip olma hem de yönetme arzusu taşıyan bir erkeğe hem de baba tarafından sahip olunma arzusu taşıyan bir kıza dönüşme hasreti olarak kendini belli eden bir Fallus kıskançlığı yaşamaktadır. Anoreksisi, bilinçaltında çatışan bu iki itkinin bir ifadesidir. Başka türlü ifade ederek söz konusu varsayımımı da yeniden hatırlatmak isterim: Anoreksi çoğunlukla, genç bir kadının, babanın göz bebeği olan erkek kardeşle bilinçaltında özdeşleşmesi sonucu ortaya çıkar. Bu varsayımda bahsi geçen erkek kardeş –tabii ki gerçekte var olmayan bir erkek kardeş– eril bir art benlik olabilir zira her bir anoreksiğin bir erkek kardeşi olmayabilir.

İğdiş sıkıntısı fantazmı — *Nevroz, travmatik iğdiş sıkıntısının yetişkin yaşta zorlanımlı özelliklerle yeniden ortaya çıkmasıdır.*

Cezalandırıcı baba tarafından hadım edilme (terk edilme) sıkıntısı	→	*Fobik nevroz*
Baştan çıkarıcı baba tarafından hadım edilme (istismar) sıkıntısı	→	*Histerik nevroz*
Rakip baba tarafından hadım edilme (kötü davranılma) sıkıntısı	→	*Takıntılı nevroz*

Şekil 4
Erkekte görülen marazi nevroz, travmatik Ödipus'us yetişkin yaşta yeniden ortaya çıkmasıdır

Şekil 4'ün açıklaması:

İki şeyi göz önünde bulundurmalıyız. İlki mevcut oyuncularla ilgili. Sıkıntıyı yaşayan çocuğun kız veya erkek olması, tehditkâr (yasakçı, baştan çıkarıcı veya rakip) yetişkinin anne, baba, ağabey, abla veya öğretici rolü olan herhangi bir büyük olması fark etmez. Bununla beraber nevrozlu erkeklerin analitik tedavisinde en sık karşılaşılan iğdiş sıkıntısı fantazmı çocuğun erkek ve yetişkinin de baba olduğu sahnedir. Nevrozlu kadınlar için de küçük kızın annesinin kendisini aldatmasından endişe ettiği aynı tarz fantasmayı gözlemleyebiliriz. Buna ek olarak bu fantasmalar çoğunlukla çocuğun hemcins ebeveynin etkisi altında olduğu sahneler içerir.

Bir fobi örneği vererek daha fazla açıklamak isterim. Aklıma toplu taşıma araçlarına binmekten korkan bir kadının durumu geliyor; analiz sürecinin sonunda nevrozunun kaynağının annesini bir kazada kaybetmesi sonucu oluşan bir çocukluk travması olduğu anlaşılmıştı. Her çocuğun yaşaması gerektiği gibi yas döneminin acısını deneyimlemek yerine bu kadın çok sevdiği annesinin yok oluşunu beklenmedik bir ceza olarak fantasmalaştırmış. Böylelikle tekrar tekrar terk edilme korkusu ve daha ileride kapalı alan korkusu kadının yakasını bırakmamıştı.

Göz önünde bulundurulması gereken ikinci bir konu da tabloda bulunan iki sütunun karşılıklı şekilde okunmasını ilgilendiriyor. Örneğin yasakçı bir baba tarafından terk edilme sıkıntısı ileride kendini fobik değil de takıntılı bir nevroz olarak veya çok şefkatli bir baba tarafından cezp edilme sıkıntısı ileride kendini histerik değil de fobik bir nevroz olarak belli ediyor.

Fallus kıskançlığı fantazmı

Nevroz, Fallus kıskançlığı fantazmının yetişkin yaşta zorlanımlı özelliklerle yeniden ortaya çıkmasıdır.

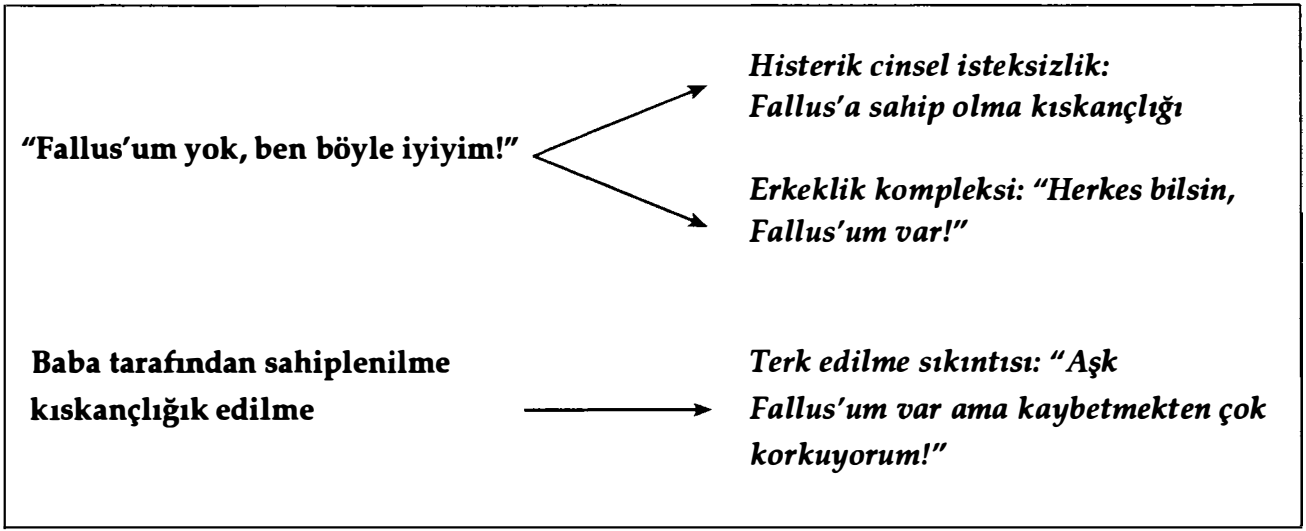

Şekil 5
Kadında görülen marazi nevroz, travmatik Ödipus'un yetişkin yaşta yeniden ortaya çıkmasıdır

Ödipus üçlemesi

- *İğdiş edilme diye bir şey yok!*
- *Erkek Ödipus'unda baba figürleri*
- *Kadın Ödipus'unda anne figürleri*
- *Kadın Ödipus'unda Fallus figürleri*
- *Erkek Ödipus'unda üstben ve babanın üç farklı rolü*
- *Bebek oyunu*
- *Fallik öz-kudret fantasması*
- *Fobi bir yansıtma, histeri bir başkaldırı, ve takıntı yerine koymadır*

- *Nevrotik bir belirtinin biseksüel açılımı*
- *Histeri nedir?*
- *Bir yetişkinin histeri rahatsızlığı bir zamanlar olduğu çocuk ile ebeveynleri arasındaki fazla hassas (hissiyatlı) ilişki tarafından tetiklenmiştir*
- *Histerik kadın ve onun sevgi korkusu*
- *Ödipus'ta babaya atfedilen Lacan'cı üç figür: simgesel, gerçek ve hayali baba*
- *Ödipus'taki üç çeşit eksiklik: iğdiş, mahrumiyet ve öfke – Lacan üçlemesine yönelik bir okuma – Eril ve dişil durumlara yönelik karşılaştırmalı tablo*

İğdiş edilme diye bir şey yok; iğdiş yoktur, iğdiş edilme tehditleri vardır. Bu sebeple iğdiş, özünde bir sıkıntı isminden başka bir şey değildir ve asla bir gerçeklik olamaz

En başından beri, anlamına yönelik bir yanlış anlaşılmayı önleyecek bir açıklamaya fırsat bulamadan özellikle *iğdiş* kelimesini kullandık. Bu açıklamayı sizlere şimdi yapmak isterim. Öncelikle yalın bir şekilde, bazı barbarlık örneklerini dahil etmezsek iğdiş diye bir şeyin olmadığını ve kimsenin cezalandırılmak suretiyle bile olsa hadım edilmediğini belirtelim. Tabii ki pedofili gibi bazı sapkın rahatsızlıkların son tedavi çözümü olarak "kimyasal" bazı kısırlaştırmalar mevcut. Buna ek olarak psikotik rahatsızlıkları bulunan hastaların da kendilerine veya karşılarındakilere cinsel olarak zarar vermeleri ihtimal dahilindedir. Fakat bu psikopatolojik örnekler haricinde esas anlamıyla iğdiş edilme diye bir şey yoktur. Freud'un bu kelimeyi bu şekilde kullanmasının sebebi arzulayan, tutkuyla bedensel zevki ve haliyle mutluluğu arayan kadın ve erkekleri tehdit edebilecek tehlikeyi onların gözünde canlandırmak ve abartılı bir şekilde sahneleştirmektir. Nasıl bir tehlikedir bu? Bu, canlılıklarını, yaşamlarını, arzularının mahrem kaynağını kaybetme tehlikesidir. O zaman iğdiş nedir? İğdiş edilme her şeyden evvel bir tehlike fikridir; nevrozlu bir kişinin hayali

olarak ürettiği ve buna bağlı olarak da geride bırakması gereken bir tehlikedir. Nevrozlu kişi elzem varlığını koruyarak ve sürekli bir tedirginlikle nevroz rahatsızlığını yaşar. Sonuç olarak, bu nevrotik rahatsızlığın kökeninde iğdiş edilmenin kendisi değil, korkusu vardır. Bu sebeple her bir nevrotik belirti bazı temel korkulardan korunmak için geliştirilmiş savunmalar olarak değerlendirilmelidir; bu korkular, erkekte kudretini kaybetme korkusu, kadında da sevgiyi, aşkı kaybetme korkusudur. Buna ek olarak "iğdiş", varsayımsal kutsal bir nesnenin varsayımsal kaybını temsilen kullanılan eşsiz bir psikanalitik benzetmedir.

Bu noktadan itibaren, Freud açısından her birimizin son tahlilde açgözlülüğünün sonuçları karşısında korkan, Fallus'unu kıskançlıkla koruyan ve arzulamaktan ötürü suçluluk duyan, yine de arzulayan ve açgözlü çocuklar olduğunu söyleyebiliriz. İşte Freud Ödipus renkleriyle bizlerin iç yüzünü böyle resmeder: açgözlü, korkak, kıskanç ve suçluluk duyan çocuklar...

Erkek Ödipus'unda baba figürleri

- Baba, **ideal bir figür** gibi **sevilir**.
- Babadan bir **yasakçı** ve bir **sansürcü**ymüşçesine **çekinilir**.
- Baba bir baştan çıkarıcı gibi arzulanır ve ondan **çekinilir**.
- Babadan bir **rakip**mişçesine **nefret edilir** ve **çekinilir**.

Erkek çocuğunun kıymetli babasına olan aşkı ödipyen krizin başlangıcından çok daha evvel de vardır. Şefkat ve bağsal düşkünlük tüm Ödipus süreci boyunca devam eder ve bu süreçte arzu, sıkıntı ve nefret gibi diğer zıt duygularla yüzleşir. İşte çocuğu oradan oraya savurup, nevrozunu

tetikleyen de bu birbiriyle çelişkili hislerin eş zamanlı yaşanmasıdır. Çocuk veya yetişkin, nevrozlu kişi aynı anda hem babasını sever, hem ondan çekinir hem onu arzular hem de ondan nefret eder.

Kadın Ödipus'unda anne figürleri

*Ödipus dönemi öncesi*nde:

- Fallus'lu sanılan özünde kudretli anne (Fallik anne) **ideal** bir figür gibi **sevilir**.
- Anne, küçük kızın sahip olmak istediği ***cinsel bir nesne*** gibi arzulanır. Çocuk için anne sadece Fallus'a *sahip* değildir aynı zamanda Fallus'un *kendisi*dir.

Yalnızlık süresince:

- Anne, kudret sembolü olan Fallus'la kızını donatmaktan aciz olduğundan suçlanır.
- Böylece anne öz kudretini yitirir ve terk edilir.

Ödipus süresince:

- Bir erkeği **arzulayan** bir kadın olarak anne özdeşleşim modelidir.
- Anne yeniden sevilir fakat bu sefer **dişil ideal**dir.
- Anneden, bir **rakip**mişçesine **nefret** edilir.

Kadın Ödipus'unda Fallus figürleri

Ödipus süresince birbirini takip eden evrelerde, Fallus küçük kızın gözünde farklı şekillere bürünür.

- Ödipus öncesi dönemde küçük kız Fallus'u, klitoris bölgesindeki hisler ve arzu nesnesine dönüştürdüğü annesinin karakterinde bulur. Yani Fallus erojen hislerin uzvu olan *klitoris* ve ensest arzu nesnesi olan **anne** şeklini alır.
- Yalnızlık döneminde küçük kız Fallus'u erkek çocuğunun heyecan uyandıran penisinde ve yokluğunun bilincinde olduğundan, acı içinde kendi yaralı benlik imgesinde görür. Yani Fallus kıskanılan **penis** ve **benlik imgesi** şeklini alır.
- Ödipyen dönemde Fallus babanın, küçük kızın göz diktiği **gücü**ne ve daha sonra, babadan gelen ilk retle beraber babanın arzusuna sunulan nesne olarak küçük kızın **kendisi**ne bürünür. En sonunda, babadan gelen ikinci retle beraber kız çocuğu için Fallus içselleştirdiği **babası**dır.
- Ödipus sürecini atlatan küçük kız artık bir kadına dönüşmüştür ve Fallus'u sevdiği adamın erekte olmuş **peni**sinde, sunduğu **aşk**ta ve sonunda bu aşkın meyvesi olacak çocukta bulacaktır.

Erojen hisler, anne, baba, erkek çocuğunun penisi, babanın gücü, kendisi, babanın karakteri, sevdiği adamın erekte olmuş penisi, aşk ve ardından da çocuk... İşte bunlar Dişil Ödipus'ta bir Fallus'un bürünebileceği hallerin hepsidir. Bu simgelerin hepsi de tam olarak Fallus'un sadece vazgeçilmesi imkânsız tek şey olduğunu değil aynı zamanda psişik dengemizin hayati ve yeri doldurulması mümkün olmayan düzenleyicisi olduğunu da ortaya koyar.

Erkek Ödipus'unda üstben ve babanın üç farklı rolü

Benliğin kendisini eleştiren, benliğin kendisini sınırlandıran kısmı olan üstben, psişemizde fantasmalaştırılmış babanın birbiriyle çelişkili üç tutumunu da yaşamamıza yol açan bir olgudur. Üstelik üstbenin birbirinden ayrı üç sesi vardır: *yasakçı babay*ı temsil eden "yasağın sert sesi", İyi temsil eden "cezp ediciliğin işveli sesi" ve *nefret dolu, rakip babay*ı temsil eden "özeleştirinin küçümseyici sesi"

Bebek oyunu

Ödipyen dönemden geçen küçük kız bebeğine daima iki farklı rol verir. Ödipyen dönem öncesinde bebeğiyle, annesiyle yaptıklarını tekrarlar. Bebeğiyle özdeşleşirken aynı zamanda annesiyle de özdeşleşir ve onu okşar. Tam anlamıyla Ödipus'a girdiğinde küçük kız rolleri değiştirir: Artık kendisi annedir ve bebek babasının kendisine verdiği muhteşem çocuktur.

Fallik öz-kudret fantasması

Ödipus dönemi çocuklarının sanılarına göre Fallus'u olanlar güçlü, Fallus'u olmayanlar da güçsüzdür. Tabii ki penisi kudret, yokluğunu da zayıflıkla bir tutan böyle bir kurgu ancak dört yaşındaki bir çocuğun hayal ürünü olabilir; bir yetişkinin düşüncesi olamaz. Yine de bu çocuksu kurgu nevrozlu kişinin yakınları ve kendisiyle ilişkilerini çelişkili hale getiren bir serap gibi erişkinlik çağında da devam edebilir. Buna ek olarak nevrozlu kişi, kendi gözünde güçlü-zayıf, hükmeden-hükmedilen şeklindeki ayrımları önemseyenleri umursar.

Fobi bir yansıtma, histeri bir başkaldırı ve takıntı yerine koymadır

Şimdi bakış açımızı değiştirelim ve metapsikolojiden faydalanarak bu üç nevroz çeşidinde Ödipus'un yerini açıklayalım. Buna göre fobi iğdiş sıkıntısının dış dünyaya yansıtılmasıdır. Bilinçaltındaki sıkıntı bilinçli bir korkuya dönüşür; yasakçı babanın temsil ettiği iç tehlike örneğin hayvanlar üzerinde şekil alan bir dış tehlikeye dönüşmek için dışa yansır. Freud, meşhur *küçük Hans* vakasında bunun mükemmel bir örneğini bizlere sunmuştur. Korkutucu at babadır ve at korkusu baba tarafından itilip kakılma ve terk edilme korkusudur. Kısaca fobi, tıpkı fantasmada tehditkâr babanın gerçeklikte korkunç bir hayvana, bilinçaltındaki bir sıkıntının bilinç düzeyinde bir korkuya dönüşmesi gibi, içsel bir tehlikenin dışsal bir tehlikeye dönüşecek şekilde dışa yansıtılmasıdır.

Bedendeki tüm bilinçdışı sıkıntı yükünün birikiminden kaynaklanan –ki bu birikim migren, vertigo vücut ağrıları gibi somatik işlev bozukluklarının sebebidir– devinim histerisini bir kenara bırakırsam daha sık rastlanan ve daha olaylı bir başka histeri formu daha biliyorum: başkaldırı histerisi. Bu nevroz, ebeveynlerden biri, özellikle de hemcins ebeveyn tarafından baştan çıkarılmaya ilişkin çocuksu sıkıntının yetişkinlikte yeniden ortaya çıkmasıyla gerçekleşir. Çocukluk dönemi sıkıntı fantasmalarından en patojeni baştan çıkan fakat aynı zamanda da korkan erkek çocuğunun babası tarafından sahip olunmuş bir kadın rolüne büründüğü sahnedir. Şayet böyle bir fantasma histerik erkeğin bilinçaltında aktif olarak var olmaya devam ederse erkek bunu sürekli bir başkaldırı hareketine dönüştürerek dışsallaştıracaktır. Örneğin başka bir sevgili veya otoritenin yer aldığı normal bir bağlanma ilişkisine girdiği anda histerik kişi kendini bastırılmış, ezilmiş ve hatta –fantasmalarından ötü-

rü– hükmedilen, hadım bir kadın gibi aşağılanmış hissedecektir. Onun için bağlı olmak "bir kadın olmayı" çağrıştırır; zira fantasmasında kadın zayıf, erkeğin altında ve hor görülebilir bir varlıktır. Üstelik bir otoriteye bağlı olmak nevrozlu bir kişi için boyun eğmelerin en acısı olarak yaşanır ve sonuç olarak baş kaldırma ve öz-sevgisini koruma ihtiyacını ortaya çıkarır. İşte bu esnada, onun gözünde otoriteyi temsil eden kişi aynı zamanda savaşılması gereken bir despottur.

Bir danışan buna benzer histerik bir durumdaysa biz analistler için bilinçaltındaki baştan çıkarılma fantazmını analiz ederek gerçekleri ortaya çıkarmak ve bunu çözümlemek hayli zorlaşır. Neden? Çünkü baba konumunda görülen psikanalist bu danışan için kuşku duyulan bir baştan çıkarıcı ve yerle bir edilmesi gereken bir otorite olarak algılanır. Şayet bu aktarım figürü üste çıkarsa tedavi ani bir şekilde kesilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Çocukluk döneminin baştan çıkarılma fantasması analitik ilişkiyi öylesine işgal eder ki analistin tüm müdahaleleri analiz edilen kişi tarafından sistematik olarak tahammül edilemez bir güç kötüye kullanımı olarak algılanır. İlk olarak Freud bu aşılması imkânsız hendeğe "iğdiş roku" adını vermiştir. Ben buna "iğdiş sıkıntısı roku" demeyi tercih ediyorum zira nevrozlu kişinin analiste karşı olan alevli başkaldırısı babanın kölesi olma ve erkeklik onurunu kaybetme sıkıntısından başka bir şey değildir. Histerik kişi baş kaldırarak, hiçbir zaman sahip olmadığı Fallus'u, analistin hiçbir zaman olmadığı diktatörün elinden kurtardığını sanır.

Tüm bu başarısızlık sürecinin, analiz edilenin bir kadın olduğu ve psikanalisti kibirlilik ve maçolukla suçladığı esnada da görülebileceğini belirtelim. Bu tarz bir tepkinin kaynağı kadının, Fallus'a sahip olduğunu, yani kudretli, daima mutlu olduğunu, herkesin onu sevip özendiğini düşündüğü terapiste karşı beslediği kıskançlıktır. Küskün ve kızgın ka-

dın terapistinin sahip olduğu sihirli güce sahip olmakla kalmayıp ondan daha güçlü olup, onu zayıf hissettirip onun tek çıkışı haline gelmek ister. Erkek, bir kadınsı olmaktan endişe ettiğinden dolayı tedaviyi yarım bırakırken kadın öfke ve küskünlük içinde tedaviyi yarım bırakır. İğdiş roku erkekte nasıl sıkıntıyla bezendiyse kadında da o kadar kıskançlıkla bezenmiştir. Her iki durumda da ***nevrozlu kadın ve erkek değersizleştirilmiş bir kadın imgesi ve aşırı değer verilmiş bir Fallus imgesi görmektedir***. Nevrozlu adam korumakta olduğu Fallus'un aslında var olmadığını ve var olmayan hiçbir şeyi kaybetme riskinin de olmadığını anlamaz. Herhangi bir tehlike onu tehdit etmediğinden korkması için bir sebep de yoktur. Nevrozlu kadın da Fallus'un bir hile olduğunu ve erkeğin aslında sahip olmadığı bir şey yüzünden onunla kavga etmek için hiçbir sebebi olmadığını anlamaz.

Takıntı, bilinçaltından bilinç yüzeyine çıkan ve bir suçluluk duygusu olarak katılaşan iğdiş sıkıntısının ***yer değiştirmesinden*** kaynaklanır. Bilinçaltındaki rakip baba tarafından dövülme sıkıntısı bilinç düzeyinde kişinin kendi üstbenliği tarafından cezalandırılma sıkıntısına dönüşür. Bu kendini hatalı ve hadım olmanın bir adım uzağında hissetme sıkıntısı suçluluk hissidir. Takıntılı kişinin suçluluk rolü içerisinde kendine zevk vermesi, ahlaki mazoşizm denilen steril bir zevke boğulması oldukça sık rastlanan bir durumdur.

Nevrotik bir belirtinin biseksüel açılımı

Nevrotik bir belirti karşısında psikanalist, ödipyen çocukluğun derinine itilmiş ve yetişkin bireyin hayatını zorlaştıran fantasmayı sahnelemeye çalışmalıdır. Bu sahnede özne çift rol oynar; hem aktif hem de pasiftir. Daha açık ifade etmek

gerekirse oynadığı iki karakter arasındaki çatışmayı sahneler: Karakterlerden daha erkeksi olanı baskın bir tipi, daha kadınsı olanı da bastırılan bir tipi canlandırır. Örneğin, uçak fobisinden şikâyetçi olan bir danışan varsa karşınızda sıkıntıyı tetikleyen fantasmalaştırılmış sahne baskıcı bir baba (yani uçaktaki kapalı alan korkusu) ve tehdit edilmiş bir çocuk (fobik danışanın kendisi) tarafından canlandırılmaktadır. Fantasmada özne oynadığı iki rolü eş zamanlı anlamlandırır; aynı anda hem eril bir kabadayı hem de kadınsı bir kurban, hem baskıcı babayı hem de güçsüz çocuğu içinde yaşar. Tabii ki nevrozlu kişinin en çok rahatsız olduğu bu güçsüz çocuktur.

Histeri nedir?

Ödipus'un bir ölçüsüzlük olduğunu belirtmiştim; Ödipus nesnesini ebeveynlerin oluşturduğu cinsel bir arzu, dört yaşındaki çocuğun kafasındaki ve bedenindeki yetişkin cinsel arzusunun tetikleyicisidir. Bunun tersine, ***histeri*** bir yetişkinin aklında yaşadığı ve nesnesini bir kadın ya da bir erkeğin değil de güçlü veya zayıf bir varlığın oluşturduğu çocuksu bir cinsel arzudur. Histerik kişi partnerini bir kadın ya da bir erkek olarak değil de hadım edilmiş ya da özünde kudretli bir varlık olarak görür.

Bir yetişkinin histeri rahatsızlığı bir zamanlar olduğu çocuk ile ebeveynleri arasındaki fazla hassas (hissiyatlı) ilişki tarafından tetiklenmiştir

Ödipus'un bize öğrettiği, bir yetişkinin çektiği histerinin çocukken yaşadığı vahşi bir cinsel travmayla tetiklendiğidir.

Aslında, güncel nevrotik sıkıntılarının kökeninde çocukluk döneminde yaşadığı cinsel bir sorun yatar. Ne sorunudur bu? Çocukluk dönemi Ödipus'unda ne yaşanmıştır ki yetişkinlikte bir nevroz bünyeye yerleşir? Haliyle bir kayma yaşanmıştır; evet, ödipyen çocuk çok yoğun erojen bir zevkle kuşatılmış ve en sonunda ona teslim olmuştur. Henüz deneyimlemediği benliği baş döndürücü bir arzunun çılgınlığını zapt etmeyi ve sonuç olarak yükselen zevki bastırmayı başaramamıştır. Söz konusu olan arzu mudur yoksa zevk mi? Daha evvel gördüğümüz gibi ödipyen çocuğun yaşadığı hisler, arzu, fantasmalar ve zevk aslında tek ve aynı şey olduğundan bu ikisi de birbirine eşittir. Bu kavramları biz ayrıştırırız. Bu esnada, erojen zevk çok fazla olduğundan çocuksu benlik travma yaşar. Başka bir deyişle, ki bu Ödipus'a dair klinik bir ders olacaktır, çocuğun benliği cinsel zevkin altüst eden etkisini düzenlemekten aciz olduğundan kendinden vazgeçer ve bin kez daha aynı travmayı yaşamaya mahkûm olur. Bu olayın şaşırtıcılığını bir kez daha vurgulamak isterim: Ödipyen çocuğun ve ilerideki histeriğin rahatsızlık yaşamasının sebebi sanabileceğimiz üzere bir acı değil, bir zevktir. Bir acının olabileceği kadar bir zevk de travmatik etkilere sahip olabilir.

Henüz olgunlaşmamış bir benlikle yoğun ve ham bir zevk arasındaki travmatize eden bu uyumsuzluk çocukluğun bilinçaltına kazınır. Bilinçaltı hassas bir plak gibi erojen zevkin ve bağlamının gürültülü şokunu yani yetişkinin hissel ve arzulu varlığını hafızasında tutar. Masum ya da değil, ebeveynlerden birinden gelen bir uyarılmayla tetiklenmeyen travmatik bir cinsel zevk söz konusu olamaz. Böylece çocuğun bakir bilinçaltında, kendini ebeveynlerden biri tarafından baştan çıkarılırken hayal ettiği fantasmalaştırılmış sahne prototipi köklenir. Daha da ileride, çocuk artık bir yetişkin olduğunda özne ve böylelikle nevroz, acıtan o

zevkin yarattığı aynı hissi yeniden yaşamaya ve artık ebeveynlerini değil de o anda çevresinde bulunan partnerleri içeren travmatik sahneyi yeniden oynamaya yönelik kompülsif bir ihtiyaç duyar. Bu sebeple açıkça şunu söylemek gerekir: ***Aşırı güçlü cinsel hisler yaşamanın travmatik deneyimi bir çocuk için ilerideki bir nevrozun kökenini oluşturabilir***. Konuyu sonlandırırken bir nevrozun oluşum süreçlerini şemalaştırmak isterim. Bir başlangıcımız ve üç etabımız var. Başlangıç olarak çocuğun toyluğunu, dört yaşındaki bir küçük için çok zamansız olan aşırı yoğun bir cinsel zevki kabul edebiliriz. Böylece *travma* (*birinci etap*) zevk ve acıyla fantasmalaşan bir sahneye (*ikinci etap*) sabitlenir. Travmayı ölümsüzleştiren bu sahne yetişkinlik çağında özne tarafından *tekrar canlandırılır* (*üçüncü etap*). İşte size nevroz!

Histerik kadın ve onun sevgi korkusu

Çocuğun kendisini önce dikkat kesilmiş, ardından uyarılmış, sonunda da baştan çıkarıcı bir yetişkin tarafından istismar edilmiş olarak gördüğü fantasmalaşmış sahne, kadın veya erkek fark etmeksizin, histerik danışanların tedavisinde en sık karşılaşılan fantasmalardan biridir. Söz konusu kadın olduğunda, baştan çıkarılma fantasması sıklıkla aşk yaşantısındaki zorlukların sebebidir. Bir adam tarafından sevilmeyi arzular ve aynı zamanda da kendisini bunaltmasından ya da tam tersine terk edip gitmesinden endişe eder. Bir histerik her talibi çocukluk döneminde yaşanmış bir baştan çıkarılma fantasmasıyla şekli bozulan bir fırtınanın içinden görür: "Hepsi aynı! Ağızları güzel laf yapar! Bir kez istediğini aldı mı beni terk edecektir!" Çocukluk döneminde babaya boyun eğme sıkıntısı histerik bireyde bağlanabileceği her erkeğe karşı bir başkaldırıya, terk edilme sıkıntısı da sevme fobisine dönüşür.

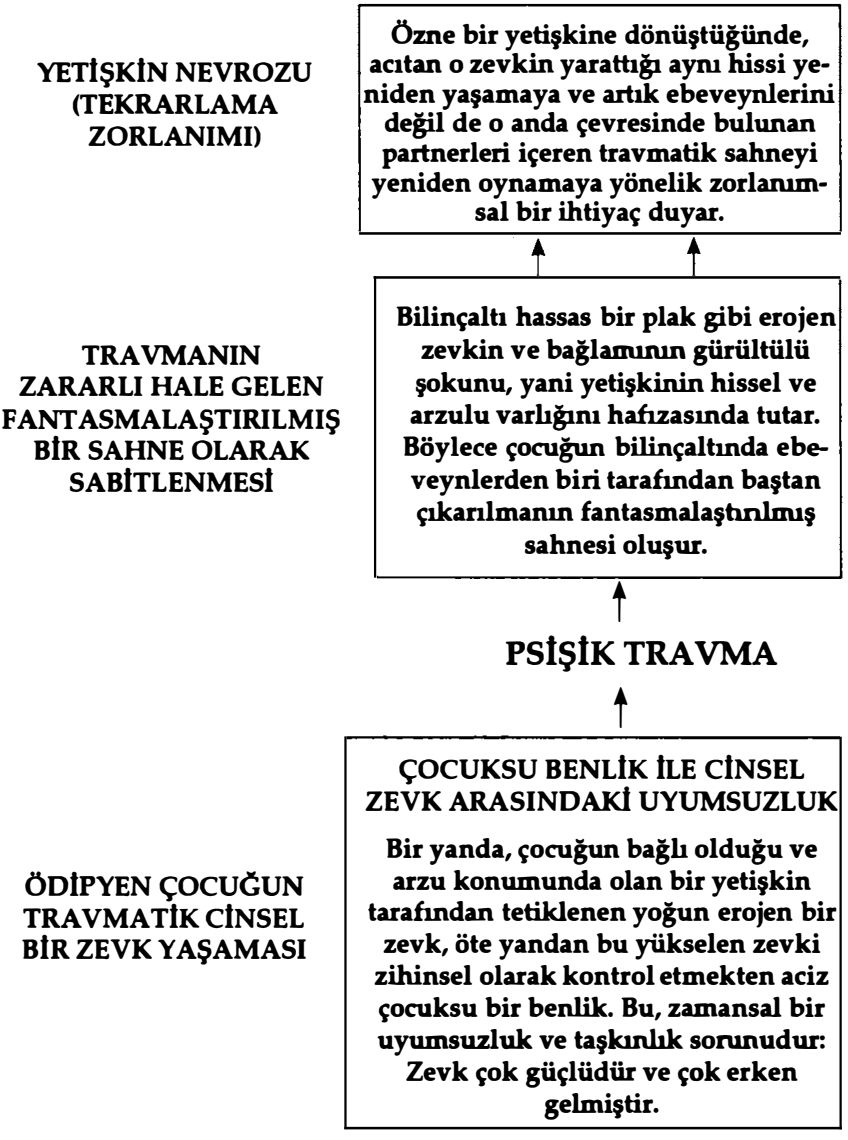

Şekil 6
Bir yetişkinin rahatsızlık çektiği histeri çocukken ebeveynleri ile yaşadığı aşırı hissel bir ilişki tarafından tetiklenir. Zamansız yaşanan erojen bir zevk, çocuk için bir acı kadar travmatik olabilir.

Ödipus'ta babaya atfedilen Lacan'cı üç figür: Simgesel, gerçek ve hayali baba

Benim yorumuma göre Lacan, Ödipus sürecini temel bir kriter izleyerek üç kısma ayırır ve bu kısımlar çocuğun kafasında babasına ödipyen fantasmaları boyunca oynattığı farklı rollerle belirlenir. İlk kısımda baba vücut bulmamıştır; ensest suçu işlendiğinde oluşacak kaostan insanlığı koruyan Yasa'nın soyut şeklidir. Özünde soyut olan bu baba erkeklerin çılgınlığına karşı gelir ve *simgesel baba* olarak adlandırılır. Bu kısımda baba çocuğun görmezden geldiği örtük Yasa'dır. Çocuk gamsızca annesini baştan çıkarır ve ona kendisini bir Fallus olarak sunar. İkinci kısımda önemli olan babanın gerçek kimliğidir. Baba bu kısımda birinin diğerine arzu nesnesi olarak sahip olmasını yasaklayarak anneyi ayıran *gerçek baba*dır. Üçüncü kısım sırasında çocuk ayırıcı ve öfkeci babaya karşı gelir ve özünde kudretli olduğundan ona saygı duyar, rakip olduğundan ondan nefret eder ve Fallus sahibi olduğundan, yani annenin, tüm kadınların ve gücün tek sahibi olduğundan onu kıskanır. Bu saygı duyulan, nefret edilen ve kıskanılan baba *hayali baba*dır. Çocuğun kendisinden boşu boşuna Fallus talep ettiği baba figürü de budur. Tabii ki baba bu talebi reddeder ve bu retle birlikte çocuk kendini babayla özdeşleştirmeye başlar. Böylece çocuk üç baba figürünü sentezler. Çocuk nesneye sahip olamayacağından, nesne sahibi olanla özdeşleşir.

Özetle ödipyen çocuk iç baba figürüyle de karşılaşma deneyimini yaşar. Baba önce, çocuğun içine doğduğu toplumu düzenleyen Yasa'nın çerçevesidir. Ardından bu Yasa'ya saygı duyulmasını sağlayan jandarmadır. En sonunda da baba yine jandarmadır fakat bu sefer bir otorite olarak kendisinden korkulur, güç sahibi olduğundan kendisine meydan okunur

ve öz kudretin sahibi olarak kıskanılır. Ödipus'un bu kukla tiyatrosunda çocuk ilk sahnede adeta annesini soyarak "Beni kendine al! Kimse bizi görmez!" der. İkinci sahnedeyse jandarma kutusundan çıkar ve "Siz ikiniz ne yapıyorsunuz orada! Hemen durun!" diye gürler. Ve sonunda üçüncü sahnede süklüm püklüm ve arzulu olan çocuk düzen sağlayıcısından saygıyla bir gün onun kadar güçlü olabilmek adına onun bastonu olmak için izin ister. Bu isteğinin reddiyle küçük çocuk boyun eğer ve aynı zamanda ikiye bölünerek hem isyankâr hem de isyankârı bastıran jandarma olur. Aslına bakılırsa, biri gerileyen diğeri cezalandıran iki kişinin oynadığı bu sahne tüm duygusal yaşamı, öznenin varlığını belirleyen önemli tüm davranış ve durumları yönetecektir. Kısaca Ödipus yolculuğu bir çocuğun üç farklı –simgesel, gerçek ve hayali– baba figürüyle karşılaşması olarak yorumlanabilir. Bunlardan biri *Yasa*'yı temsil eder, diğeri Yasa'ya saygı duymayı öğretir, bir diğeri de *Güce* sahiptir ve kıskanılır. İşte erkek çocuğunun üstbenliğini oluşturacak, içselleştirilen üç baba figürü bunlardır.

Ödipus'taki üç çeşit eksiklik: iğdiş, mahrumiyet ve öfke – Lacan üçlemesine yönelik bir okuma – Eril ve dişil durumlara yönelik karşılaştırmalı tablo

ENSEST ARZU	DEĞERLİ NESNE: FALLUS	EKSİKLİK ÇEŞİDİ	EKSİKLİK ARACI	EKSİKLİĞİN YAŞANMA ŞEKLİ
ERKEK ÇOCUĞUNUN ÖDİPYEN ARZUSU: ANNEYE **SAHİP OLMA**	Bende olduğunu sanmakta olduğum bir nesneyi kaybetmekten korkuyorum: **Hayali Fallus**	Eksiklik bir fikirdir: **İğdiş simgeseldir.**	İğdiş aracı, **yasaklayıcı, baştan çıkarıcı, rakip baba**dır.	Penis-Fallus'umu, Eril Fallusumu veya Kudret Fallusumu kaybetme **sıkıntısı**
KIZ ÇOCUĞUNUN ÖDİPYEN DÖNEM ÖNCESİ ARZUSU: ANNEYE **SAHİP OLMA**	Bende olduğunu sandığım bir nesneyi kaybettim: **Simgesel Fallus**	Eksiklik bir olgudur: **Yoksunluk gerçektir.**	Yoksunluk aracı **başarısız anne**dir.	Yoksunluk **acısı**
KIZ ÇOCUĞUNUN ÖDİPYEN ARZUSU: BABA TARAFINDAN **SAHİP OLUNMA**	Babamın kıymetli nesnesi olmak istiyorum: **Gerçek Fallus**	Eksiklik bir aldatılmadır: **Kızgınlık hayalidir.**	Kızgınlık aracı kızını Fallus olarak kendine almayı kabul etmeyen **baba**dır.	Kız teslim olmaz, kadın ve anne olmak için **savaşır**

Şekil 7
Ödipus'taki üç çeşit eksiklik: iğdiş, mahrumiyet ve öfke.
Lacan üçlemesine yönelik bir okuma

Ödipus'taki üç çeşit eksiklik tablosuna yönelik açıklama

İğdiş bir fikir, yoksunluk bir olgu ve kızgınlık reddedilmiş bir istekti. Erkek çocuğu için iğdiş sıkıntılı bir "vazgeçilmez özden yoksun kalınma ihtimali" fikridir. Halbuki kız çocuğu için yoksunluk acılı bir farkındalıktır; kız çocuğu sahip olduğunu sandığı vazgeçilmez özden yoksun olduğunu fark eder. Kızgınlık ise, kız çocuk için Fallus olarak kendisini sahiplenmeyi babanın reddetmesinin akabinde oluşan hayal kırıklığıdır. Bu hayal kırıklığıyla yine de bir kadının hayatındaki en temel iki Fallus'a sahip olmak için didinir: Sevilen adamın aşkı ve ondan bir çocuk.

Ödipus deneyiminde çocuk hayatında ilk defa ilerideki cinsel kimliğinin temelini oluşturan arzuları yaşar. Bunlar eril sahip olma ve dişil sahip olunma arzularıdır. Aşağıda kadının ve erkeğin durumlarını kıyaslamalı olarak sunan bir tablo bulunmaktadır. Tabii ki bu iki durum cinsiyet fark etmeksizin kadının veya erkeğin içinde bulunduğu durumlar olabilir. Eril karakter gibi arzulayan bir takım kadınlar olabileceği gibi dişil karakter gibi arzulayan erkekler de olabilir. "Eril" ve "Dişil" baskın psişik durumlara işaret eden kelimelerdir; bireysel özellikler çok fazla olduğundan psikanalitik olarak kadının ve erkeğin karakteristik portrelerini tanımlamak mümkün değildir.

ALANLAR	ERİL DURUM	DİŞİL DURUM
Ödipyen arzu	Sahip olma arzusu	Sahip olunma arzusu
Cinsellik	• Erkek cinsel anlamda hiperaktiftir, cinsiyetiyle gurur duyar ve kadını zevklendirmeyi arzular. • Erkek, dışa bağıl bir merkezkaç devinimiyle sevdiği kadını korumak, elinde tutmak ve içine girmek ister. • Erkek bir kadın sevebilir ve bu aşktan vazgeçmeden bir diğerini arzulayabilir. Aşk ve cinsellik birbirinden kopuktur.	• Erkekten farklı olarak kadın cinsel ilişkinin kalitesine karşı aşırı duyarlıdır. Kadın, dışa bağıl bir merkezci devinimle sevdiği adam tarafından korunmak, onun elinde tutulmak ve cinsel organını içine almak ister. Bir kadının kendini sunması pasif veya boyun eğmiş olduğu anlamına gelmez. Penisine odaklanan erkeğe kıyasla kadındaki erojen hassasiyet daha zengin ve çeşitlidir. • Bir kadın kendini bütünüyle cinsel olarak tatmin eden erkeği sever. Aşk ve cinsellik birbirine bağlıdır.

Aşk partnerine karşı tutum	• Erkek sevilmektense sevmeyi tercih eder. • Sevdiği kadını idealleştirir ve onun önünde silikleşir. Bu âşık adamın alçakgönüllülüğüdür.	• Kadın sevdiği adam tarafından sevilmeyi tercih eder. Sürekli olarak güven verilmesine ihtiyaç duyar.
Narsisizm	• Narsisizm güzel olmaya değil iyi yapmaya odaklanmıştır. Bir erkek için güçlü olmak güzel olmaktan daha mühimdir.	• Narsisizm güzel görünmeey değil kendini güzel hissetmeye odaklanmıştır. Bir kadın için vazgeçilemez olmak kudretli olmaktan daha mühimdir. Biricik olmak ister.
Kudret/Kudretsizlik	• Güçlü veya zayıf olmanın alternatifi bir erkeğin hayat kumarıdır.	• Güçlü veya zayıf olmak onun sorunu değildir; bir kadının hayat kumarı sevilmek ve terk edilmemektir.
Kararlılık ve cesaret	• Özünde korkak olan erkek bir şeylere girişmeyi erteler; riskleri değerlendirir, tereddüt yaşar ve hareketten cayar.	• Bir kez bir şeylere girişme kararı aldı mı kadın örneği görülmemiş bir cesaret ve kararlılık sergiler.
Sosyal tutum	• Erkek kudretini ilan etmeye meyillidir.	• Kadın kudretini yok sayıp içinde yaşadığı duygularla kendini meşgul etmeyi tercih eder.
İstek	• Eyleme karşı büyük bir istek, öngörü ve dayanıklılık vardır.	• Aşkı kazanıp, çocuğunu korumaya yönelik düşkünlük vardır.
Neden eril ve dişil durumlar birbirinden farklıdır?	• Erkeğin koparılamaz bir uzvu, penisi vardır ve bu kaybetmekten korktuğu her şey, yani kudreti ve erilliğidir. Gücünü kaybetme korkusu erkeğin zihnine öyle bir yerleşmiştir ki onun için her davranış bir risk ve her başarısızlık bir aşağılanmadır. • Bir erkek için en büyük tehlike galip bir kadın ve arzulanan bir babadır.	• Kadının kendi imgeleminde yönlendireceği veya koruyacağı bir uzvu yoktur fakat sahip çıkması gereken görünmez bir nesnesi, en kıymetli hazinesi vardır: Sevmek ve sevilmek. Aşk dışında kaybedeceği hiçbir şey yoktur. Halbuki aşk onun için sürekli bir zafer, devamlı kazanılması gereken bir şeydir. Savunulacak bir şeyi yoktur. Hayatını tehlikeye atabilecek eylemler bile eylemdir; korkar ama erkekten daha büyük bir güvenle sahiplenir. Erkeğin unuttuğu şeyi bilir: Hiçbir şey kesin olarak kazanılmış olamaz.

Şekil 8

Açıklamalarımız eşliğinde S. Freud ve J. Lacan'ın Ödipus üzerine eserlerinden kesitler

Freud ve Lacan'ın eserlerinden kısımları sunan alt başlık ve italik satırlar J. –D. Nasio'ya aittir.

Freud

ÖDİPUS KOMPLEKSİ'NİN EVRENSELLİĞİ

Ailevi ve sosyo-ekonomik durumları ne olursa olsun bütün çocuklar bu evrensel fantasmayı, Ödipus Kompleksi'ni yaşarlar. Klasik, tek ebeveynli, yeniden oluşmuş ya da homoseksüel bir ailenin çocuğu da olsa, terk edilmiş, öksüz veya yetim de olsa her çocuk Ödipus'u yaşar! Neden? Çünkü hiçbir çocuk 3-4 yaşlarında bünyesinde zincirlerini koparan itki fırtınasından ve yakın çevresinde olan hiçbir yetişkin bu itkilerin nişan tahtası ve yolu olma rolünden kaçamaz.

"Bu *her çocuğun* başından geçen ve kaçınılmaz bir şekilde uzun süredir ebeveynlerine bağımlı ve onların yanında geçirdiği hayatından kaynak bulan *Ödipus Kompleksi* hakkında konuşmak isterim. Buna Ödipus Kompleksi'nin ilham kaynağı Yunan mitolojisindeki Ödipus kralıdır. (...) Yunan kahramanı (...) farkında olmadan (...) babasını öldürür ve annesiyle evlenir."[1] *Freud*

"Erkek çocuğunun bu noktada filojenik bir süreci tamamlaması ve bireysel hayatının deneyimleri bu şemaya uymasa dahi bu süreci sonuçlandırması gerekir."[2] *Freud*

"Çocuğun doğarken kendinde var olan filojenik şemalar (...) insanlığın tarihinden kopup gelen parçalardır. Ödipus Kompleksi (...) bu parçalardan biridir."[3] *Freud*

"(...) bu evrensel fantasmanın, onun durumunda, gerçekliğe dönüştüğünü bile bilmeden kendini Ödipus Kompleksi'nin boyunduruğunda bulacaktır."[4] *Freud*

ÖDİPUS KOMPLEKSİ'NİN KEŞFİ

Ödipus Kompleksi'nin varlığını yetişkin danışanlarımızın cinsel içerikli çocukluk anılarından çıkarsıyoruz. Unutmayalım ki anı daima geçmişin gayet öznel bir yorumlanışıdır.

"Çocuğun cinselliğine ve Ödipus Kompleksi'ne ilişkin bulgular öncelikle yetişkinlerin analizinden elde edilmiştir (...)."[5]*Freud*

"Cinsel işlevin gelişimini, yani çocukluğun libidinal evrelerini tanımlamaya olanak sağlayan malzeme yetişkin danışanların gözünde canlanan bu fantasmaların ardından belirir."[6] Freud

ÖDİPUS, YETİŞKİN DANIŞANLARININ ÇOCUKLUKTA YAŞADIKLARINI SANDIKLARI BAŞTAN ÇIKARILMA SAHNELERİNİN TARİF EDİLMESİYLE FREUD TARAFINDAN KEŞFEDİLMİŞTİR

Ödipus Kompleksi gözlemlenebilir bir gerçeklik değil, ensest arzusunun baskısıyla çocuk tarafından canlandırılan cinsel bir fantasmadır. Bu fantasmanın içeriği çoğunlukla bir yetişkin tarafından

yapılan cinsel bir baştan çıkarma sahnesidir. Ödipyen fantasma çocuklukta yaratılmış ve nevroz sahibi yetişkin tarafından canlı tutulmuş olsa da bunun terapi sırasında analist tarafından yeniden yapılandırılması gerektiğini unutmayalım. Analist-danışan ilişkisi ödipyen ilişkiyi yeniden oluşturduğundan analist bu fantasmayı sıcağı sıcağına yeniden yapılandırır.

"(...) bu baştan çıkarılma sahnelerinin asla gerçekleşmediğini ve danışanlarının ürettiği fantasmalardan başka bir şey olmadıklarını kabul etmekten rahatsızlık duyarım."[7] *Freud*

Ödipus Kompleksi'nin kendini belli edeceği şekillerden biri baba tarafından cinsel olarak baştan çıkarılmış olma anısıdır. Baştan çıkarılma fantasması ödipyen fantasmanın türevlerinden biridir. Bir ebeveyn ve özellikle de baba tarafından gelen çok yumuşak bir dokunuş çocuk için cinsel baştan çıkarılmaya eşdeğer bir hareketin anısına dönüşür.

"Danışanlarım tarafından oluşturulan baştan çıkarılma sahneleri karşısında (...) ilk defa Ödipus Kompleksi'yle karşılaştım."[8] *Freud*

ENSEST ARZUSU İNSANIN TÜM ARZULARININ KÖKENİDİR

Ensest arzusu sadece gerçekleştirilemez olmakla kalmayıp aynı zamanda dört yaşındaki bir çocuk tarafından algılanması imkânsız bir olgudur. Buna karşın bu mitsel arzuyu tüm cinselliğinin ötesinde biz analistler bütün arzu ve fantasmaların kökeninde varsayarız.

"Anneden bir çocuk sahibi olma arzusu bir erkek çocukta ve babadan bir çocuk sahibi olma arzusu da bir kız çocukta daima vardır. Fakat her ikisinin de bu arzuların gerçekleşme-

si için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair en ufak bir fikri yoktur."[9] *Freud*

ENSEST ARZUSU BİR FANTASMAYLA KISMEN TATMİN EDİLİR

Baba tarafından dövülme, erkek çocuğunun cinsel anlamda baba tarafından sahiplenilme ensest arzusunu kısmen tatmin eden bir fantasmadır. Bununla ilgili olarak, çocuklukta veya ergenlikte yaşanmış büyük bir fiziksel şiddet içeren travmatik bir durumun eril veya dişil, baskınlık kuran ve aşağılayan bir partner karşısında erkeğin pasif cinsel durumunu (mazoşizmini) belirleyebileceğini unutmamak gerekir.

"Erkek çocuğunun aşağılanma fantazmı, babanın karşısında dişil bir hal almaktan ileri gelen pasif bir fantasmadır."[10] *Freud*

ERKEK VE KIZ ÇOCUK ÖDİPUS'U

Erkek çocuğu annesinden vazgeçer çünkü korkmaktadır; fakat kız çocuğu annesini terk eder çünkü annesi onu hayal kırıklığına uğratmış ve o da babasına dönmüştür.

"Erkek çocuğunun Ödipus'unda çocuk annesine yönelir ve rakibi olduğundan babasını ortadan kaldırmak ister; böylece bu esnada doğal olarak fallik cinsellik süreci gelişir. Fakat iğdiş tehdidi onu bu halden uzaklaşmaya iter. Penisi kaybetme tehlikesi algısıyla Ödipus Kompleksi terk edilir, bastırılır ve en sıradan vakada radikal olarak yıkılır. Böylece baba yadigârı katı bir üstben oluşur.

Kız çocuğunda gerçekleşense neredeyse bunun tam tersidir. İğdiş kompleksi Ödipus Kompleksi'ni yıkmaz, tam tersi-

ni onu hazırlar. Penis kıskançlığı etkisiyle küçük kız anneyle ilişkisinden uzaklaşır ve bir limana sığınır gibi ödipyen duruma girmek için sabırsızlanır."[11] *Freud*

KIZ ÇOCUĞUNUN ÖDİPUS'UNUN ÜÇ EVRESİ

Bize göre dişil Ödipus üç evreye bölünür. Ödipyen dönem öncesi evrede kız çocuğu eril pozisyondadır ve cinsel bir nesne olarak annesini arzular. Ben buna, kızın yalnız, yaralı ve erkek çocuğu kıskandığı "yoksunluk acısı evresi" adını veriyorum. Ardından tam anlamıyla ödipyen evre gelir ki bu evrede kız çocuğu babası tarafından sahip olunmaya dair dişil bir arzuya kapılır.

"Kadının cinsel hayatı iki evreden oluşur. Bunların ilkinde kadın eril bir karaktere ikincisinde de gayet dişil bir karaktere sahiptir."[12] *Freud*

Freud'un sunduğu birinci ve ikinci evre arasında, kız çocuğunun yalnız, yaralı olup eril bir rekabet hali aldığı ara bir evre olduğunu düşünüyorum.

ÜSTBEN PSİŞİK BABAMIZDIR

Üstbenliğimiz, Ödipus Kompleksi'nin bastırılma hızı ve yoğunluğuna göre çok katı veya esnek olabilir.

"Üstben kendini baba karakterini kopyalayıp korumaya zorlar. Ödipus Kompleksi ne kadar güçlüyse ve bastırılması ne kadar hızlı olursa bilincin geçmiş izlerini ve hatta belki de bilinçaltının suçluluk duygusunun bir hissini taşıyan üstbenliğin benlik üzerindeki hâkimiyeti de o kadar sert olur."[13] *Freud*

NEVROZ, YETİŞKİNLİKTE ÖDİPUS'UN YENİDEN ETKİLEŞMESİDİR

Ödipus Kompleksi bir nevroz sebebidir çünkü çocuklukta kötü bastırılmış ödipyen fantasmalar nevrotik belirtiler halinde yetişkinlik çağında yeniden ortaya çıkar. Başka türlü ifade edersek, bir yetişkinin nevrozu çocukken yaşadığı cinsel zevkin yoğunluğu ve bunu bastırmanın şiddeti ile açıklanır.

"İşte bu yüzden bastırılmaya boyun eğen çocukluk dönemi cinselliği, belirtilerin oluşmasındaki temel ivmedir ve içeriğinin temel öğesi nevrozun çekirdek kompleksidir."[14]

"Ödipus Kompleksi'nin nevrozun gerçek kökeni olduğunu, çocukluk dönemi cinselliğinin etken hali olduğunu ve bu kompleksten bilinçaltında ortaya çıkan şeyin bir nevroz meyli olduğunu düşünüyoruz."[15] *Freud*

"Histerik belirtilerin gerçek olaylardan değil de ödipyen fantasmalardan kaynaklandığını anlamayı öğrendim."[16] *Freud*

Lacan

ÖDİPUS BİR AİLE KURAMIDIR

Ödipus kuramı bir aile kuramı hatta ataerkil imgenin sosyal sonunun kuramıdır. Nevrozların kökeninde tam da baba rolünün bu sonu yer alacaktır.

"Cinsel bastırılmanın ve psişik cinsiyetin ailenin psişik dramının kazalarına ve düzenlenmesine boyun eğdiğini keşfetmek aile gruplaşması antropolojisine yapılabilecek en kıymetli katkıydı. (...) Freud bundan bir aile kuramı oluşturmayı da bildi. Bu kuram, Ödipus'a kıyasla her

iki cinsiyetin içinde bulunduğu bir simetrisizlik üzerine kuruludur."[17] *Lacan*

"Biz sözümona aile bağlarına sığınanlardan değiliz. (...) Fakat psikolojik olguların büyük bir çoğunluğu bize göre ataerkil imgenin sonlanışını ortaya koyuyor. (...) Bu son psikolojik bir kriz oluşturuyor. Belki de bu krizin ortaya çıkışını psikanalizin ortaya çıkışıyla ilişkilendirmek gerekir. Her ne olursa olsun bunlar ailevi durumlara fazlasıyla bağlı olduklarını ortaya koyan son yüzyılın sonundaki en baskın nevroz şekilleridir."[18] *Lacan*

FALLİK EVRE

Fallik evrede çocuk tabii ki hiçbir cinsel eylem söz konusu olmaksızın cinsel olarak ebeveynlerden birini arzular. Var olmayan bir genital kısım yerine çocukta özünde kudretli bir Fallus'a sahip olma fantasması oluşur.

"Durgunluk döneminden hemen önce, dişil veya eril çocuksu özne genital oluşumun gerçekleşme noktasına işaret eden fallik evreye gelir. Tam olarak her şey oradadır ve buna nesne seçimi de dahildir. Yine de eksik olan bir şey vardır: Çocuk genital işlevin bütünsel gerçekleşmesini öğrenmelidir. (...) Aslında fantazmik, özünde imgesel bir öğe kalmıştır: dünyada neden iki tür insanın –Fallus'u olanlar ve Fallus'u olmayan yani hadımlar– olduğunu Fallus'un varlığıyla açıklamak.[19] *Lacan*

ANNENİN ÖZ KUDRETİ

Lacan, çocuğun biz öz kudret hissiyle yönetildiği fikrine karşı çıkar. Çocuk ona zaten atfettiğinden, sadece anne öz kudrete sahip olabi-

lir. Bir öz kudretli ancak bir Öteki olabilir ve bir çocuğun yaşadığı ilk iğdiş annesinin en az kendi kadar tehlikelere açık olduğuna dair sıkıntılı farkındalıktır.

"Çocuğun öz kudretini kavraması saçmadır (...). Hem gelişimindeki hiçbir şey buna sahip olduğunu göstermez hem de sözümona öz kudreti ve bunun karşılaşacağı başarısızlıklar söz konusu bile değildir. Önemli olan annenin öz kudretine dokunan hayal kırıklıklarıdır (...)."[20] *Lacan*

BABA BİR METAFORDUR

Lacan'a göre, hem kız hem de erkek çocuğunun Ödipus'unda baba ödipyen dramanın ana karakteridir.

"Baba olmasa Ödipus söz konusu olamaz ve Ödipus'tan bahsetmek baba işlevini bir temel olarak ortaya koymaktır."[21] *Lacan*

Ödipus Kompleksi'nde babanın konumu bir metafordan ibarettir. Baba başka bir belirtecin yerini alan belirteçtir. "Baba" belirteci "anne arzusu" belirtecinin yerini alır. Baba, anne arzusunu temsil eder. Diğer bir deyişle çocuk için baba, annenin arzuladığı adamdır.

"Baba nedir? Bunu sorarken aileyi kastetmiyorum. (...) Önemli olan babanın Ödipus Kompleksi'nde ne olduğudur. (...) Baba bir metafordur. Baba başka bir belirtecin yerini alan belirteçtir. İşte bu, babanın Ödipus Kompleksi'nde devreye girdiği biricik kaynaktır. (...) Babanın Ödipus Kompleksi'ndeki işlevi, simgeleştirme sırasında ortaya çıkan birincil belirtecin, yani anne belirtecinin yerine gelen bir belirteç olmaktır. (...) Metaforun açılımına göre (...) baba, annenin yerine gelir."[22] *Lacan*

İMGESEL ÜÇLÜ, SİMGESEL DÖRTLÜ

Lacan'a göre anne-çocuk-Fallus üçlüsü Ödipus öncesi evreye ait imgesel bir üçlüdür. Ödipus ancak dördüncü öğenin, yani babanın ortaya çıkışıyla başlar. Böylece imgesel üçlü simgesel dörtlüye dönüşür. Birinden diğerine geçiş bir hayal kırıklığıyla gerçekleşir: Çocuk, annesinin Fallus'u olmadığını öğrenir. Annesinin arzu nesnesinin kendisinde değil babada saklı olduğunu keşfeder. Bir anda Fallus sahibi babaya yönelir.

"Birincil üç nesne ile hepsini kapsayan ve simgesel bir ilişkiyle onları bağlayan dördüncü terim arasındaki diyalektik babayı ilgilendirir. Bu terim simgesel ilişkiyi ortaya koyar."[23] *Lacan*

"Ancak Ödipus boyutu tarafından denkleme eklenen dördüncü işlemin, babanın varlığıyla gerçekleşebilecek imgesel ilişkinin sahnelenmesinin şafağında anne-çocuk-Fallus imgesel üçlüsü bulunur. Üçgenin kendisi Ödipus öncesi evreye aittir. (...) Dörtlü (...) ataerkil işlevin, çocuğun temel hayal kırıklığı esnasında sahneye girmesiyle oluşur. Sadece annenin biricik nesnesi olmadığını değil aynı zamanda annenin ilgisinin Fallus'a yönelik olduğunu da fark eder. Bu farkındalıkla ikincil olarak annenin de bu nesneden yoksun olduğunu fark eder."[24] Lacan

LACAN VE HEDİYENİN SİMGESELLİĞİ

Lacan hediyenin simgeselliği üzerinde durur. Bu hem ötekinden nesneyi istemek anlamında hem de ötekine nesneyi vermek anlamında hediyedir. Kız çocuğu, babasından Fallus istediği sırada Ödipus'a girer; erkek çocuksa o kadar tutunduğu nesneyi yani annesini bırakmayı kabul ettiği sırada Ödipus'tan çıkar.

"Dişil çocuk, Fallus'a sahip olmadığından hediyenin simgeselliğiyle tanışır. Ödipus'a (...) Fallus'un olması ya da olmaması üzerinden girer. Erkek çocuğuysa Ödipus'a bu başlangıç noktasıyla girmez; hatta bu, onun için Ödipus'tan çıkış noktasıdır. Ödipus Kompleksi'nin sonunda (...) sahip olduğu şeyi hediye etmesi gerekir."[25] *Lacan*

İĞDİŞ VE YOKSUNLUK

İğdiş bir fikirden, yoksunluk ise bir olgudan ibarettir. Erkek çocuğu kızın çıplak bedenine bakarken "o hadım edilmiş" der; kız çocuğuysa bakarken "bundan yoksun bırakıldım" der. Erkek çocuğu için iğdiş sıkıntılı bir fikirdir; temel şeyden mahrum kalabileceği fikridir. Halbuki kız çocuk için yoksunluk acılı bir farkındalıktır; sahip olduğunu sandığı temel şeyin olmadığını fark eder.

"Yoksunluk (...) kadının penisi olmadığı, ondan yoksun bırakıldığı olgusudur. Bu olgu, bu olgunun varsayımı, Freud'un bize sunduğu neredeyse tüm vakaların gelişiminde bir sürerliğe sahiptir. (...) İğdiş (...) kadında penisin yokluğuna dair gerçekliğin algılanmasını temel olarak alır. Kadın varlıklar öznenin öznelliğinde hadım edilmiştir. Gerçekte, gerçeklikte, gerçek bir deneyim olarak görülende onlar yoksundur.

Yoksunluk kavramının kendisi (...) gerçekte nesnenin simgeselliğini ima eder. Bir şeyin yerinde olmadığına işaret etmek varlığının imkânını varsaymak yani gerçekte basit simgesel düzeni gündeme getirmektir.

İğdiş ise, etkin, kanıtlanmış ve bir nevrozun kökeninde varlığı kesin olduğu kadar hayali bir nesne üzerine yansıtılır. Hiçbir iğdiş gerçekte iğdiş değildir."[26] *Lacan*

ÖDİPUS'UN MEYVESİ: ÜSTBEN

Ödipus'un yadigârı üstben, çocuksu bilinçaltına işlenmiş yasanın bir şekli ve bir iç disiplinci olarak varlığın kararlı ve gündelik seçimlerini buyuran bir figürdür.

"Ödipus Kompleksi'nin sonu, kalıcı bir şekilde bilinçaltına itilen yasanın yeniden yapılanmasıyla ilişkilidir. (...) Yasa (...) ardında Ödipus Kompleksi'ni bırakan bir çekirdek şeklinde gerçeğe temellenmiştir. İşte bu üstbendir."[27] *Lacan*

BENLİĞİN İDEAL FİGÜRÜ ÖDİPUS

Lacan'a göre Ödipus normatif bir ses, benliğin ideal halinin olası figürlerinden biridir. İdeal benlik erkek ve kız çocuğunun kabul etmekle yükümlü oldukları eril veya dişil tiplerdir.

"Ödipus'ta öznenin hemcinsini varsayması söz konusudur; yani erkeğin eril tipi ve kadının dişil tipi varsaymasına yol açan nesneleri isimlendirmesidir. (...) Erillik ve dişileştirme esasen Ödipus'un işlevini açıklayan iki terimdir. Bu noktada Ödipus'un ideal benlikle direkt olarak bağlantılı olduğunu görürüz."[28] *Lacan*

"Yani öznenin Ödipus'un ardından heteroseksüelliğe yönelmesi yeterli değildir, erkek veya kız, öznenin, baba işlevine oranla uygun bir şekilde bu yönelimi yapması gerekir. İşte Ödipus sorunsalının merkezi budur."[29] *Lacan*

İĞDİŞ BABADAN OĞULA AKTARILIR

Hadım olma, bedenimizin ve arzularımızın sınırlı olduğunu acılı bir şekilde fark etmek değil de nedir? Sahip olduğum baba, olduğum baba ve benden sonra gelecek oğlum, hepsi de buyrulan iğdişleri varsaymak zorundadır.

"Erkek çocuğuna dokunan iğdiş aynı zamanda babanın işlevini canlandıran doğru sese ulaşma olgusu değil de nedir? (...) Aynı zamanda bu, iğdişin babadan oğla aktarıldığına işaret etmez mi?"[30] *Lacan*

DOLTO VE ENSEST YASAĞI

Dolto ebeveynlerden çocuklarını kendilerinin birer uzantısı olarak görmemelerini ister.

"Ebeveynler çocuklarının üzerindeki egemenliklerini korumak ve onun zihninde deneyimlerinin meyvelerini taşıtmak isterler. Bu, ensest yasağında hile yapmaktır. Ebeveynler tarafından ona aşılanan her şeyi bırakmak zorundadır: 'Babanı ve anneni terk et.' Bunun anlamı onların mirasını başka hiçbir şekilde bulamayacağı değildir."[31] *Dolto*

S. Freud

1 *Abrégé de psychanalyse*, © PUF, 14e éd. 1997, p. 58.
2 "À partir de l'histoire d'une névrose infantile", in *Œuvres complètes de Freud, vol. XIII*, © PUF, 3e éd. 2005, p. 84.
3 *Cinq psychanalyses*, © PUF, 23e éd. 1999, p. 418.
4 "Quelques types de caractères", *L'Inquiétante Étrangeté et autres essais*, © Gallimard, 1985, p. 166.
5 *Ma vie et la psychalalyse*, © Gallimard, 1949, p. 65.
6 "Psychanalyse" et "Théorie de la libido", in *Résultats, idées, problèmes II*, © PUF, 6e éd. 1998, p. 62.
7 Freud présenté par lui-même, © Gallimard, 1984, p. 57.
8 Ibid., p. 58
9 "Un enfant est battu", in *Névrose, psychose et perversion*, © PUF, 12e éd. 1997, p. 227.
10 Ibid., p. 238.
11 "La féminité", in *Nouvelles conférences d'introduction à la psychanalyse*, © Gallimard, 1984, p. 173.
12 "Sur la sexualité féminine", in *La vie sexuelle*, © PUF, 13e éd. 1997, p. 142.
13 *Essais de psychanalyse*, Payot, 1981, p. 203-204.
14 "Un enfant est battu", in *Névrose, psychose et perversion, op. cit.*, p. 243.
15 *Ibid.*, p. 233.
16 "La féminité", in *Nouvelles conférences d'introduction à la psychanalyse, op. cit.*, p. 161.

17 "Les complexes familiaux dans la formation de l'individu", in *Autres Ecrits*, coll. "Le Champ Freudien", © Éditions du Seuil, 2001, p. 47.
18 *Ibid.*, p. 61.
19 *Le Séminaire*, Livre IV, *La Relation d'objet (1956-1957)* (texte établi par Jacques-Alain Miller), coll. "Le Champ Freudien", © Éditions du Seuil, 1994, p. 110.
20 *Ibid.*, p. 69.
21 *Le Séminaire*, Livre V, *Les Formations de l'inconscient (1957-1958)* (texte établi par Jacques-Alain Miller), coll. "Le Champ Freudien", © Éditions du Seuil, 1998, p. 166.
22 *Ibid.*, p. 174-175.
23 Le Séminaire, Livre IV, La Relation d'objet, op. cit., p. 84.
24 *Ibid.*, p. 81-82.
25 *Ibid.*, p. 123.
26 *Ibid.*, p. 218-219.
27 *Ibid.*, p. 211.
28 Le Séminaire, Livre V, Les Formations de l'inconscient, op. cit., p. 166.
29 *Le Séminaire*, Livre IV, *La Relation d'objet, op. cit.*, p. 211.
30 *Le Séminaire*, Livre XVII, *L'Envers de la psychanalyse (1969-1970)* (texte établi par Jacques-Alain Miller), coll. "Le Champ Freudien", © Éditions du Seuil, 1991, p. 141.
31 Dolto, F., revue *Approches*, n° 40, 1980.

Ödipus ile ilgili seçkisel yazın

FREUD, S.

La Naissance de la psychanalyse, PUF, 1979, p. 198.

"L'hérédité et Pédologie des névroses", in *Névrose, psychose et perversion*, PUF, 12e éd. 1997, p. 55-59.

"Nouvelles remarques sur les psychoses de défense", *Ibid.*, p. 66-67.

"L'étiologie de Phystérie", *Ibid.*, p. 103-105.

"Analyse d'une phobie chez un petit garçon de cinq ans" (Le petit Hans), in *Cinq psychanalyses*, PUF, 23e éd. 1999, p. 172, 194-199.

"Remarques sur un cas de névrose obsessionnelle" (L'homme aux rats), *Ibid.*, p. 234-235.

"Les explications sexuelles données aux enfants", *in La Vie sexuelle*, PUF, 13e éd. 1997, p. 9-12.

"Les théories sexuelles infantiles", *Ibid.*, p. 14-27.

Cinq leçons sur la psychanalyse, Payot, coll. "Petite Bibliothèque Payot", 1966, p. 54-57.

"Un type particulier de choix d'objet chez l'homme", in *La Vie sexuelle, op. cit.*, p. 51-55.

"Sur le plus général des rabaissements de la vie amoureuse", *Ibid.*, p. 57, 64.

Totem et Tabou, Payot, coll. "Petite Bibliothèque Payot", 1965, p. 192-199, 214-217, 234.

"Extrait de l'histoire d'une névrose infantile" (L'homme aux loups), in *Cinq psychanalyses, op. cit.*, p. 390-391, 418.

"Le tabou de la virginité", *in La Vie sexuelle, op. cit.*, p. 75-78.
"Un enfant est battu", in *Névrose, psychose et perversion, op. cit.*, p. 228-229, 242-243.
"Psychologie de masse et analyse du moi", in *Essais de psychanalyse*, Payât, coll. "Petite Biblio¬thèque Payot", 1981, p. 167-174.
"Le moi et le ça", *Ibid.*, p. 240-252, 262-275.
"L'organisation génitale infantile", *in La Vie sexuelle, op. cit.*, p. 75-78.
"La disparition du complexe d'Œdipe", *Ibid.*, p. 117-122.
"Le problème économique du masochisme", in *Névrose, psychose et perversion, op. cit.*, p. 292-297.
"Quelques conséquences psychologiques de la différence anatomique entre les sexes", in *La Vie sexuelle, op. cit.*, p. 123-132.
"Auto-présentation", in *Sigmund Freud présenté par lui-même*, Gallimard, 1984, p. 57-58.
Inhibition, symptôme et angoisse, PUF, 1971, p. 19-29.
"Dostoïevski et le parricide", in *Résultats, idées, problèmes II*, PUF, 6e éd. 1998, p. 173-175.
Le Président Wilson, Payot, 1990, p. 77, 79-80, 88-89, 116.
Malaise dans la civilisation, PUF, 1989, p. 91.
"Sur la sexualité féminine", in *La Vie sexuelle, op. cit.*, p. 139-153.

LACAN, J.

"Les complexes familiaux dans la formation de l'individu", in *Autres écrits*, Seuil, 2001, p. 23-84.
Le Séminaire, Livre III, *Les Psychoses*, Seuil, 1981, p. 191-193, 197-201.
Le Séminaire, Livre IV, *La Relation d'objet*, Seuil, 1994, p. 42-58, 59-75, 81-92, 108-110, 139-144, 190-195, 221-245, 269-284.

Le Séminaire, Livre V, *Les Formations de l'inconscient*, Seuil, 1998, p. 161-212.

"Le mythe individuel du névrosé", in *Ornicar* ?, 1979, n° 17/18, p. 289-307

Le Séminaire, Livre VII, *L'Ethique de la psychanalyse*, Seuil, 1986, p. 323-333, 351-358.

Le Séminaire, Livre XVII, *L'Envers de la psychanalyse*, Seuil, 1991, p. 126-151.

Écrits, Seuil, 1966, p. 178-188, 249-250, 277-278, 361-362, 460-461, 554-556, 602, 685-695, 823-825.

ABRAHAM, K., *Œuvres complètes*, tome I et II, Payot, 1965.

DELEUZE, G., et GUATTARI, F., *L'Anti-Œdipe*, Éditions de Minuit, 1971.

DOLTO, F., *L'Evangile au risque de la psychanalyse*, tome II, Seuil, 1977, p. 71-76.

—, *Limage inconsciente du corps*, Seuil, 1984, p. 186-199.

—, *Au jeu du désir, Seuil*, 1981, p. 194-244.

GRAVES, R., *Les Mythes grecs*, Fayard, 1967.

HEIMANN, P., "A contribution to the re-evalua-tion of Œdipus Complex. The earley stages", in *International Journal of Psychoanalysis*, 1921.

JONES, E., *Théorie et pratique de la psychanalyse*, Désir/Payot, 1997.

KLEIN, M., "Les stades précoces du conflit œdi¬pien", "Le complexe d'Œdipe éclairé par les angoisses précoces", in *Essais de psychanalyse*, Payot, 1968.

LAMPLDE GROOT, J., "Re-evaluation of the rôle of the Œdipus complex", in *International Journal of Psychoanalysis*, 1952. "The

précedipal phase in the development of the lame child", in *International Journal of Psychoanalysis*, 1946. «The évolution of Œdipus complex in women", in *International Journal of Psychoanalysis*, 1928.

LAPLANCHE, J., et PONTALIS, J.-B., *Vocabulaire de la psychanalyse*, PUF, 1997, p. 79-84.

MIJOLLA, A. DE, et MIJOLLAMELLOR, S. DE, (SOUS la direction de), *Psychanalyse*, PUF, 1996, p. 72, 294, 506, 521-522.

MULLAHY, R., *Œdipe, du mythe au complexe*, Payot, 1951.

NASIO, J.-D., "Le concept de castration", "Le concept de Phallus", et "Le concept de surmoi" in *Enseignement de 7 concepts cruciaux de la psychanalyse*, Payot, 2001, p. 17-49, 53-72 et 215-247.

ODIER, C, "Une névrose sans complexe d'Œdipe?", in *Revue française de psychanalyse*, 1933.

ORTIGUES, M.C. et ORTIGUES, E., *L'Œdipe africain*, Pion, 1966.

ROSOLATO, G., "Du père", in *Etudes sur le symbolique*, Gallimard, 1970.'

ROUDINESCO, E. et PLON, M., *Dictionnaire de la psychanalyse*, Fayard, 1997, p. 743-747.

RUFO, M., *Œdipe toi-même! Consultation d'un pédopsychiatre*, Ed. Anne Carrière, 2000.

SOPHOCLE, *Œdipe roi*, Les Belles Lettres, 1985.

THIS, B., *Le Père, acte de naissance*, Seuil, 1991.

"Sizlere bahsedeceğim Oedipus, kadın ve erkek (cinsel) kimliklerimizin ve buna bağlı olarak da nevrotik sıkıntılarımızın temelini açıklayan bir efsanedir. Bu efsane, yaşadığı aile klasik, tek ebeveynli, yeniden oluşmuş ve hatta eşcinsel ebeveynli bir aile olabilir; terk edilmiş, yetim veya evlat edinilmiş bir çocuk olabilir, tüm çocukları kapsar. Hiçbir çocuk Oedipus'tan kaçamaz! Neden? Çünkü, erkek veya kız fark etmez, dört yaşındaki hiçbir çocuk kendi içinde yükselen erotik itkilerin fırtınasından kaçamaz ve yakın çevresindeki hiçbir yetişkin onun itkilerinin merkezinde olmaktan ve bunlara set çekmek durumunda kalmaktan kurtulamaz."

J.-D. Nasio

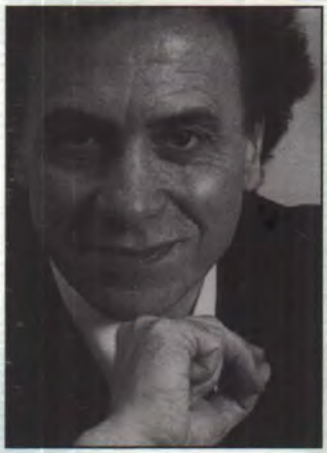

Psikanaliz alanında klasikleşen birçok eserin yazarı olan psikiyatr ve psikanalist J.-D. Nasio, *Oedipus*'ta, psikanalizin temel taşlarından biri olarak kabul edilen Oedipus Kompleksi'ni hem erkek hem de kız çocuk açısından ele alıyor.

online satış:
www.saykitap.com
10 TL
ISBN 978-605-02-0151-2
9 786050 201512
SAY YAYINLARI

PSİKOLOJİ DİZİSİ